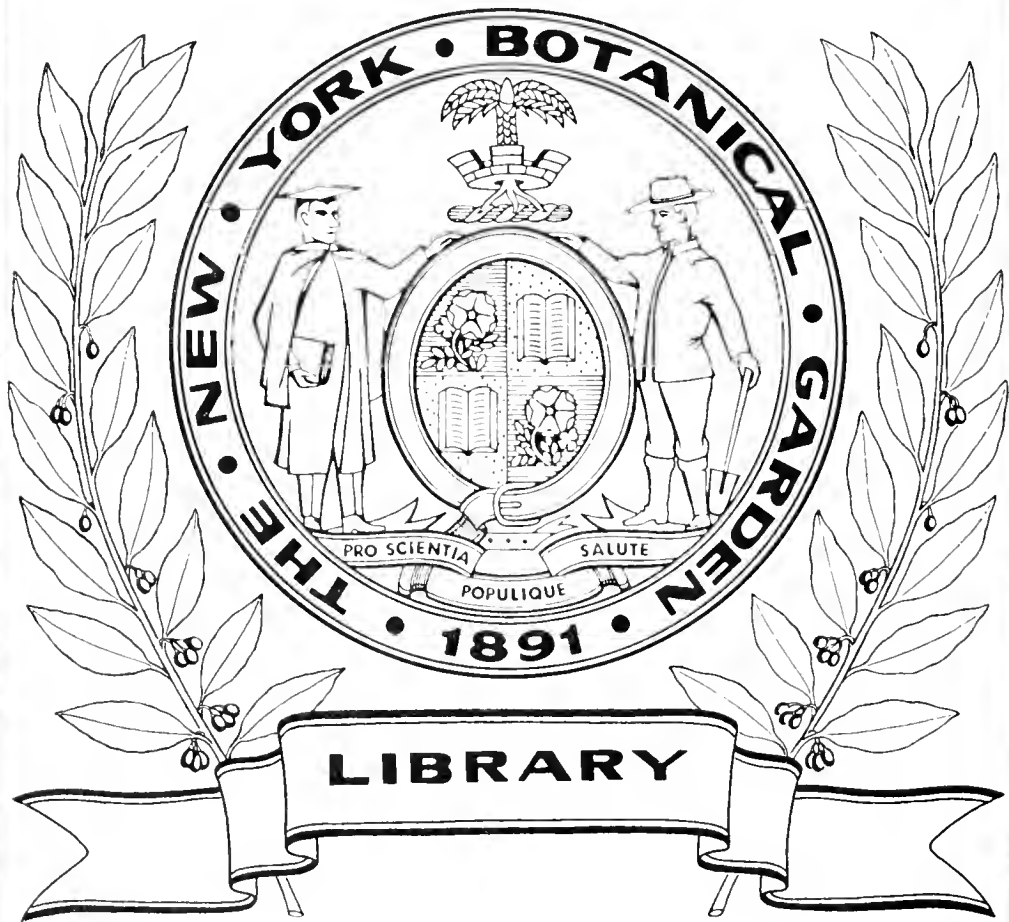

QK91
.N4
1923

Digitized by the Internet Archive
in 2019 with funding from
BHL-SIL-FEDLINK

<https://archive.org/details/nemesisdivina00linn>

L I N N É S

NECESSIS
DIVINA

UTGIVEN OCH
KOMMENTERAD AV
KNUT BARR

STOCKHOLM
WAHLSTROM & WIDSTRAND

LINNÉ S
NEMESIS DIVINA

LINNÉ'S
NEMESIS DIVINA

UTGIVEN OCH KOMMENTERAD

AV

KNUT BARR

S T O C K H O L M
WAHLSTRÖM & WIDSTRAND

114
913

ISAAC MARCUS' BOKTR.-AKTIEBOLAG

STOCKHOLM

1 9 2 3

I

L I N N É S

ANTECKNINGAR ÖVER

NEMESIS DIVINA

NEMESIS
DIVINA

Tales of equaly retribuho
inde recipiam Tales
Autopathia Gray

Finis vite, sumen adft.

Ofta har min själ tvivlat på om de himmelska bekymrade sig om jorden, om det finns någon styresman eller om de dödligas händelser ske efter oviss slump.

Men då har tanken på Rufini straff slitit tvisten i min själ och erkänt gudarna.

Claudianus.

O, mäktige Regent, så mäktigt du regerar,
så obegripligt ock ditt regemente står.
Jag ser en dödlig makt, som sakerna formerar,
men blir ej varse den, osynligt ensam rår,
och huru allting tycks bli fört av mänskohänder,
går dock allt till det mål, dit Gud sin spira vänder.

TILLÄGNAN:

MIN ENDA SON

Du är kommen i en värld, den du icke känner,
Du ser intet värden, men undrar på hans prakt,
Du ser allt gå konfust, som ingen såget, hördet,
Du ser de vackraste liljor kvävas av ogräs;
Men här bor en rättvis Gud, som gör varje rätt.
Lev oförvitligt, Gud ser dig!

*

Det var en tid, jag tvivlade, om Gud brydde sig
om mig;
Många år hava lärt mig det jag lämnar dig.
Alla vilja vara lycklige, få kunna blivat.
Vill du bliva lycklig, så vet, Gud ser dig överallt:
Lev oförvitligt, Gud ser dig!

*

Tror du ej av Den Heliga Skrift, så tro av er-
farenheten.
Jag har uppsatt dessa få händelser, jag minns.
Spegla dig i dem och akta dig:
Lycklig den, som andras faror gör försiktig!

*

Jag hade ej nämnt namnen utan gärna dolt dem,
Men måste det att göra dig övertygad om san-
ningen.

Håll namnen hemliga som ögat och hjärtat.
Tro ingen i världen; i morgon är han din fiende.
Skulle familjer, släkt och anhörige vetat,
Så har du förföljelse i all din tid
Och kanske din död.

*

Håll därför det så heligt, som jag det giver
Och detta av dig begär, att ingen
Må skadas till sitt namn och sin heder.

*

Felar du emot min befallning, så syndar du;
Du stjal andras heder bort.
Du sårar din trogne fader,
Och du bliver visst rättmätigt straffad.

*

Ty jag har satt namnen att övertyga dig,
Då du hemligt frågar om sakerna.
Kanske flera historier äro oriktigt mig förtalte.
Hör efter; säg intet; skada ingens namn och ära!

LEV OFÖRVITLIGT, GUD SER DIG!

INNOCUE VIVITO, NUMEN ADEST!

O, mäktige Regent, så mäktigt du regerar,
så obegripligt ock ditt regemente står.
Jag ser en dödlig makt, som sakerna formerar,
men blir ej varse den, osynligt ensam rår,
och huru allting tycks bli fört av mänskohänder,
går dock allt till det mål, dit Gud sin spira vänder.

*

Ty lyft, min Gud, mig
från stoftet till Dig
ett ögneblick opp,
att se, hur Du vänder
all världens lopp,
vad orsaken är
till allt vad som händer
så underligt här.

*

Här laddas den rika
med gods uppå gods.
Den fattige ser
sin lycka bortvika
och mister än mer.
Ack, had' jag den nåd
att en gång få skåda
Ditt hemliga råd!

*

Så lyft Du ock mig
 från stoftet till Dig
 ett ögonblick opp
 att se, hur du vänder
 all världens lopp,
 vad orsaken är
 till allt vad som händer
 så underligt här.

*

Här vissnar en ros,
 när nässlan därhos
 blir yvig till mods.
 Här laddas den rika
 med gods uppå gods.
 Den fattige ser
 sin föda bortvika
 och mista än mer.

*

Bland falskhet och svek,
 bland konster och streck,
 bland häftiga mord,
 bland misstroagna bröder,
 bland färgade ord
 jag trivs icke väl.
 Om Du mig ej föder,
 jag svälter ihjäl.

*

Min lycka Du såg,
 då jag ännu låg
 i mörkheten kvar.
 Mitt urverk Du ställde,
 mitt bröd Du mig skar.
 Vi skulle då Du,
 allsmäktige hjälpte,
 förgäta mig nu?

*

Mitt hus har jag byggt
av Skaparens nåde,
ty sover jag tryggt.

Job XII, 23: Han förstorar folken och förstörer dem, utbreder folken och förer dem bort.

Job XV, 8: Åhörde du Guds hemliga råd och tog visheten bort för din räkning?

Job VIII, 3: Skulle väl Gud böja rätten och den Allsmäktige vränga rättvisan?

Syr. XVII, 13: Deras vägar äro städse för honom, de kunna icke döljas för hans ögon.

Vish. II, 21: Sådant tänka de och fara vilse, ty deras ondskor haver förblindat dem.

Job IV, 7: Käre, tänk uppå, var är någon oskyldig förgången? Eller var äro de rättsinniga någon tid utrotade?

Ordspr. XV, 3: Utav sin muns frukt skall man med godt måttad varda, och människan varder vedergällt eftersom hennes händer förtjänt.

Job XXXIV, 11: Ty människans verk betalar Han henne, och såsom mannens vandel är, så låter Han honom få det.

Galat. VI, 7: Farer icke vilse, Gud låter icke gäcka sig, ty vad människan sår, det skall hon ock uppskåra.

Vish. XI, 17: Det var ju visserligen icke omöjligt för din allsmäktiga hand, som världen av oberedt ämne skapat, att sända över dem en hop björnar eller dristiga lejon.

*

Syr. XVII, 15: Alla deras gärningar äro för honom uppenbara såsom solen, och hans ögon se utan uppehåll på deras vägar.

Syr. XXIII, 26, Ordspr. XV, 3: Herrans ögon äro i alla rum, skådande både på onda och goda.

Job. XXXIV, 21, Jerem. XVI, 17: Ty mina ögon se uppå alla deras vägar, att de icke skola kunna gömma sig för mig, och deras missgärning är för mina ögon ofördold.

Ordspr. V, 21: Ty inför Herrans ögon äro mannens vägar, och på alla hans gångar haver Han noga akt.

Ps. LXXIII: *Betraktelse över de ondas olycka.* — — Ty si, de som fjärma sig ifrån Dig, de skola förgås; Du förgör alla dem, som i otrohet ifrån Dig falla. — —

Vish. XVI, 16: Ty de ogudaktige, som icke ville känna Dig, vordo gisslade genom Din mäktiga arm, då de med ovanligt regn, hagel och störtskurar, dem de icke kunde undvika, vordo förföljde och av eld förtärde.

Job XII, 14: Si, Han nederbryter, och det bygges ej upp igen; Han inspärrar en man, och det upplåtes icke.

Predik. IX, 11: Jag vände mig och såg, huru det tillgår under solen, att till löpande hjälper icke att vara snar, till strid icke att vara stark, till bärgning hjälper icke att man är vis, till rike- dom icke att vara klok, till ynnest icke att vara kunnig — — m. m.

*

Intet ont sker i staden utan Herren gör det. Låt gå, som det går, det går dock, som Gud vill.

Gen. L, 19—20: Joseph sade till dem: Frukten eder icke, ty jag är under Gud.

I tänkten ondt över mig, men Gud haver vändt det till godo, att Han gjorde, som för ögonen är, till att frälsa mycket folk.

Syrach XXXIII, 20—23: Så länge du ännu lever och anda haver, giv dig icke i någon människas våld.

Ty det är bättre, att dina barn behöva dig än att du måste se dem i händerna.

I alla dina angelägenheter var din egen herre, och giv icke tillspillo ditt anseende.

När du är vid slutet av dina levnadsdagar och tiden är inne, att du måste dö, skifta då ut arvet.

*

Det frågas vad Gud är; som ser, hör, vet. Jag ser ej Gud.

Vad är det, som känner i mig? Jag ser det icke. Ögat är en camera obscura, det skildrar föremålen, men av den berörda nerven ser jag ingenting, därav dömer jag intet. Nerven för till hjärnan, där ser jag intet.

Det är dock något, som varsebliver, som räknar ut, vad jag icke utforskar. Vad underligt är, att jag icke ser Gud, då jag icke ser det jag som bor i mig?

Vad är det som handlar, opererar, rör hjärtat, inälvor, nerver? Ingenting röres av sig själv. Vad är det som förorsakar en rensande uppkastning, som framkallar svett, som upptänder febrar, som läker sår? Det är något i mig, något utomordentligt hos mig.

Om jag icke kan förnimma mig själv, är det icke underligt, att jag icke kan få fatt på Gud.

*

Aureolus, då Avidius tappade: han kunde ej vinna, som ej dyrkade gudarna.

LAGEN

1. Var övertygad av natur och erfarenhet om en Gud, som gjort, uppehåller och regerar allt; som ser, hör, vet allt; för vilkens ansikte du är.

2. Tag aldrig Gud till vittne i orättfärdig sak och svär ej falskt.

3. Se på Guds ändamål i skapelsen. Tro att Gud för och bevarar dig dagligen, att allt ondt och godt kommer av hans hand.

4. Var ej otacksam, att du må leva länge.

5. Akta dig för dråp, icke upphäves det syndade, om icke det föröfvade godtgöres; sådan synd [som mord] kan alltså ej försonas.

6. Skäm ej kvinnfolk och stjäla ej mannens hjärta.

7. Skaffa dig ej någon orättfärdig vinning.

8. Var ärlig och en man med gammaldags dygd och trofasthet, då bliver du älskad av alla.

9. Gör ej ränker att störta andra, att du ej faller i egen grop.

10. Hav inga intriger för dig.

MÄNNISKOLIVET

Vad är livet? En låga, så länge oljan räcker.
(Kungen av Preussen.)

Jag betraktar människan som ett vaxljus.

Solen upplyser kroppen, vishet själen.

Världen är ett den allsmäktiges vishets palats.

Gud upptänder vars och ens själ med sin eld. Således lysa alla människor med sin vishet på denna teatern, allteftersom Gud dem danat; somliga har han gjort till stora ljus, andra till dan-

kar. Dessa brinna så länge de vara, och då de brunnit upp, sätter Gud andra i stället, att det ständigt må finnas ljus som lysa.

Så litet som ljuset kan säga, att slottet är gjort för dess skull, så litet kan också människan säga, att världen är gjord för hennes skull, utan är allting till för Guds majestät i allvisheten.

DIVITIÆ — RIKEDOM

Predik. II, 22: Ty vad får människan av allt sitt arbete och sitt hjärtas bekymmer, som hon haver under solen — —

Pred. V, 11, 5, 6, 12, 9 etc.: Den som älskar penningen, han varder aldrig mätt av penningar, och den där rikedom kär haver, han skall ingen nytta få därav; det är ock fåfänglighet.

Pred. II, 21, 18, 19: Ty är det en människa, som sitt arbete med vishet, förnuft och skicklighet gjort haver, så måste hon dock lämna det i arv åt en annan, som däruppå intet arbetat haver; det är ock fåfänglighet och en stor olycka.

Och mig leddes vid allt mitt arbete, varmed jag mödat mig under solen, att jag måste lämna det åt en människa, som efter mig komma skulle.

Ty ho vet, om han skall vara vis eller en dåre? Och han skall dock råda över allt mitt arbete, det jag haver visligen gjort under solen: det är ock fåfänglighet..

Pred. V, 13, 14, 15: Såsom han är naken kommen av sin moders liv, så far han naken bort igen, såsom han kommen är; och slätt intet får han för sin möda, det han kunde föra med sig i sin hand.

Pred. IV, 8. Syr. XIV, 4, 5, 6, 9: Den som samlar och icke gör sig själv godt, han samlar åt andra, och främlingar skola fråssa i hans goda.

Den sig själv intet godt unnar, vad godt skulle han göra andra? Han haver aldrig någon glädje av sitt gods.

Ingen är värre än den som icke unnar sig själv godt; och det är lönen för hans ondska.

Den giriges öga nöjes aldrig åt sin del, och vinningslystnad uttorkar själen.

*

Allt det vi have är ett lån av Gud. Vi have intet hit med oss. Intet bortföra vi.

När Gud tager det och ödet, som är Guds exekutor, sörja vi att hava mistat vårt, som ej varit vårt utan lån.

Gud aktar ej pengar utan som mull, giver oss det att roa oss med. Vi få därigenom vår bekvämlighet och mena därav få nöje och glädje. Men vi få aldrig den glädjen, som fattiga bonden utan pengar får, som ler kärliga.

Skomakaren sjöng ofta då han var fattig, när han fått pengar teg han.

PAUPER — DEN FATTIGE

Fattiga bonden släpar hela året, har knappt halmen att ligga på. Det minsta får han av sitt arbete. — —

Han måste på hösten sälja sin säd för halva värdet till utlagor, köpa om våren. Hans matkorg är högt upphängd.

Adelsmannen tager ut till sista styvern. Bon-

dens barn måste svälta och hustrun arbeta på herrgården utan mat. Bonden kör foror till Stockholm. Hans kreatur utmärglas, hans enda hjälp. Varför har ej Gud gjort herren till slav och bonden till herre? På slutet köres bonden på dörren med hustru och barn.

Du undrar dock, att Gud utrotar herrarnas säd och gör dem på slutet fattiga.

Tänk på den arma slaven, som arbetar för dig, medan du sover. Han plöjer åkern, du skär. Du säger: det är min gård, jag kan där göra och låta. Jag säger: ditt är intet, Gud har lånat dig allt.

Akta dig, att icke stor orättvisa sker starka som olyckliga. De plundrade ha vapen kvar. De appellera till Gud.

AVARITIA — GIRIGHET

Fattigdomen saknar mycket, girigheten allt. I intet är den girige god. Han är ett fördärv för sig själv.

Den girige får avstå åt andra vad han nekar sig själv.

Seneca.

Den snåle nämns ej äta, arvingar förslösa och bliva liderliga, som eljest kunnat bli duktiga.

Den som har mycket har många sorger. Han säger sig aldrig stå ut och arbetar vidare.

INDUSTRIA — ÄVLAN

Pred. IX, 11: Jag vände mig och såg, huru det tillgår under solen, att till löpande hjälper icke vara snar etc.

Pred. III, 9: Man arbete hur man vill, så kan man intet utöver sin gräns uträtta.

*

Den som kom i sista timman fick dagspenning så väl som den första.

Gör din plikt *taliter qualiter*, som den är beskaffad, och stå väl med förmannen (*dominus prior*) och gå din gång i världen allteftersom den går. De saktmodige skola besitta landet.

Många av mina kolleger uteblevo från lektioner eller kommo, då klockan slagit halv. De roade sig i sällskap dageligen (Frondin), många fingo dubbel avkastning.

Jag gav mig ej ro natt eller dag, hade ingen ro, läste, skrev, examinerade. Vad hade jag mer? Namn — ett väder, som av andra göres till intet. Observera att det jag gjort göra plagiatorer till sitt. Titlar — ett väder, adel, riddare, arkiater.

LÆTITIA — GLÄDTIGHET

Gör väl och gläds!

Ät, drick, lek! Efter döden ingen vällust.

Syr. XXX, 23: Gör dig själv godt, uppmuntra ditt hjärta, och håll sorgsenhet fjärran från dig; ty sorg har dödat många och tjänar till intet.

Pred. XI, 9: Så gläd dig nu, du yngling, i din

ungdom, och låt ditt hjärta vara vid godt mod i dina ungdomsdagar; gör, vad ditt hjärta lyster och dina ögon behagar, och vet, att Gud skall för allt detta hava dig fram för domen.

Pred. III, 12, 22: Jag vet, att intet är bättre därvid än att vara glad och göra sig godt i sina dagar.

Och då såg jag, att intet är bättre än att en människa är glad i sitt arbete, ty det är hennes del. Ty vem vill komma henne därhän, att hon ser vad efter henne ske skall.

Pred. II, 24: Är det icke bättre med den människa, som äter och dricker och låter sin själ godt röna i sitt arbete? Men det såg jag ock, att det kommer av Guds hand.

Pred. III, 13: Var och en människa som äter och dricker och är vid godt mod i allt sitt arbete, det är en Guds gåva.

Pred. VIII. Pred. V, 17, 18: Se där vad jag sett haver godt vara, att det är skönt, att man äter och dricker och är vid ett godt mod i allt sitt arbete, som man gör under solen alla sina livsdagar, som Gud giver...

Jämväl när Gud giver en människa rikedom och ägodelar och förlänar honom makt att äta därav och taga sin del och att vara glad i sitt arbete, det är en Guds gåva.

Pred. IX, 7, 9: Så gack, ät med glädje ditt bröd, och drick med godt mod ditt vin; ty dina verk täckas Gudi allaredan.

Bruka livet med din hustru, den du älskar, så länge du behåller detta fåfängliga livet, det Gud dig under solen givit haver, så länge ditt fåfängliga liv varar; ty det är din del i livet och i ditt arbete, som du haver under solen.

Antingen skall du vara lycklig, men du vet intet av kommande dag, eller olycklig, men må veta, att du icke är det, om du icke tror att du är det.

En dåre ler överljudt, en vis ler med måtta.

Syr. XXI, 20: Dåren giver till ett högt gapskratt, men en städad man småler knappt märkbart.

AMICITIA — VÄNSKAP

Då du är lycklig skall du räkna många vänner; om lyckan sviker, skall ingen vän stanna.

Då min tunna rann,
kände mig både kvinna och man;
men när min tunna lät bli att rinna,
kände mig varken man eller kvinna.

De rika traktera, göra sig vänner; gästerna supa, torka sig om munnen. Då de gå bort, tänka de ej mer därpå. — — Så hade Kierman [se sid. 48] ingen vän, sedan fortunas hjul roterat.

Syr. VI, 8: Och mången är vän, som snart förbyter sig till ovän, och skall skjuta all skulden för missämjan på dig.

Syr. XXXVII, 4: Den ene gläder sig med vännen, när denne väl går, men i nödens tid håller han sig på avstånd.

*

Alla äro de olyckligas fiender, och även hundarna bita dem.

SUPERBIA — HÖGFÄRD

Övermod är lyckans oäkta barn.

Högfärd är dårskapens första grad.

Den Gud vill förgöra slår han med blindhet.

Den som lyckan överhövan omhuldar, gör hon till dåre. *Seneca.*

Lyckan förvärrar de onda, så att de falla djupare.

Som du bär din lycka, så blir du hädd, Celsus!
Horatius.

Alla hata de övermodiga, medan fienderna våga sig fram.

Alla berömma och hata de övermodiga.

Den som seglar för förlig vind, anförtrot sig oförsiktig och djärv åt havet.

Var och en är de olyckligas fiende.

Livet är en vacker såpbubbla. I döden ser du, hur tom människans bubbla är.

Vad är höghet, medan lyckans hjul välver?

Vad vishet? Se sin egen okunnighet.

Vad makt? Främsta platsen bland dårar.

Vad rikedom? Att vara skattmästare och förmyndare åt andra narrar.

Vad kläder? Komedispel att skrämman barn.

Därav odåga i sammet,	} ofta
sköka i siden,	
skälm i kappa,	
pultron i harnesk.	

Barn döma skräpukar av masken.

Nebukadnesar förhävde sig och vart kastad från tronen. Belsazar förhävde sig och drack av Guds käril. Skrev på ljusstaken: Mene Mene Tekel Peres; du dåre, i denna natt skall din själ ifrån dig tagen varda.

Gud ser och hör allt. *Numen adest.* Den Högste haver våld och makt över människors rike och giver åt vem Han vill. Han gör som Han vill och ingen kan stå Hans hand emot.

Den som icke blir högfärdig av vad som händer, skall Fortuna icke förnedra. *Seneca.*

Ordspr. XVIII, 18, 12: När en skall gå under, är hans hjärta tillförene stolt. Före äran går ödmjukhet.

Tob. IV, 14: Låt ingen arbetares lön stå inne hos dig över natten, utan betala honom strax, ty om du tjänar Gud, skall det vara dig vedergällt. Hav akt uppå dig själv, min son, i alla dina gärningar, och var sedig i all din umgängelse!

Syr. X, 7, 14, 15: Högmod är förhatligt för Gud och människor och begår orätt mot dem båda.

Förhåll dig icke en glad dag, och låt din del i lovlig förnöjelse icke gå dig förbi.

Måste du icke efterlämna dina mödors frukt åt andra och det du med arbete förvärvat till delning åt arvingar.

Ordspr. XXIX, 23: Människans högfärd skall förnedra henne, men den ödmjuk är i anden, han skall undfå ära.

VANITAS — MÄNSKLIG HÖGHETS LUMPENHET

Vish. II, 2, 3.

Syr. XXXIII, 12, 13: Somliga haver han välsignat och upphöjt och somliga helgat till sin tjänst; andra haver han förbannat och förnedrat och nedstörtat dem från sin plats.

Såsom leret är i krukomakarens hand och denne gör därav vad han behagar, så äro människorna i Skaparens hand, så att Han tillskickar dem vad i Hans råd är beslutet.

Tro ej dig vara olycklig, fast du är simpel. Fattig men frisk är mer än riksråd. Den fattige är lustigare, gladare.

Åt människan är en orolig själ given, som gläder sig åt nyheter.

MALITIA — ONDSKEFULLHET

Syr. XXVII, 29: De som glädja sig när det går illa för de fromma, de varda fångna i snaran; hjärtans sorg skall förtära dem, innan de dö.

Syr. IV, 3, 5: Ett bedrövat hjärta bedröva icke ännu mer, och fördröj icke gåvan för den behövande!

Syr. XXXIV, 25; Syr. XXXV, 20; Syr. VI, 11; Syr. III, 7.

Job. XXXI, 39: Haver jag frukten obetald ätit och gjort åldermännernas leverne tungt, så växe mig tistel för vete och törne för bjugg.

2 Mos. XXII, 22—24: I skolen ingen änka och ej faderlösa barn bedröva.

Bedrövar du dem, så skola de ropa till mig, och jag skall höra deras rop.

Och min vrede skall förgrymma sig, så att jag dräper eder med svärd, och edra hustrur skola varda änkor och edra barn faderlösa.

Ordspr. XVII, 5: Den som den fattige bespottar, han försmäddar hans Skapare, och den som gläder sig åt andras ofärd, han skall icke ostrafad bliva.

I Lissabon antändes årligen på Allhelgonadagen ett festbål, dit de påviska inkvisitorerna under sken av fromhet förde olyckliga syndare att brännas, härvid gående den till Gud förklädde djävulens ärende. Förfärligare och grymmare brott gives icke i världen.

Samma Allhelgonadag år hemsöktes Lissabon av jordbävning, havsöversvämning, vådeld och alla Guds grymma straff över förhärdade syndare; halva jorden skalv. Och härigenom uppenbarade Han, att Han kunde höra och förbarma sig över de olyckliga, om de än voro kättare.

INGRATITUDO — OTACKSAMHET

Cicero rådde rådet i Rom att göra Augustus till rådsherre och sedan sända honom som vice prætor mot Antonius.

Då Augustus, Antonius och Lepidus bildat triumvirat och lovat varandra att hjälpas åt för att avliva frihetens försvarare, levererade

Antonius sin farbroder till Lepidus' hämd,
Lepidus sin broder till Augustus' hämd,
Augustus sin Cicero till Antonius,
den han plägade kalla sin fader.

Ty *principia omnia licet*, principer tillåta allt, svarade Julia, kejsar Bassianus' styvmoder.....

Ordspr. XVII, 13: Den som vedergäller godt med ondt, av hans hus skall det onda icke återvända.

NATURALISMUS

Fritänkare har jag hört i alla världens tider, och kommo de överens i följande:

Varför det ligger makt på för teologerna att motarbeta dem framför andra små kättare.

1. Att en Gud är, skapare och uppehållare av universum, det tro de alla, också att det visas dem av hela naturen. Men de två andre personer i Gudomen tro de icke; ty de säga,

2. att de två andre ej till minsta spår visas av naturen, vilket skett, om de varit vid skapelsen.

3. Att Kristus avlats av Gud, säga de vara imitation av Jupiters gudaskapande;

4. att en så stor Gud (skapare), vilken hela världen ej tager, icke skulle kunna tagas av Maria;

5. att Kristus varit en helig man, som exemplariskt lärt moralen.

6. Alla hans mirakler söka de att förklara på naturligt sätt eller draga historien i tvivel.

7. De tro ej på synden hos de första föräldrarna, ej heller försoningen, ty då skulle ock straffet upphöra, som är döden.

8. De säga, att uti ett visst koncilium blev Den Helige Ande antagen, och det kom på en röst när, att han tappat rummet.

9. De säga det vara avgudadyrkeri att giva den Allsvåldige assessorer, som begränsa Hans makt.

10. De tro ej på själens odödlighet, utan mena, att själen släckes ut såsom en ljuslåga.

11. De tro varken himmelrike eller helvete, varken änglar eller djävlar.

12. Alltså intet straff och ingen belöning efter livet.

13. De tro ej på sakramenterna som sådana.

14. De skola bedja, att Gud giver tron att tro det som är omöjligt.

Flera sådana satser böra av teologerna bemötas kort, såsom grund till saligheten, att de enfaldige ej må bliva förförde.

Vish. II, 2, 3: Av en slump äro vi födde, och efter detta skola vi vara såsom vi aldrig hade varit, ty andedräkten i vår näsa är en rök, och tanken är en gnista av vårt hjärtas slag.

Och när den gnistan är utsläckt, så varder kroppen till falaska, och anden försprides såsom en tunn luft.

*

Ju större moralist, ju mera galla. Ju dummare präst, ju flere kättare utropar han. Ju trubbigare rakkniv, ju mer drar han.

FORTUNA — LYCKA

Gud giver åt vem han vill.

En är ifrån den dagen olycklig i allt han tar sig före, en annan går allt efter önskan.

*

Ena bonden i Hammarby liberal, hurtig, allt räckte till hos honom, huset gladt, snyggt. Den andra bonden snål, nidsk, idog, allt surt, blir efter i allt sitt arbete. År 1770 blir scenförändring: Den senare bonden får allt snyggt, gladt, blir förmögen, den förre går allt efter samma dag emot.

En arbetar men kommer ej ur stället, en annan

sitter på önskestol som Broman. [Se sid. 75.]
En lat stiger upp till högsta grad, en idog står
och kommer ej ur fläcken.

*

Lyckan anklagades av människorna inför Jupiter. Jupiter vredgades och kallade Lyckan att stå till rätta.

Lyckan förklarar, att de flesta av Jupiters skapade äro kältringar och att de själva skulle få visa, att de äro sådana.

Hon utbreder på skådeplatsen en vacker duk, strör på den guld, silver, pärlor, ädelstenar, kronor, tiaror, vapen.

Alla som se det rusa i vansinnig iver fram. En griper en krona och sätter den på sitt huvud, andra nedtrampa denne och rycka åt sig kronan. En annan tager en tiar, andra sönderslita den under sina försök att bemäktiga sig densamma. Åter en annan roffar åt sig guld, som av andra med våld frånrövas honom.

Alla ryka sålunda ihop, den ene förtrampar den andre.

Men bredvid står listig och tyst en rädd gosse. Han smyger sig emellertid fram, plockar åt sig litet guld, därpå litet silver, sedan andra saker, men ej mer än att han kan väl gömma detsamma, och han går sin väg, som om han intet erhållit.

Lyckan sade:

— Denne gosse är mitt skötebarn, de andra ha själva vittnat om huruvida beskyllningarna äro sanna. Denne ende är blygsam, de andra elaka.

Jupiter svarade:

— Rätt! Bort ni kältringar!

*

Plutus anklagades inför Jupiter för att han mycket illa delade ut de penningar och Guds

gåvor han hade att utdela, men Plutus försvarade sig därmed att han på sin ålderdom blivit blind och icke kunde se, åt vilka han borde giva, varför utdelningen sålunda skedde på måfå.

*

Vid kungakröningar visas exempel på medborgares djärva slagsmål.

Rinner vin, springa alla till, de framfusiga få intet. Slaktas ox, hur leves det icke utom lagen! Kastas pengar, de djärvaste få knappt något.

MORS, OBITUS — DÖD

2 Krön. XXXIV, 28: Si, jag vill samka dig till dina fäder, att du uti din grav med frid samkad vander, att dina ögon icke skola se all denna olyckan, som jag över detta rum och dess inbyggare skall låta komma.

*

Ett år före Upsala brand, 30 april 1766, dog en faslig hop av borgerskapet i Upsala av Upsalafebern och nästan endast på Kungsängsgatan, den trakten, som sedan förtärdes av elden. Detta att de ej måtte se denna olyckan och utstå henne.

Det endaste, som bätar oss, är att se Guds härlighet i dess härlighets teater.

UXOR — HUSTRU

1 Kor. VII, 2—9: Men för att undvika skörlevnaden have var man sin hustru och var kvinna sin egen man. — — det är bättre gifta sig än brinna.

Syr. XXV, 1: Tre ting behaga mig väl och äro täcka inför Gud och människor: endräkt mellan bröder, grannars sämja och när man och hustru väl förlika sig med varandra.

Ordspr. XXXI, 12: Hon göre honom ljuvt och icke ledt i alla sina livsdagar.

Syr. XXVI, 16: Såsom den uppgående solen på Herrans höga himmel, så är en god kvinnas skönhet en prydnad i sitt hus.

Ordspr. XIX, 14: Hus och gods äro ett arv från fäderna, men en förständig hustru kommer från Herran.

Syr. XXVI, 1—9 etc.: En god kvinna är en god lott och varder dem i lott given som frukta Gud. — Evad hennes man är rik eller fattig, så är hans hjärta tillfreds och hans uppsyn alltid glad.

Pred. IV, 9.

Ordspr. XXVII, 15: Ett ihållande takdropp på regnvädrets dag och en trätosam kvinna likna varandra.

Syr. IX, 2: Giv icke kvinnan våld över dig, att hon icke må bliva din herre!

Ordspr. XXV, 24: Bättre är bo uti en vrå på taket än med en trätosam kvinna i gemensamt hus.

Syr. XXV, 23; XXVI, 9 m. fl.

*

[Om ett äktenskap på Gotland berättar Linné, att det slutar sålunda, att hustrun »begynner liderligen sup», mannen »bliver två gånger riks-

dagsman, bägge gånger återkommen, finner sitt hus ruinerat och måste begynna ånyo. Han bastionerar och basar henne; hon stuvar karbasen att giva honom mat.»]

*

Biskop Menander tog sin kusin för att visa det vara falskt, att två allierade ej skulle kunna bygga ett godt äktenskap. Hon dog i första barnsäng.

ADULTERIUM — ÄKTENSKAPSBROTT

Syr. XXIII, 18 etc.: En man som sitt äktenskap bryter — — skall gripen warda, då han det minst förmodar. Alltså skall det ock gå den kvinna, som övergiver sin man och skaffar en arvinge till världen med en annan.

Job XXXI, 9, 10: Haver mitt hjärta låtit sig dragas till kvinna, och haver jag lurat vid min nästas dörr; så måtte min hustru mala åt en annan, och över henne böje sig främmande män.

2 Sam. XII, 11—14; XVI, 22.

Vish. III, 16: Men äktenskapsbrytares barn skola icke trivas, och säd av en orätt säng skall förgjord warda.

KATOLICISMEN

Andeliga godsen grundval till Romerska stolen. Avskilde kyrkans rättigheter från riket, andliga domstolen från världsliga. Kungens ed alltid att beskydda kyrkans rättigheter.

Ceremonier, prakt, procession, sång, musik, ljus, vigvatten, förblindande en vidskeplig allmoge.

Gudstjänst i sång morgon och afton, mässa mid-dagen; därav ottesång, aftonsång, högmässa.

Vigas och helgas kyrkor, kyrkogårdar, klockor, mässhake. Allting signas och korsas, därav signeri, ett nytt slags trolldom.

Helgon introducerades av dem, som voro nog vidskeplige att tro påven. Avlevor bevarades i kyrkor av heliga korset, jungfru Marias hår, Johannis huvud, Eriks ben. Helgonen tillskrevos orimliga underverk.

Syndernas förlåtelse köptes med avlatsbrev, att de följde Herrans lekamen till någon sjuk, att de gingo flitigt i kyrkan att höra en absurd mässa, att besöka undergörande kors, Marias bild.

Världen uppfylldes med dikter, drömmar, munksgor...

Straff — — munkar införde — — att försona Gud. Stock, stängas från nattvard, sättas i bann, ej begravas i vigd jord, böta till kyrkan, — — piska sig själv, leva vid vatten och bröd, ligga hårt, gå till Rom, till Kristi grav, läsa visst antal Fader vår och Ave Maria, ligga på golvet, icke gå i gästabud, äta på golvet...

Pengar för visitationer, prokurationer, jubileer, pallia, fullmakter, avlat, indulgentia, sakören, dispensationer, danaarv, prästtione, offer, mat-skatt, levsugel, brudvigning, barndop, kyrkogång, begravning.

Upphov till kyrkogång var betalning för lju-sen, likstol var själamässan.

Ingen var lärd utan prästen, fast olärd...

Skulle Guds tjänare dragas för världslig rätt? Skulle fåret klippa sin egen herre?

När biskopen reste — fritt skjuts, traktamen-ter, dricka mjöd med alla sina klerker.

NEMESIS DIVINA

JUS TALIONIS

Ps. CXIX, 137, 75.

Dotter Babel, du överläggelsens stad, säll är den som vedergäller dig allt vad du har gjort oss.

Vi tacka dig, o Gud, vi tacka dig, ty ditt namn är oss nära, man förtäljer dina under.

»Jag skall taga den rätta tiden i allt, jag skall döma med rättvisa.

Jorden är i upplösning och alla som bo därpå, men jag är den som håller hennes pelare stadiga.»

*

Herre, du är rättfärdig och rätte äro dina domar.

Icke upphäves synden, om icke den orätta handlingen göres rätt igen.

Vish. XVI, 15: Det är omöjligt att undfly Din hand.

Intet ondt sker i staden utan Herren gör allt.

Låt gå som det går. Det går som Gud vill.

Det är fåfängt bittida stiga upp och sent gå till vila och äta sitt bröd med sorg.

Intet är den, som plöjer, intet den som sår, allt den som växten giver.

Gud giver de sina, medan de sova.

Jag har varit ung och är gammal vorden, men

har aldrig sett den rättfärdige eller hans säd efter bröd gå.

Men Gud hämnas på barn och barnbarn — —
Vad svinet syndat få grisarna umgälla.

Gud hjälpe oss väl denna onda världen igenom gå.

Ps. LXXIII: Om den frommes tröst vid åsynen av de ogudaktigas lycka. Faren icke vill, Gud låter icke gäcka sig.

Låt oss smyga och ej stänga oss genom världen, på det att icke Nemesis hör oss.

Es. X, 5—15: Kan en yxa berömma sig av att hon hugger. Det är dock en annan som förer henne. Ve Assur, att han min vredes ris är. Jag skall sända honom till ett ohörsamt folk, men eftersom han tror sig själv gjort vad han gjort, skall jag hemsöka den högmodiga kungen av Assyrien.

Ingen karaktär är större än den att vara ärlig karl.

Gör godt och gläd dig!

Lev oförvitligt! Gud ser dig.

Gud ser allt och hör allt.

Den som ögat gjort haver, skulle han icke se och den örat gjort haver skulle han icke höra?

*

Akta dig att det icke sker stor orätt åt starka och svaga. De som plundrats ha dock vapen kvar.

Juvenal.

*

Den som tar ödet med ro och utan förhävelse skall lyckan icke svika.

Tag dig till vara, att icke din eller din väns lycka blir en annans olycka. Du skall bli olycklig som grymma härskare bli. Ingen står så högt att han kan undgå olyckan, om han har

Gud emot sig. — Jämför Kristian II och Didrik Slagheck! —

Med vad någon syndar därmed straffas han också.

Vish. XI, 17: Varmed någon syndar, därmed varder han plågad.

Ödet leder den som är villig, drager den som spjärnar mot.

Allt skall hjälpa naturen, att naturens verk skall fullbordas.

Före sin död ingen lycklig.

Solon.

Så som du lever så går det.

*

Hämnden förföljer en människa. Allt går emot. Ingen olycka kommer ensam.¹

Somliga går det emot evad de taga sig för, eller allt går lyckligt för andra, ehuru de äro dumma.

Hela familjer bli olyckliga. Barnen läras men göra allt tvärtom. De måste rusa till sin olycka. Himmel och jord kan ej hjälpa, ej råda.

Mången vantrivdes alltid efter en viss dag, då allt började gå olyckligt. Carl XII:s förra nio år voro lyckliga, sedan nio olyckliga.

Den ena olyckan kommer på den andra. Vart en vänder sig, vad en tager sig före, olyckas det. En annan sitter på önskestol.

När Gud begynner göra räakenskap med oss, dör den ena efter den andra. Ingen olycka ensam. Hus brinna upp, allt olyckas. Nu har Guds hämd kommit över det huset. Ingen lycklig före döden, ej ens Croesus.

¹ Det följande, till Fortunas rullande hjul, tydligen skrivet med åldringens hand.

Gynnar Gröp mördade S. Zigfreds syster. Hade tre söner, till tolfte ätt ingen sotdöd.

Olyckliga födde av elaka föräldrar. Vad svinet syndat, få smågrisarna lida för. Jag har aldrig sett den rättfärdige eller hans säd efter bröd gå.

Olyckan förföljer en människa, vart hon vänder sig.

Allt gick olyckligt för mig, då jag ärnade hämnas, men jag ändrade mig och lemnade allt i Guds händer. Sedan gick allt lyckligt, 1734.

FORTUNAS RULLANDE HJUL

I största förvirring största ordning. Liksom i naturens rike.

Ingen är sin egen lyckas smed. Motsatsen skulle icke ens djävulen våga säga.

Då olyckan kommer, hjälper hela naturen till, ty Guds vilja måste lydast. Alla bliva den olyckliges fiender, t. o. m. hundarna. Alla fösa på olycksvagnen. Då kan ej himmel och jord hjälpa (Kyronius). [Se sid. 63!] Högmod har gått förut, gjort sig alla till fiender; ingen olycka ensam. Vi måste göra ris åt oss själva. Den Gud vill förgöra slår han med blindhet. Ingen vishet, intet förstånd hjälper mot Herran.

Ordspr. XXI, 30.

Då lyckan Guds nåd är, då komma hundra händer i vägen för olyckan. En mördare råkar en annan för sig (Spegel). Den exponerade blir förhindrad. Där komma andra tillstädes.

— — —

I det mänskliga spelar den gudomliga visheten in. Då strömmar egendom på dem utan orsak. Arv tillfaller.

Gud giv min son lycka [Guds nåd], lärdom behöves icke. De största och de förtidiga genierna mogna sällan.

Gå sakta. De saktmodiga besitta landet. Den tillbakadragnes moder behöver icke gråta.

FATUM — ÖDET. LIBERUM ARBITRIUM — FRIA VILJAN

Ödet är Guds dom, mot vilken intet vad gives. Att ödet ej kan bestå jämte människans fria vilja, yrka filosoferna, vadan de förneka Ödet. De säga, att envar är sin egen lyckas skapare, vilket knappast Hin Onde själv skulle våga uttrumpeta.

Huru skall man kunna förena den fria viljan med ett oundvikligt öde? Jag skall visa det genom en liknelse.

En människa kan hänga sig, dränka sig, skära halsen av sig; det står ock i hennes fria skön att ej göra det. Om hon däremot av någon orsak är av den högste domaren dömd att plikta med livet, så står det henne ej fritt att undvika detta, utan hon dör med oundviklig nödvändighet.

Alltså kan människan begå ett brott eller icke, men har hon begått ett sådant, kan hon ej undfly straffdomen.

Människan har alltså fri vilja, kan göra vad hon vill, men om hon missbrukar denna och ej straffas av (jordisk) domare samt om den förorättade anklagar henne inför Gud, så inrättar Gud, som sett och hört allt, naturen så, att hon drabbas av ett oundvikligt öde. Guds dom är alltså ödet.

Den Heliga Skrift säger, att var och en har sin ängel, som bevarar natt och dag ifrån olyckor, kanske också hjälper till olyckor. Måne ängeln följer själen liksom skuggan kroppen? Då en kommer i fara, komma hundra orsaker i vägen att avröja det, förhindra det. En annan, som skall bliva olycklig, hjälper det ej vad hinder läggas i vägen.

Var och en säges hava sin hamn. Ja, måne icke? Var och en sin egen ängel, som är det-samma, vilken bevarar dig på dina steg. Vad äro förutsägelser om död annat, om vilka envar vet tala? Vad är det som visar sig före olyckan, som oftast avvänder olyckan genom åtskilliga förhinder, beslut?

Vi ha alltid en dubbel skugga, fast det ej synes. Det är möjligt, att Gud gjort något väsende i rapport med sig och att detta följer oss liksom kroppens skugga. Jag kallar dessa väsenden dygden och lyckan.

*

Ps. XXXIV, 8: Herrens änglar slå sitt läger omkring dem som frukta Honom och befriar dem.

*

Vad betyder det, att man blir ängslig, när ondt förestår, när olycka sker även i fjärran? Såsom jag i Upsala, när min moder dog i Småland. Vad är det, som slår i väggen, som spökar, när en annan dör?

Allt detta är lika obegripligt som själen. Vi ha ingen idé om andar, utan bara om kroppar.

Ingen kropp röres av sig själv, det är axiom. Djuren röras av sin vilja. Vad är det, som tänker och rör kroppen, som känner? Huru rör anden kroppen? Huru känner den? Huru tänker anden, huru vill han och huru vill han icke?

*

Akta dig för stora synder!

1. Akta dig för blod och mord!
2. Akta dig för blodskuld!
3. Akta dig för förakt mot Gud!
4. Akta dig för otacksamhet mot föräldrar!
5. Akta dig för att ruinera någons välfärd!
6. Akta dig för att skada den värnlösa!

EXEMPELSAMLING

Ur en rabbinskrift

Då Moses på Sinai berg talade med Herran, frågade han, varför Gud, fastän rättvis, kunde tillåta orättvisor i sin värld, så att rättrådiga ofta voro de olyckligaste och bovar de lyckligaste.

Gud svarade:

— I dömen efter skenet, Jag efter allvetandet. Skåda till bergets branter och källan!

Moses såg då följande: först en vild, på en yster häst ridande krigare, vilken vid källan hoppar av hästen, dricker vatten, sätter sig åter upp, tappar ovetande sin börs och skyndar därifrån. Sedan går en trasig, svettig gosse förbi, dricker vatten, finner börsen, ser och tager penningarna samt går glad sin väg. Sist kommer en gråhårig, utmärglad, trött, pustande gubbe, dricker vatten och lägger sig att vila.

I största hast kommer krigaren åter, fordrar börsen av gubben och svär att genomborra honom med svärdet, om han ej återlämnar densamma. Gubben nekar sig hava sett den, bedyrar det med ed och utbreder för honom alla sina tillhörigheter, men krigaren genomborrar gubben och mördar honom vildt.

Vid denna syn utropar Moses:

— Rättfärdigaste Gud! Skall den skändlige boven sålunda få mörda den vördnadsvärde gubben?

Herren svarar:

— Så dömer du, men Jag har så befallt. För åtta år sedan strypte den gubben här i skogen gossens fader, emedan gubben trodde, att den andre bar penningar på sig. Den värlöse gossen har sedan dess fått från dörr till dörr tigga sitt uppehälle. Åt gossen gav Jag de penningar, som krigaren på orättrådigt sätt samlat. Krigaren har Jag användt för att straffa den genombrottslige gubben. Många illbragder har krigaren begått, och för dem skall han en dag drabbas av sitt straff.

Imperatorer

Tiberius dödar sin hustrus son Posthumus, sin systerson Germanus. Caligula kväver Tiberius, då denne var sjuk, med ett örngott.

Caligula: revolt dödar honom och drottningen efter fyra år.

Claudius, tyrann, dödas av sin sjätte drottning med svampar. Regerade fjorton år.

Nero, tyrann, dödade Britannicus och sin fru Octavia för att behaga Poppæa, sin konkubin. Modern, som lockat Claudius att till efterträdare taga sin son i stället för Claudius' egen, dödas av Nero. Nero mördade sig själv. Regerade fjorton år.

Vitellius dödade många. Revolt dödade honom. Regerade tio år.

Commodus, sodomit, elak. Martia, hans konkubin, ger honom gift, och Narcissus hjälpte henne. Regerade elva år.

Severus Sept, tyrann, Caracallas fader. Sö-
nerna stämplade, gift. Regerade aderton år.

Caracalla dödade sin broder i styvmoderns
famn. Macrinus stack honom. Regerade sex år.

Macrinus blev ihjälslagen. Regerade ett år.

Maximinius, grym, uppror, dödas. Regerade
tre år.

Philippus dödar Gordianus med uppror. Revolt
dödar honom. Regerade fyra år.

Theob. Gallus lät sin företrädare Decius om-
komma. Aelianus slår Gallus, som regerade två
månader.

Aelianus dödas av revolt. Regerade några må-
nader.

Gallienus hjälpte ej sin fader, som perserkun-
gen Sapores brukade till fotpall vid hästen. Blev
mördad under flykt. Regerade trettiofyra.

Högste kejsare som dö sotdöden:

Augustus	levde 75, regerade 56 år.
Vespasianus	» 81, » 9 »
Titus son	» 41, » 2 »
Nerva	» 71, » ½ »
Trajanus	» 73, » 19 »
Hadrianus	» 72, » 21 »
Antonius pius	» 70, » 23 »
Marcus Aurelius	» 58, » 19 »
Claudius II	» 10 »
Diocletianus	» 20 »

Cicero

Popilius anklagas för fadermord, en omänsklig
gärning. Cicero försvarar honom och en så orätt-
färdig sak med sina orationer.

Antonius blir triumvir och använder sin egen
bror att få Cicero på proskriptionslistan.

Då han skall slå huvudet av Cicero, sänder han Popilius, som varit i stånd till fadermord. Endast han vore i stånd att exekvera döden på Cicero, vilken han hade att tillskriva sitt liv.

Alltså betalas Cicero för en orättmätig sak av den allra otacksammaste och den han gjort största tjänsten.

Münnich

Rysslands premiärminister Münnich låter föra Biron till Sibirien att sitta i fängelse ständigt. Huset, i vilket B. skulle sitta, låter M. omstänga med upprätta timmerstockar, att icke solen måtte koxa in till B. att lindra hans enslighet.

Efter några år kommer Biron därifrån, och Münnich får sitta i samma fängelse.

Det var premiärministern Münnich som utsatte ryska kaptenen Keller att mörda Sinclair på återresan från turken.

Marlborough

Marlebrock [sic!], engelsk general på drottning Annas tid, vann så stora segrar mot fransosen i spanska successionskriget, att han fruktades av alla. M. var i största nåd hos Anna, då torypartiet triumferade. Hans fru var hovmästarinna hos Anna.

Drottningen beställde ett par handskar till viss dag. Hovmästarinnan tycker om handskarna, tager dem för sin räkning och befäller handskmakaren att strax göra ett par nya åt drottningen. Drottningen frågar efter handskarna hos handskmakaren och vill straffa honom, som ej gör färdigt efter order. Han bekänner då, att hovmästarinnan tagit dem.

Hovmästarinnan kommer i onåd, generalen hemkallas. Allt går kräftgången med armén.

Torypartiet faller för ett par dumpna handskar. Något hade syndats förut, mig obekant.

Bing

Engelske amiralen Bing intager Minorca, graserar gruvligen över det suckande folket. Sonen Bing, också amiral i hög gunst, för kommando 1760 att överföra några tusen soldater på Minorca, där fransosen landstigit. Han kommer dit och inser, att allt hans folk skulle slås ihjäl, om han landsätter det.

Konselj hålles, alla votera för att landsättningen är omöjlig. Allenast en kapten voterar, att om vi fått order att leverera folket till helvetet, så borde vi göra det. Men det sker icke. Fransosen intager Minorca. Populasen i England blir rasande; Bing anklagas vid sin hemkomst och arkebuseras. Sedan ropar populasen, att han lidit oskyldigt, men vad svinet syndat, få kultingarna lida för.

Krabbe

Krabbe hette en rik adelsman i Skåne, sedan detta övergått till Sverige. Landshövdingen Sperling i Malmö hade begär efter Krabbes gods. Därför anklagas K. hos Karl XI såsom avog mot kungen. Saken korresponderades över på danska sidan.

Äntligen går kungen med på att tillsätta kommission över honom. Sperling presiderar, dömer K. till döden. Dagen för exekutionen utsättes till den postdag, då svaret eller domen, som övergått

till konungen, skulle återkomma, detta emedan man fruktade för kungens nåd.

Exekutionsdagen på morgonen upplyftas vindbryggorna för Malmö, portarna tillslutas. Posten kommer men måste stå utanför en timma.

Krabbe halshugges.

Posten inkommer och medför pardon men för sent.

Sperling får slutligen godset men dör i fattigdom.

Sonen vattnar sin häst utanför Malmö grav, stupar där och drunknar.

Dottern gifter sig med Horn, kommandanten vid Narva, som med sina döttrar tillfångatages av ryssarna och sättes i det eländigaste fängelse under jorden.

*

Kung Carl XI gjorde så många av adeln husville genom reduktionen. När han var död, brann Stockholms slott, så att man med möda fick ut liket.

*

Kierman, Gustaf, borgmästare i Stockholm. [Jfr. Rudbeck, sid 54!]

Kierman är en fattig pojke från Askersund. Han kommer till Stockholm och tar tjänst. I den familj, vars bröd han äter och där han bor, visar sig hustrun otrogen sin man, och man påstår, att Kierman snart blir hennes älskare i all hemlighet. Den bedragne äkte mannen, en gudfruktig människa, befinnes en morgon liggande i sin kammare, skuren och mördad med en pennkniv.

Kierman gifter sig nu med änkan. Han blir nu henne otrogen. Emellertid blir han rik, han blir rådman, borgmästare, och flera gånger är han

talman för sitt stånd, en mäktig man, som förmår allt.

När Brahe skulle dö, ger han ingen nåd. Han är ogudaktig men en hurtig man, som fägnar alla och skaffar sig många vänner.

År 1762 inträffar, att hans måg kapten Duwall kommer på förslag till riksråd. Rudbeck är hans medtävlare och får lika många röster till riksråd men utvoterats till förmån för Kiermans måg.

År 1765 blir Rudbeck lantmarskalk. Kierman häktas, all hans egendom konfiskeras, han dömes till en månads vatten och bröd, därpå föres han till Marstrand för livstiden. Allt hans gods auktioneras bort och indrages till kronan. Han dör samma år i Marstrand.

Den stackars Kierman tänkte ej detta två riksdagar förut, då Brahe dömdes och Kierman sade: där är ingen nåd. Före döden är ingen lycklig.

Pred. VIII, 9: En människa råder understundom över den andra sig till skada. — Job XII: 23.

År 1756 hade Kierman besiktning på sitt skeppsvarv, vilken utfördes av de förnämste herrar, för vilka han gjorde den präktigaste fest. Under måltiden lustig med de andre, berättade han sin levnads historia,

huru han i Askersund kallades för Borås gosse,
huru han handlade i Stockholm med spik,

huru han blev upptagen av sin antecessor matrimonii, sin hustrus föregående man, för sin kvickhets skull,

huru patronen blev mördad och att det gick ej allt rätt med det,

huru han — — — [Linné beskriver här Kiermans liderliga leverne].

Kierman slutar: I haven sett mig hava master för två tunnor guld, men om man gjorde av alla

en galge, vore han dock ej tillräcklig för mina skälmstycken.

År 1763, då taxeringen skedde i Stockholm bland borgerskapet, skall Kierman ha sagt: Å, låt de djävlarne taxeras på det strängaste, ty systemet skall hållas, och kanaljer må äta barkbröd.

Därav upptändes den outsläckliga bitterheten, som störtade honom till nästa riksdag, att han måtte gå till Marstrand och där dö, sedan det mesta var honom främtaget.

Springer

Lagersparre, kungl. räntmästare, är rik, förer stat, reser med tre par hästar. I ett sällskap förhäver han sig över riksrådet Lagerberg, som rider till råds på en vit häst.

Lagerberg får veta detta, anordnar i hast en kommission över Lagersparre. Springer, en ung man, var nu år 1732 skrivare på Lagersparres kontor. Springer försnillar här vad han kan och hjälper Lagerberg att få Lagersparre på knä. Lagersparre hade redt sig väl, om han fått tid på sig, men dömes nu till Marstrand.

Springer blir en förmögen handlande. Han blir ovän med borgmästar Plomgren, stark mössa, och får en kommission över sig för utlåtelse emot nu gällande partiet hattarne. President Lilieberg dömer Springer till Marstrand.

Lagersparre blir lösgiven. Springer kommer att sitta i Marstrand i samma rum, där Lagersparre förut suttit, år 1747. Slutligen rymmer Springer till Ryssland. År 1766 får han frihet att komma igen men kommer icke.

Stobé

Stobé är gift och följer Carl XII i fält jämte sin hustru. Han blir fången vid Poltava liksom Kock von Gyldensten, en intim vän till Stobé. Stobé övertalar Gyldensten att rymma med fru Stobé och visar honom vägen. Stobé lovar att komma efter, då det blir honom möjligt, och tager hedersord av Gyldensten, att denne må resa heligt med sin väns fru.

Gyldensten kommer till gränsen, sticker här ihjäl sista vägvisaren, lämnar ej frun i Stockholm, som avtalat var, utan tager henne med sig till Västergötland och bor där med henne.

Stobé kommer hem, söker fåfängt sin fru i Stockholm. Han får höra hennes historia och reser då till kungen i Lund, därifrån han skriver efter sin fru. Gyldensten följer henne till Lund. Hon sjuknar och dör.

Gyldensten råkar Stobé på en gata i Lund. Stobé tackar för hedersordet och manar ut värjan. Gyldensten refuserar, varefter Stobé slår honom med baljan över huvudet, att den brister. De andre officerarne ville ej mer tjäna under Gyldensten, som måste taga avsked.

Kungen dör. Stobé håller starkt på Holsteinska partiet mot kung Fredrik. Gyldensten går till kungen, begär pengar och lovar ta hämd.

På storkällaren i Stockholm kommer en afton en herre — kapten Gyllenrot —, klädd som Stobé. Denne herre talar hiskligt illa om kungen. Källarmästaren beder honom hålla inne med sådant på en öppen källare. Han svarar emellertid, att han icke är rädd. Då frågar man honom om hans namn, och han svarar: överste Stobé. Flera närvarande tagas nu till vittnen. Dagen efter kommer en officer med vakt och tager överste Stobé,

som visste av intet. Kommission tillsattes, advokat antages, vittnen avhöras, alla fälla Stobé.

Stobé uppkallas, säger sig icke ha något emot vittnen, om så hela världen ville vittna. Emellertid kunde han ej säga, var han varit på samma tid, då han varit på ett illa beryktat ställe. Ännu några vittnen tillkallas. Alla fälla. Stobé ler däråt. Domarne säga honom, att allenast tvenne döma honom till *crimen læsæ majestatis*, majestätsbrott, och livets förlust.

Äntligen vittna ett par gossar, och deras vittnesmål är likt de övrigas. Då frågar Stobé pojkarne, om de känna överste Stobé, om de kunde säga, ifall han själv vore överste Stobé. Härtill neka gossarne positivt. Då bliver saken uppenbar. Av de sammangaddade bliver Gyllenrot halshuggen, två andre piskade och brännmärkte.

Gyldensten lyckas rymma. Han far först till Hamburg, lockar här till sig en jude, som han stryper och utplundrar, rymmer sedan till Sachsen. Här friar han till en adelsfröken men får korgen. Sedan säger han henne vara sin dotter, bryter sig in i hennes hem nattetid, mördar fröken och hennes mor, rymmer, fasttages, vill inte dö, bindes på en stol, halshugges, steglas.

Det sades allmänt, att fröken blivit av honom avlad, då han förr var med armén i Sachsen, under det att frun var gift med en annan.

Appelbom

Löjtnanten vid Wredesparres regemente, Appelbom, talar år 1757 emot då härskande partiet och blir dömd av ständernas då tillsatta kommission. Wredesparre, översten, går under rannsakingen upp i kommissionen, säger alla sina officerare vara välsinnade för det rådande partiet utom

denne ende Appelbom och begär därför att slippa honom.

Appelbom dömes till landsflykt på tio år, tar tjänst hos hannoveranerna, blir major och kommenderar i en aktion. Wredesparres ende unge, vackre son reser ut och tager tjänst i franska armén under kriget. I den flock, Wredesparres son var, råkar man få kämpa mot hannoveranerna och bli slagen. Unge Wredesparre blir skjuten. Det är Appelbom som kommenderar på motsidan och som vinner utan att han visste att Wredesparre fanns bland fienderna.

Pechlin

Överste Pechlin, en kvick, insinuant, drivande herre i högsta grad. Han hade mest att säga vid riksdagarna och gjorde sitt eget parti, så att det prepondererade vart han slog sig, till hattar eller mössor.

År 1756 dömde han vid riksdagen, att dåvarande drottningen skulle inspärras på Gripsholm, fast det avslogs. Han yrkade huvudsakligen på Brahes och Horns blod.

År 1772, då den vise kung Gustaf III ändrade regeringsformen under riksdagen, rymde han ner till Småland, blev emellertid tagen och satt på Gripsholms slott, dit han dömt konungens moder. Så småningom får han nåd.

Renhorn

Renhorn, borgmästare i Arboga, en arger karl. Han förordnas av ständerna till actor mot de sammansvurna år 1756 och yrkar med mycken stränghet »liv, ära, gods».

Han får 6,000 plåtar av ständerna för sitt omak.

Renhorn blir sjuklig och dricker åtta år därefter brunn vid Djurgårdsbrunn. Han bjuder en dag alla brunnsgästerna på en kollation, alla utom en skeppare Ahlström, som för sin ovettiga trut allmänt kallades den Ottomaniska porten.

Följande dagen begär Ahlström därför brunnsrätt över Renhorn. Ahlström som actor upprepar nu Renhorns votum mot Brahe m. fl. och yrkar med stränghet »liv, ära, gods».

Renhorn blir förargad, reser hem, får feber och dör om några dagar.

Rogberg

Rogberg, prost i Småland, riksdagsman, är ivrig assessor, då Brahes sak examineras, att få honom huvudlöser.

Hemkommen från riksdagen blir Rogberg i sin sockenstuga överfallen av en lappris karl med ovett och kallad tjuv, skälm, kanalje etc.

Rogberg tager alteration härav och mister hälsan, som han aldrig återfår. Dricker Växiö brunn, där han dör i vagnen.

Rudbeck [Jfr. Kierman sid. 48!]

Rudbeck, en fattig ung man, tog värvning i Uppsala 1740. Han utmärker sig i ryska kriget år 1743 på galererna, blir löjtnant och gör ett rikt gifte i Jönköping. Han är en stor, för, stadig herre, grundad i politiska saker och finans, stark mössa.

År 1762 kommer han på förslag till riksråd jämte Duwall, måg till Kierman, talmannen för borgerskapet. Kierman driver honom bort från

förslaget till förmån för Duwall och aktar ej på att Duwall ansågs som intet mot Rudbeck.

År 1765 blir Rudbeck lantmarskalk och hämnas då på de rika köpmännen och bankirerna. Kierman mister all sin egendom och går till Marstrand. Rudbeck ler däråt och anser, att han gjort det med sin mäktiga hand, där dock en osynlig makt förde yxan.

År 1772, då kung Gustaf III den vise tager sig souveräniteten nästan, bådär Rudbeck upp på egen hand några kompanier av Upplands regemente, fast han då var överståthållare, och av borgerskapet. Blir arresterad, får nåd.

En rysk och en svensk kapten

En svensk kapten inspärrade en lada, däri några ryska soldater lågo sovande. Svenska kaptenen låter sätta eld på ladan.

En rysk kapten springer ut, lägger sig för fötterna på kornetten Joh. Gyllenborgs häst och ber att få en annan död än att brännas levande. J. Gyllenborg frälsar honom.

I slaget vid Dnjepr blir Jan Gyllenborg, som var sjuk, fången. Han ligger sjuk utanför tältet.

En överstelöjtnant kommer och frågar, om bland fångarna finns någon Jan Gyllenborg, finner honom, tager honom hem, härbärgerar honom, sköter om honom och giver honom en anse- lig summa pengar för det att G. hade räddat honom från branden.

Schiechta

Kapten Schiechta anklagar vid en av riksdagarna på 1740-talet Hedman som mössa för stadsfel. Schiechta kan dock ej skaffa vittnen

och hade blivit olycklig om han ej gynnats av domaren.

Hedmans process varar länge och gör Hedman utarmad.

Schiehta blir vid riksdagen 1758 på samma sätt anklagad för förgripliga utlåtelse och förd till Marstrand. Schiehtas egen hustru angav i hemlighet sin man.

Buddenbrock

Bullenbrock [sic!] var general i kriget mot ryssen 1741. Bullenbrock och Lewenhaupt strävade så mycket, att krig skulle ske med Ryssland; detta blev bägges olycka.

Bullenbrock får hela landets ondska på sig som orsak till ett olyckligt krig; hemkommen blir han anklagad och mister huvudet vid Normalms tull år 1743, just där Paikull förut blev halshuggen på Karl XII:s tid, dömd av Bullenbrocks fader år 1709.

Alla sade, att Paikull var oskyldig.

Breant

Breant var sekreterare i hospitals- och barnhusdirektionen vid riksdagen 1765. Genom sin notaries vid namn Olander skvaller och angivande hos Serenius för förseelse skulle han anklagas; ty sköt han ihjäl sig i sin kammare att slippa allt.

Olander blev som han önskat Breants efterträdare. Olander tillgrep brev, ställda till direktionen, och tog bort pengar. Han arresterades men rymde och uppehöll sig inkognito i Stockholm. Då slottskansliet fick veta detta och skulle låta taga honom, skar han strupen av sig i despera-

tion. Detta skedde just två år och en dag efter Breants självmord.

Boethius

Boethius, prost i Mora, predikar emot enväldet: ve det land, vars konung ett barn är! Han klagar på premiärministrar, som missbruka sin makt och illa råda.

Piper, kung Carl XII:s favorit, låter anklaga prosten och döma honom att sättas på Nöteborgs fästning i all sin tid.

Ryssarna intaga Nöteborg och segra vid Pultava, där de taga Piper fången. Boethius släpa de ut ur fängelset hem till Sverige och sätta Piper i samma fängelse, där denne eländigt förgås.

Brahe

Greve Brahe studerar i Upsala — — — Han förde enligt ryktet ett lättsinnigt liv — — —

Han gifter sig för andra gången med presidenten Pipers dotter. Han vinner mycken nåd hos överheten och blir därför förhatlig för hattarna. Det fattas för honom några röster för att bli lantmarskalk.

Underofficerare utsändas till honom, som säga, att gardet var missnöjdt och att alla skulle gå vid första vink, om någon ville begynna revolution. Brahe och alla mössor utstötas ur alla deputationer. Det blir oreda och myteri. Brahe mister huvudet.

Många försvara honom. Jag vet intet. Men det vet jag, att det sades, att Brahe skulle bliva olycklig vid pingsten, fast den lilla revolten ej skedde förr än en månad efter.

Även *Puke* mister huvudet för samma revolt.

Puke säges ha varit presidenten Pipers naturlige son med en annans hustru.

Kapten *Ståhlsvärd* röner samma öde. Denne var den ogudaktigaste jag känt, trodde varken Gud eller religion — — — och levde mycket lätt-sinnigt. Jag sade honom detta vara synd; han log och sade, att jag vore pedant. *Ståhlsvärd* gjorde mord i Tyskland och rymde där.

För samma revolt miste flere huvudet, såsom hovmarskalken *Horn*. Denne ansågs som en god och from karl. Emellertid brydde han sig ej om sin hustru, då hon låg i barnsäng och dog; han var på Drottningholm några bösskott ifrån.

Billmark

Billmark var en ung krigspräst, djärv och en-vis. Han anklagar sin överste Delwik, som med anledning därav mister sin tjänst.

Då det uppror upptäckes, som Brahe skulle anställa och därom publiceras i kyrkorna, så anställer prosten Billmark kommentarier däröver och säger på predikstolen, att Brahe hade intet ondt gjort. — Brahe hade patronatsrätten, där Billmark var kyrkoherde.

Delwiks son var just då i kyrkan och angiver jämte kaplanen saken. Billmark sättes i häkte, avsättes från tjänsten, dör i fängelset, innan han fått sin dom.

Blackwell

Jonas Alströmer införskriver en god ekonom från England. Den som sändes är Blackwell, M. D., en djärv ignorant, ateist. Blackwell mottages som en son av Alströmer.

Blackwell skickar beständigt Alströmers brev

jämte sina egna till England. En gång öppnar A. ett brev och finner en orm vid egen barm. I brevet uppgiver nämligen Bl., att hela Sveriges manufakturväsende skulle kunna strypas, om Alströmer och Tessin avdagatogos; ja, att om riksråden undergingo samma öde, skulle med konungens medverkan en engelsk prins kunna utkoras till tronföljare.

Alströmer blir förskräckt, visar brevet för Tessin och denne för riksråden, vilka uttala sin önskan, att Bl. måtte undanröjas.

Kommer så till Bl. en person med uppgift att vara express sänd av en engelsk storman, vilken befaller Bl. vända sig till konung Fredrik I och erbjuda denne en betydlig penningssumma, om han ville understödja företaget, och skulle Bl. bliva en mäktig man, om han kunde genomdriva detsamma.

Konungen varnas av någon för Blackwells vådliga anslag.

Bl. infinner sig hos konungen för att visa de från England erhållna breven, lovar honom souveränitet.

Kungen skickar honom till lantmarskalken.

Blackwell fångslas av Löwenhielm, förhöres, halshugges i Stockholm 1747 den 29 juli.

Kuriren, som lämnade Bl. brevet, känner man icke. Engelsmännen förneka bestämt, att de sändt någon.

När Tessins hus revs, fanns under reparationen ett lik inneslutet i en mur; måne denne?

Säkert är, att från den dagen varken Tessins fru eller serenissimus Tessin fört hus — — —, och icke tror jag, att ett slikt gudlöst brott kunnat falla den fromme Tessin in, ehuru dylika bragder för rikets stormän äro en småsak. Och Bl. hade ganska väl förtjänt sitt öde.

Blackwell logerade hos en mäklare i Stockholm. Med dennes hustru — ehuru själv gift i England med Blackwellia Botanica — levde han familjärt, reste med henne omkring i landet, kallande henne kusin. Han har henne hos sig på sin kungsgård, som han fått till besittning, flera månader.

Mäklaren blir sjuk en afton av någon kolik. Blackwell som medicus giver in något, som skall kureras. Morgonen därpå ligger mäklaren död. Alla trodde, att Bl. gjort av med honom. Åtminstone sörjde frun drägligen och gjorde sig hopp om Blackwell.

Presidenten Drake i kommerskollegium, vilken så träget upphjälpte manufakturer, kurerades av Bl. i en sjukdom, så att han dog. Alla sade, att Blackwell tagit livet av Drake, några gissa på engelsk tillstyrkan.

Engberg

Engberg, den bästa knivsmeden i Stockholm, borrar ut general Lewenhaupt dagen innan denne skulle halshuggas och lyckas föra ut generalen på en ö i skärgården mot hederlig vedergällning.

Ett premium på 6,000 plåtar utsattes för Lewenhaupts återskaffande. Carl Tersmeden lovar Engberg hälften, om han ville säga, var Lewenhaupt vore. Engberg nämner det, och av denna upplysning visste Tersmeden dag och timma, när Lewenhaupt skulle transporteras bort på ett engelskt fartyg. Lewenhaupt tages av Tersmeden.

Vid nästa riksdag anklagas Engberg för upproriska tänkesätt och myteri. Han dömes nästan till döden men blir benådad med fängelse på Bohus fästning.

Petræus

Petræus, gammal präst i Grangärde, anklagas såsom »avig» inför den enväldige kung Carl XII. Åklagaren är krigsprästen Falander, som får kungens fullmakt på Grangärde pastorat och reser hem från kriget för att mottaga detsamma. Petræus mottager Falander gråtande och säger: även dig skall Gud befalla att avgå.

År 1743 kommer Falander, grå i hår och skägg, med de rebelliske dalkarlarne, och då dessa blivit slagne, dömes han till Marstrands fästning, där han eländigt dör.

Falander hade skaffat sig en gravsten i Grangärde men kom aldrig att ligga där. »Under den kom sig annat.»

Giörtz

Baron Giörtz, kung Carl XII:s favorit, fick skulden för kungens krig, eftersom kungen själv var helig. Mynttecknen tillskrivas Giörtzen, fastän Polhem kom upp med dem. Kungen stupar, hela folkets raseri stannar på Giörtz. En måste dö för folket.

Kommission sättes över Giörtz med president och flere assessorer. Feman är åklagare.

Feman anklagar Giörtz, därför att denne skulle svärtrat kungens tromän inför den krönte. En landshövding skulle klandrats för att han varit trög i execution. Feman producerar brevet, fast han ej läst det.

Giörtz beder Feman läsa upp det brev, där han klagat, att en landshövding varit sen med rekrytering och därför borde sättas till annan tjänst samt i hans ställe Feman, som var en vigilant man.

När Feman hörde detta, gjorde det honom ondt, att han anklagat sin vän.

Giörtz mister — med rätt eller orätt — huvudet.

Kommissionens president dör samma riksdag. Feman blir obotligt sjuk.

Assessorerna bli alla inom ett år olyckliga. En av de lustigaste bland dem dör i melankoli.

Gylling

Gylling erhåller lektorat i Karlstad år 1760. Vid riksdagen därpå begär värmländingen Antonsson, en mäktig riksdagsman, att hans bror får lektoratet och den förre går därifrån. Brodern Antonsson får lektoratet, men några dagar därefter bryter han benet av sig.

Antonsson

Lagman Antonsson, en förmögen herre i Värmland, var mäktig vid riksdagarna. Allt vad han företog sig måste gå. Landshövding och biskop tordes ej göra emot. A. handlar med gods och gårdar; när han åstundar en gård, skulle han hava honom, eller uppväcker han processer.

Bergmästare mutar och poekar han att göra efter sitt behag. — — Han skrämmar livet av bergmästare Ståckenström. Slutligen vid 1765 års riksdag ekiperar han sig att bli talman för borgarståndet. Detta slår fel. Härpå rusa alla till. Var och en tar nu sitt, A. »bliver usel och ej mer än enfaldig karl» — — —

[Senare har Linné tillagt:]

»Men reparerar sig någorlunda».

Olof Håkanson

Olof Håkanson, bonde från Blekinge, är talman vid riksdagarna ifrån 1739 till 1770 utom en enda. Han fick otroliga pengar, många tunnor guld. Han tog mutor. Han var den rikaste bonde, som varit i Sverige. Dör vid riksdagen 1769.

Ett halvt år därefter 1770 i februari dog yngre sonen, sedan dottern, av en grasserande feber. Sonen i Stockholm synes ej vara stark. Vad fikar och tävlar man efter pengar? Vem skall få dem?

Kyronius

Kyronius, rådman i Uppsala, fick borgmästares karaktär, var kvick, lustig, litterat, hederlig [spendersam], men farlig i handel.

Gasens prästänka lånar av honom 3,000 daler, betalar dem slutligen och begär tillbaka kvittensen.

K. söker länge, säger, att saken är betydelselös. Äntligen finner han en lapp, som han hastigt river sönder, sägande den vara kvittot. Men efter två år utsöker han på kvittens ånyo 3,000 daler. — Syr. XXXV, 18: Enkonas tårar flyta väl neder på kindbenet, men ropa uppåt över honom, som dem utpressat haver. — Den som äter änkans bröd, han skall dricka änkans tårar.

K. visade sin far otacksamt hjärta, varför fadern spådde honom ondt.

K. hade många konkubiner, sju oäkta barn, som hustrun visste.

År 1741 anklagade K. sin borgmästare Hærkepeus för tal om rikets ständer. År 1746 blev K. med många konster och knep riksdagsman för Uppsala, ty vota räckte knappt. I borgarståndet blir han så mäktig, att ingen befordran

skedde utan honom; han kallas därför statssekreter. Alla måste muta honom; av en sökande tar han 6,000 plåtar, och dock hjälper det icke. Han blev extremement högfärdig, lägrar Broms enda dotter, skrivande rasande kärleksbrev till henne, fast han är gift.

Han får borgmästares karaktär och survivance, dock borgerskapets frihet vid voteringen förbehållen, vilka ord han i expeditionen försnillar. På grund härav blir kommission över honom av fattiga assessorer, till vilka han måste punga ut orättfånget, bl. a. till Voltemat, vars fader han så ofta skinnat.

K. kommer hem, talar om ständer på rådstugan, råkar i samma labyrint som Hærkepeus, som 1741 av honom angavs. Vox populi, vox Dei: kortfäst, korsfäst!

Hemkommen säger han sig ej kunna sova, begär min hjälp. Jag kan ej hjälpa, ty han var rädd för opium. Nej, svarade han, jag har i Stockholm tagit opium som en turk; det knappt biter på mig. Jag ordinerade ordinär dosis. Han giver det sin sjuka fru i mångfaldig dosis i tanke att döda henne och få mademoiselle Broms. Hust-run får uppkastning, suspicion, det upptäckes.

Mågen hans, Olof Celsius filius, förelägger Kyronius inom 24 timmar antingen gå utur riket eller gå på slottet i arrest. Han samlar inom några timmar sitt goda och reser till Köpenhamn. Talar där emot regeringen i Sverige, blir utlevererad, förd till Stockholm, rymmer till Tyskland, söker i flera år lejd. Äntligen får han icke allenast lejd utan fritt hemkomma utan allt tilltal, men dagarna förut hade han gift sig i Tyskland och kunde alltså aldrig hemkomma, utan går från allt sitt som sparv från ax.

Herkepæus

Herkepæus, borgmästare i Uppsala, ovetting karl. Hemkommen från riksdagen 1741, anklagas han att på rådstugan ha talat förgripligen om riksens stränder — och det av Kyronius. Cederhielm, riksrådets son, sättes att ransaka och döma detta Herkepæi brott.

H. går till Cederhielm, beder honom vara sig nådig och lågkomma att han fordom i Petersburg bar ut hans fader riksrådet ur en vådeld, eljest hade denne blivit innebränd med allt sitt goda. Cederhielm svarar: du kunde då varit en ärlig karl men nu en skälm. C. dömer H. hårdt.

Cederhielm får efter tio år se sin gård och allt det goda, han av sin fader riksrådet fått och som denne vunnit i Ryssland, kastas i aska.

Hauswolf

Hauswolf söker i sina unga dagar assessorat i Åbo och erhåller förslag. Med på förslaget var en gammal fattig häradshövding, som hade många barn, ofta stått på förslag och var helt fattig. Konungen hade nåd för den gamle, som hade inga vänner och var allom obekant. Hauswolf hade många vänner, som talte för honom, ljögo på häradshövdingen, att denne vore starkt av contra-partiet, och drillade saken så, att Hauswolf får tjänsten.

Häradshövdingen råkar Hauswolf, säger sig skulle ha gratulerat men appellerar till Gud.

Hauswolf reser på vintern från Stockholm till Åbo, fartyget kommer mellan isarna, att alla mente sig förgås. Hauswolf jämte en annan hoppa i slupen, hugga av tåget, drivas från fartyget i fem à sex dagar. H. åt upp läder och allt, på slutet även sin egen fullmakt, som låg i

hans mun, då han kom död till gottländska stranden.

Fartyget kom sig före och blev med sina passagerare räddat.

Dagström

Överstelöjtnant Dagström vid skåningarna var av holsteinska partiet emot kung Fredrik. Hans fria uttalanden på riddarhuset skaffa honom kungens onåd.

Kommission sättes över Dagström, som försvarade sig häftigt. Lewenhaupt presiderar i kommissionen, dömer Dagström till däre att sitta på Malmö fästning i all sin tid.

Dagström bliver av långligt fångenskap envis i högsta grad. Lewenhaupt bliver stor, två gånger landtmarskalk med otroligt beröm. Av ständerna göres han till generalissimus emot ryssarna 1741, det han refuserar, ej troende sig sjelv, men imponeras så godt av ständerna, som ingen hans like vore.

Lewenhaupts order och instruktioner voro æqui voce. Kriget slog illa ut, hela landets hämd stannade på Bollenbroek (Sic.!) och honom, fast Lewenhaupt var oskyldig, som sedermera beklagades, men han dömes och halshugges vid Norrmalms tull, medan Dagström ännu lever i sin arrest.

[Senare tillägg:] Sedan Lewenhaupt varit två gånger landtmarskalk, sedan han blivit sänd av Sverige att basa ryssen, finner man först, att han ej hade kommut sentiment och förstånd. — *Ihre*.

Riksdag

Cederhielm, baron, kammarråd, ger 1761 genom memorial anledning till Pechlins utvotering på två riksdagar. Estenberg, hovjunkare, är

1765 anledning till uteslutande av Cederhielm på två riksdagar. Bergensträhle, hovrättsrådet, 1765 påstod samma riksdag uteslutas Estenberg, som också blev för beständigt utvoterad. Essen, baron och direkt. Fritzkij, baron Grönhagen 1771 påstodo uteslutandet av Bergensträhle, vilket blev på två riksdagar.

Se hur oenigheten förleder olyckliga medborgare! Det rasande folket ändras icke av förnuftsskäl, bevekes icke av böner. Vad ödena välva upphäva inga önskningsar.

Holmberg

Akademifogden Holmberg intrigeras bort från sin syssla av akademivaktmästare Westrin. Westrin intrigerar genom professor Reftelius, sin gynnare, att deputerade sändas till Holmbergs fögderi att fråga, om bönderna hade klagomål mot Holmberg. Bliir därigenom huvudanklagare. Westrin får 1743 Holmbergs syssla.

Holmberg ropar hämd på Westrin. Holmberg avlider.

Westrin angives för en ringa sak av Olof Celsius d. y. Fiskalen Grisel upptager och utförer saken mot Westrin, besvågrad med Celsius, i avsikt att få sysslan år 1751. Härtill medverkar räntmästare Julin, som fattat onåd för Westrin. Således bliir Westrin ärelös och avsatt.

Julinschiöld

Ärkebiskop Jöns Steuch i Uppsala 1740 driver starkt sitt parti. Professor Wallrave är först ärkebiskopens motpart, sedan hans vän, men slösare och i skuld. W. vill hava pengar av räntmästare Rommel, som ej vågar giva honom något, varför W. angriper Rommel i konsistoriet för dennes fögderi.

Ärkebiskopens systerson Julin, skrivare hos Rommel, blir satt till vikarie, medan Rommel suspenderas. Slutligen tager Julin halva lönen och till sist tjänsten av Rommel. Rommel mister allt sitt till akademien, dör i misär.

Rommel troddes av alla ej ha snillat en styver men varit försumlig i annotationer. Alla böcker och papper blevo också strax ifrån honom tagne, att han ej hade media till försvar.

Julinschiöld (Julin) blev en ståtelig räntmästare, byggde upp hela akademien och satte henne i lystre. Han fick bruk efter sin fader, hade utom professors lön var sjunde tunna av kvarnen, släkt och pluralitet i konsistoriet, så att han här var suverän.

*

[I en annan anteckning skriver Linné härom:] Domprostsysslan i Uppsala blir vakant. Matthesius var närmast till tjänsten och voteras av hela konsistoriet, men vid justeringen ändrar konsistoriet sig och voterar Hydrén, som fick sysslan. Detta gjorde Aspen, professor och Matthesii motståndare, mot Matthesius genom sin alter ego räntmästar Julinschiöld, som hade mest alla professorer uti sin ære. —

*

Julinschiöld blev den rikaste på bruksegendor och gods; alla förtrodde sina pengar till honom på intresse, ty ingen var säkrare.

Alla satte sina pengar hos honom med böner; hans sedlar gingo bättre än bankens över hela riket; han regerade allt.

Malicen sade, att Julinschiöld — — [Linné omtalar här rykten om J:s lättsinniga leverne.] År

1768 i begynnelsen av året gör J. cessio bonorum på 11½ tunnor guld. Allt hans förseglas och honom fråntages, liksom det gick med Rommels. Efter 28 år hade det ej glömts av Gud, och skattkammaren kommer till professor Berch, som bodde i samma hus som förut Rommel.

Julinschiöld hade upphjälpt fiskalen, sedan kronobefallningsmannen Grisell först till skrivare, sedan till att föra ut saken mot Westrin mot hederligt arvode, sedan till de pengar G. ägde, 30,000 daler, dem han mest fick genom ärkebiskopshuset, dit han av Julin rekommenderades.

Dessa 30,000 daler lånar G. åt Julinschiöld. När det så lutar något för Julinschiöld, begär Grisell först inteckning och angriper Julinschiöld. Därpå öppnas dörren till cessio bonorum.

Julin hade utdrivit Rommel och uppfödt Grisell, den han brukar till att utföra Guds hämd på Westrin, och skaffar Grisell de 30,000 daler, som skulle förmå Grisell att hämnas Rommel. När nu han inlagt att få cedere bonis och allt var förseglat, dog Julin strax derpå den 14 februari 1768 av matthet och grämelse, sedan hemitriten, febern, var överstånden, och alla på honom voro så förbittrade, att han eljest stått i fara om livet.

Job. XVI, 12: »I ro var jag men han skakade mig och fattade mig i nacken och slog mig till marken och uppsatte mig sig till ett mål.»

Sedan allt var taget från Rommel och hans fru om vintern, tiggde R. ett par lass ved av konsistoriet. Julinschiöld måste efter sin cession tigga ved av konsistoriet.

Grisell

Kronobefallningsman Grisell i Upland var förut landsfiskal, gjorde sin sak dermt, tog bort så många pannor, då bränvin var förbjudet. Han

lät pliktfälla många, som sålde bränvin. Det sades, att fastän en hustru låg i barnsäng, han med värjan stack i halmen att känna efter bränvin.

Många gjorde han olycklige och suckande.

År 1770 angav hans efterträdare, landsfiskalen Blomberg, honom och uppbördsskrivaren Hamnerin för det deras uppbördsbok ej var med tråd genomdragen och förseglad och ej ingiven på rätta tiden, då plikt följde på var dag.

G. blev dömd till 6,700 daler kopparmynt, men förliktes med 3,500 daler till Blomberg, ty detta var angivarens ensak. 30,000 hade G. hos Julin, som cederade bonis. G. tog hälften, miste också hälften.

Murræus

Pastorn i Kristinehamn Murræus blir för någon förseelse, som blev exagererad av hans ovänner, avsatt, och hovpredikanten Carlberg kommer i stället.

Då Carlberg höll sin introduktionspredikan, predikar Murræus på gången och önskar förbannelse över Carlberg, som varit med om intrigerna.

Crisp. Flygge, son av den rike, framlidne generalinspektoren därstädes, gifter sig med Sigrid Ekehielm och dör. Änkan reser i välsignat tillstånd till Stockholm — — — Carlberg jämte borgmästaren säga för att få behålla egendomen och göra änkan till svekfull, att hon — — — skaffat sig ett annat barn.

Processen drives, änkan bevisar sig vara moder till barnet.

Carlberg mister äran och dömes till Marstrand, men hans broder, biskop i Göteborg, utverkar äntligen nåd för sin broder, att han får äran och friheten, men pastor Carlberg dör, innan han kommer dädan.

Murræus går i tio år hos änkan och har hos henne fritt uppehälle.

Ullén

Teologie professorn i Upsala Ullén, »starkaste consistorialis», driver alla intriger på det högsta, att ingen kunde honom motstå.

Ihre, professor Skytteanus i Upsala, hade utgivit ett program, vari han stött teologerna. Saken remitteras till consistorium academicum. Ihre ingiver sin förklaring. Ullén uppkommer i konsistoriet efter middagen, sedan han varit på disputationsskollation och blivit rusig. U. angriper Ihre med de förklenligaste termer, Ihre svarar ej ett enda ord.

Vid nästa konsistorium förklarar sig Ihre över Ullén; I. säger sig ej ha talat senast, emedan Ullén var beskänkt, och giver detta till protokollet.

Ullén förtryter, att han som teolog skulle anklagas för att ha varit full och tager härav alteration, så att han aldrig mer känner sig frisk utan dör.

Melander

Teologie professorn i Upsala Melander driver sakerna alltid starkt i akademiska konsistoriet.

En dag, då vi suttit hela dagen till över kl. 6 om aftonen med en förtretlig sak och M. därvid varit starkaste actor i en högst orättfärdig sak, vrides på honom vid 6-tiden huvudet åt ryggen. M. faller neder under bordet, bäres hem, ser aldrig mer sin hälsodag.

Alla gå hem och slå sig för sitt bröst, märkandes, att Herren ser våra intriger.

Sohlberg

Sohlberg, konstinspector i Falun, är rik, skin-
nar de arme gruvdrängarna in på själva benen
och får därav sin rikedom.

Han har fem kvicka söner, men de äro inga
hushållare utan alla fattiga och skuldsatte.

Orättfånget gods går ej till tredje arvingen.
— De male quæsitis non gaudebit tertius hæres.

Göranson

Anders Göranson är rikaste bergsman i Falun
1732, säker för två tunnor guld.

Han började som fattig gruvdräng, sög sedan
gruvdrängarna in på benen, levde hederligen —
[d. v. s. spendersamt, jfr Kyronius sid. 63!]

Hans hustru levde efter hans död beskedligt
men hade knappt medel att komma till graven
med.

Mågen måste rymma till Norge för skuld. De
andre barnen hade knappaste utkomst, ingen sty-
ver blev över.

Nordenflycht

Nordenflycht, en ung adelsman, är fattig men
kvick och spekulerar på att göra en kupp.

Den rike Loen lemnar några söner och en dot-
ter efter sig, alla snåle och inneslutne inom sig
sjelva.

Nordenflycht går under aftonsången till fröken
Lo, anmäler sig och säger sig ha något hemligt
att upptäcka. Han säger, att hennes bröder
stämpla efter hennes liv för att få hennes egen-
dom.

Hon tror det och gråter. Nordenflycht råder
henne gifta sig strax i hemlighet, annars vore
det ute med henne. N. anmäler också sig till

friare. Hon emottager hans anbud. Det lyses hemligt, och de gifta sig.

Fru Nordenflycht bliver sjuklig, får inga barn.

[Linné beskriver på latin i annat sammanhang den rike Lo's snålhet och omtalar, huru Lo varje morgon drack ut den mjölk, som en i samma hus boende fru ställt fram åt sina kattungar.]

En av de ogifta sönerna Lo bor i huset med Nordenflycht och inviteras ofta till svåger och syster. Lo stjälar ur salsspisen var gång han går bort ett par vedträn, till dess han med ved tapetserat alla sina kamrar. Nordenflycht låtsar ej se det.

Nordenflycht giver mat fritt åt Lo, men för varje gång beder N. sin svåger skriva sitt namn på en sedel och ger för var gång en sexstyver. När Nordenflycht således disponerat allt, lockar han Lo att resa ut med sig, en fri resa att taga luft för hälsan. Man reser till Göteborg, Köpenhamn, Tyskland. Lo omkommer, alla säga genom Nordenflycht.

Nordenflycht blir massakrerad genom försåt av några judar, vilka han narrat.

Den andre Lo dör utan arvinge. Gårdskarzens son, som tros vara Nordenflychts, blir ägare till allt men är liderlig och förstör alltsammans.

Denne Lo får, då han var sjuk, ett långt recept, avskär hälften och sänder till apoteket, men apotekaren kan ej förfärdiga det, utan säger till doktorn om formeln. Doktorn frågar Lo varför receptet var avskuret. Lo svarar, att han trodde det eljest skulle kosta för mycket.

Loens enda son dör i Upsala, står hela året obegraven, emedan fadern ej nändes bestå begravningen. Sonen dog i Upsala som studerande 1759.

Walleria

Professorn i Upsala teol. dr Nils Wallerii andra fru var extremt elak mot sina styvbarn, mot tjenstefolket, mot man och egna barn.

Då mannen dör, delar hon sig från andra arvingar med många svek.

Gården brinner för henne strax därefter år 1766. I gården hade hon tagit sin del.

Hon söker dubbelt nådår, men förklarar sig ej vilja begära det, om styvbarnen skulle få del däri. Hon får nådår.

Ladugården på landet, där hon nyss fått in pastoralia, brinner upp i september 1766, och elden delar således nog starkt med henne. Bondens lada bredvid står kvar.

Samma år 1766 i december nedbrinner prestgården på landet, dit hon flyttat. Hon kommer knappt ut med sin son i lentyget och mister allt. Bondens hus står kvar bredvid.

Ho kan undfly Herrans hämd? Var ej grym och hård! Ingen nåd får den som ingen barmhertighet bevisar.

När sista branden varit, giver akademien henne 3,000 daler och andra giva, så att hon får 18,000 daler, alltså mer än hon hade förut. Hon sätter det jämte vad mera hon kunde sopa ihop, eller intill 21,000 daler, på intresse hos den rika Julin-schiöld, men vid begynnelsen av år 1768 cederar han bonis.

Man arbetar fåfängt, om ej Herren bygger huset.

Odelius

Lagman Odelius köper sig en gård av en gäldbunden enka med överenskommelsen, att hon skulle få sitta i en byggning på gården, så länge hon levde.

Men han tröttnar vid henne, låter en ryttare slå ned skorstenen för henne i starkaste kölden om vintern och övar mycken annan hårdhet.

Lagmannens fru bliver tokig, han sjelv blir äntligen på slutet för skuld insatt på gäldstugan och dör där.

Råfeldt

Landshövding Råfeldt friade, då han var ung, till fröken Stierncrona, som var mycket rik och levde hos sin förmyndare, underståthållaren Galle.

Denne Råfeldt fick efter sina föräldrar en vacker egendom, fast ej så mycket, som han trodde sig behöva.

Han hade en enda broder, som gärna söp brännvin, och han lagar också så, att brännvin alltid stod framme och till reds. Slutligen bliver brodern fullkomlig fyllhund. Han skaffar brodern bostad i en malmgård på norr i Stockholm för sitt nöje och lagar, att brodern alltid har brännvin för sig. Han lagar därtill att det skulle gå fort, så att han — — — således enerverar honom, att brodern om två år dör och han således får arvet.

Derpå trakterar Råfeldt på Galle, giver fröken dyra presenter och inom ett à två år gör han av med allt sitt jämte det han fått av brodern. Han får dock icke fröken och kommer alldeles av sig, men på slutet repar han sig, att han bliver landshövding. Dock begynner han supa och få en rödblå näsa.

Broman

Hovmarskalken Broman hos kung Fredrik år 1746 etc. fick alla kungens årliga dukater på hessisk stat eller 80,000 stycken för 16 daler, då de gällde mellan 18—24 daler stycket.

Kungens skänker och pensioner (till andra) stympade han eller tog han bort. Han fick och köpte åtskilliga gods tid efter annan och sålde dem alltid med dubbel avance. Han hade mycket stor lön och fick mycket stora skänker av kungen. Alla tjänster och karakterer, som bortgävos, kunde icke ske utan denne favoritens vilja och mutande, så att han fick otaliga pengar.

Drottning Lovisa Ulrika sade sig aldrig ha sett sådan lyckans son, ty han behövde aldrig mer än sitta på en stol och önska sig. Aldrig har någon svensk ägt och haft i sina händer så mycket pengar.

Då han dog, hade arvingarna besvär med kreditorer i många år, alla förlorade på honom, och inte en styver lemnades arvingarna. Han hade knappt så mycket, att han kunde komma till gravstenen, och hans fru dog i misär.

Orättfånget gods går ej till första arvingen. [Jfr. Sohlberg sid. 72!]

Brauner

Sekreteraren Brauner, en kvick, studerad karl, tänkte göra en kupp med gifte. Han fick äntligen en enka med 70,000 dalers kapital. Han gjorde med henne äktenskapsförord (pactum antenuptiale), att om hon doge först, skulle han hava allt och hennes egna barn intet.

Efter några år ångrade hon detta, bröt upp hans byrå, då han var borta, och uppbrände detta dokument. Hinc illæ lacrymæ. Härav kom ovänskap, som aldrig kunde försonas, slagsmål etc.

Äntligen åtskildes makarna totalt. Han hade en enda dotter med sin fru, som han behöll. Fruen dör.

Sekreteraren är året efter i ett moment i Upsala. Sekreteraren hade satt sina pengar hos

Julinschiöld att förräntas 30,000 och hos kancellar Ihre 10,000. Hemonius, korpral vid Livregementet, tager dottern. Pengarna gå bort genom Julinschiölds cessio bonorum, Ihre processas bort.

F

Landshövding *F* i Upsala säljer länsmanssysslan till Sylvander i Danmark för 3,000 daler. Efter några få år dör *S.* från fyra små barn. Enkan hade kunnat bli konserverad (gift med efterträdaren), men *F.* säljer tjänsten för 6,000 daler. Enkan, som var i skuld, får av *F.* avslag på fardag.

Efter ett kvarts år dör *F.* i ett moment. Hans fru får ett kvarts år åtnjuta lönen men får ej fardag efter förordning. Vad du ej vill skall ske dig, skall du ej göra åt andra. (Quod tibi non vis fieri, alteri non feceris.)

*F.*s sterbhus bortauktioneras för skuld.

Dansk ridfogde

En dansk ridfogde köpte två hästar av en fattig bonde, men betalade dem ej. Rykte kommer ut, att fogden var på balans och skulle suspenderas. Bonden går om natten och tager igen sina hästar. Fogden får nåd, låter lysa efter hästarna, då bonden var frånvarande. Finner dem hos bonden. Bonden stämmes, blir hängd för sina egna hästars skull.

Fogden köper efter några år av en obekant två hästar. Säljaren var hästtjuv och säljer för godt pris. Hästarna efterlysas och igenfinnas hos fogden. Fogden stämmes, kan ej nämna sin säljare, blir dömd som tjuv och hängd i samma galge som sin bonde.

[Linné förklarar sig ha hämtat denna historia ur Friess, *F. C.*: Jus talionis divinum. Holm. 1863.]

Meldercreutz

Meldercreutz fader, doktor Molin, domprost i Upsala, är stor intrigör och girig, skrapar ihop pengar. Sonen, kapten och professor i Upsala, får vidlyftigare gods än någon annan i Upsala. Har bruk vid Kalix med hela Luleå lappmark. Han ävlas med bruket mot naturen, envisas, så att han allt blir bortskyldig, då han dock med mindre kunnat leva väl. Orättfånget gods skall ej glädja tredje arvingen...

— M. var otrogen mot »fruen den beskedliga», som dör av grämselse — ...

Meldercreutz hade rest mer än någon annan i Europa, väl 21,000 mil till lands. Han hade mest hela Luleå lappmark under sig. Han gick till fots över Luleå fjäll par plaisir och hade Buffons bok under armen. Den envisaste i världen, drev han sitt järnbruk i Kalix, tills han var i skuld över öronen.

Om honom sade magister Tidström: hans öser allt det han hinner. Bilden från en sjöman som går under med sitt lilla fartyg; så denne med andras egendom.

Hultman

De Geer, herre på Löfstad, är rik, ogift. Han går aldrig utan en ansenlig summa pengar i fickan, att om något komme på, han vore beredd. Han tager en ung fältskär Hultman i sin tjänst.

En gång händer, att de Geer hastigt får slag och dör i kammaren, då ingen är inne mer än Hultman. Det visar sig sedan, att inga pengar finnas i de Geers ficka.

Hultman mutar sig till att bli fältskär vid akademien i Upsala hos medicine professorerna Rudbeck och Roberg. Så småningom köper sig Hult-

man egendom, hus, åker etc., sedan de Geer blivit glömd.

Vice professorn Ziervogel blir Hultmans måg. Detta fägnar Hultman, som vågar allt på sin måg. Hultman bygger pappersbruk för 100,000 daler kopparmynt, transporterar det på sin måg, går i caution för denne på 100,000 daler dessutom.

Ziervogel dör 1765 med 260,000 dalers skuld, som Hultman ej förmodat. Hultman mister sitt bruk och måste betala sin borgen, han blir alltså totalt ruinerad.

Orättfärdiga pengar komma ej till tredje arving. De male quæsitis non gaudebit tertius hæres.

Norrelius

Bibliotekarien i Upsala Norrelius, en elak, snål man, som ej nändes äta. [Kallas av Linné på ett annat ställe: en lärd träbock.] N. var illa gift med Benzelia. Han skiljes från henne.

Sedan tager han till äkta baron Friesendorfs dotter, utfattig men beskedlig. Han håller henne liksom i bann, är knarrig, styrer hushållet sjelv, förtror henne intet. Hon dör efter barnsäng av sorg, i synnerhet som ingen får gå till henne.

När N. skall dö, sätter han sin enda dotter i pension hos Rosén, äntligen dör hon av kopporna.

Gamla baron Friesendorf, svärfadern, som Norrelius ej kunde tåla att se, sitter på ett torp utfattig. När dotterdottern oförmodligen dött av koppymningen, får han ärva sin dotterdotter till några och tjugu tusen daler, fägnar sig, att han något fått i sin ålderdom att hugna sig vid, då han trodde sig av Gud vara förgäten, köper sig en gård, fast han inom ett år förslösar den och går i sin förra fattigdom. Emellertid har han fått allt vad Norrelius ägde, då Norrelius ej unade sin svärfader ett glas vatten. — De gamle

gjorde Plutus blind, som utdelar till ovärdige pengarna av förbiseende.

Leyel

Borgmästare Leyel i Stockholm är rik utan bröstarringar. Han har tre systrar men gör en syster arvlös.

Molman, andra systersonen, får mesta egendomen, förkovrar sig till 20 tunnor guld. Molman vill äkta den arvlösa mosterns dotter, men släkten lägger sig deremot, och han lever därför ogift.

På ålderdomen blir han sjuk, kallar då presidenten Gerdes, sin kusins son, till sig, beder honom uppsätta för sig testamente till morgonen efter på all Molmans egendom. Inom en timma derefter dör Molman.

På så sätt falla nästan alla Molmans pengar till den arvlösa systerns (mosterns) barn, varav Salvius och doktor Schultz, gifte i huset, få rikedom.

Då Leyel gjorde syster sin arvlös, appellerade hon till Gud, som hörde henne.

Asp

Hovkvartermästaren Asp, rik, god hushållare, stark åkerman, säljer årligen över tusen tunnor säd. Vem trodde icke honom?

Han stjalper med sin faeton, får slag i huvudet, bliver fjällig.

Kreditorer ansätta på fem tunnor guld. Han cederar bonis.

Bägge hans svågrar bliva tokiga, då de satt in mycket hos Aspen. Svärmodern hade lemnat sin egendom till sina barn att av den få revenu. Asps enda dotter, gift med hovrättsrådet Post, dör i kopporna efter barnsäng. Sonen går full med lungshot, enda sonen, spör dagligen sin ändalykt.

Ingen olycka ensam. Då Gud vill straffa, stöta alla olyckor till. Så att nu 1769 kom Guds dom över det huset. Vad de gjort, fick jag ej veta. Men Gud dömer ej utan orsak, det vet jag.

Jan Persson i Morga

I Morga, en bondgård strax vid Alsike, bodde bonden Jan Persson, som hade sju söner. Han gifte dem med en annan rik bondes döttrar, som också voro sju och bodde gent över sjön.

När sista sonen giftes och hade sitt hemkomstöl, färdades alla sju söner och döttrar i en båt. När båten kommer i ögonsikte för bonden, går han ut med dricka och brännvin att möta vid stranden. I detsamma ser han en orkan stjalpa båten och dränka alla söner och sonhustrur. När han vänder sig åt gården, ser han denna stå i ljusan låga.

Därifrån är ordspråket: gick det an för Jan Persson i Morga, nog går det an.....

Broberg [Linnés trädgårdsmästare]

Broberg stjal bort *Adonis Capensis* till Stockholm, efter två år skaffar en liten burk. Då han ej får resa efter mina *bulbi*, säger upp sig.

Då jag antager till gesäll en gosse att uppföda, på hans egen rekommendation, tager han en annan mig ovetande, uppsäger den andra.

Då jag giver honom kruka att bevара för mig, stjal han bort *Hasselquistia*. Då jag sätter *Bulbos Capenses* i min kruka, låter han mig få en enda; de andra dödar eller stjal bort. Då jag förbjöd att ur krukans utsätta *Valerianam tetrandram*, säger sig utsatt henne och visar en annan i stället, den borta. Då jag förbjuder utplantera min *Antholyza Cepacea*, säger han sig utsatt henne och hon bortruttnad vid efterfrågan. Då

jag förbjöd omplantera buxbomen, omplantar han den i min frånvaro att sälja hälften.

Geranium foliis peltatis bortstjäles, *Bocconia* var tog vägen? *Kalmiæ*, *Gordonia*, *Magnolia*.

*

Från Linnés barndomssocken

Jakob i Såanäs i Stenbrohult socken i Småland levde illa med sin hustru. Då hon på isen skulle gå om julhelgen (i min ungdom) till kyrkan, faller hon neder genom isen, håller sig länge, en kvarts timme, med händerna i isbrädden och ropar om hjälp.

Mannen står vid stranden,, ty det skedde strax vid gården, och säger sig ej våga sig ut på isen. Ty han miste henne gärna. Hon drunknar.

Fem år derefter begynna fingrarna på Jacob att ruttna, med vilka han kunnat hjälpa sin hustru. De bortruttna på begge händerna, varav han också dog.

Måns i Sanneböke i Småland och Stenbrohult socken är en hård man, elak mot sin fader. Sonen Måns Månsson drog sin fader i håret att släpa honom utur sin egen stuga. När fadren kommer till dörren, ropar denne: Masse, drag mig ej längre, jag drog min far ej längre. Sonen svarar: Jo, Herrans dö, drog du din fader till dörren, skall jag draga dig utom dörren.

Detta skedde i min födelseort i min barndom.

*

Netterword

Räntmästare Netterword i Växjö ser sig vara i balans, tager avsked och lemnar sysslan åt sin son. Sonen yppar skulden.

Fadern går i många år i Stockholm som en

hamn, att förklara sin skuld, sedan han mistat allt sitt för skuld.

Sonen bryr sig ej om fadern, sitter i välstånd, köper gårdar, bygger etc.

Efter 20 år blir ansenlig stöld i ränteriet till många tusen daler i plåtar, fast vederbörande hava nycklarna. Sonen tros sjelv ha stulit, anklagas, kallas till kammarrevisionen i Stockholm. Hans sak lutar. Han skriver till sina barn, tager formellt avsked av dem och lägger sig att dö i Stockholm. Ofelbart intog han det, som skulle döda honom.

Selin

Komministern i Danmark herr Selin gifter sig i Gevle hos en fru, som har intet barn utan uppfödt ett adopterat fattigt. Gumman giver komministern allt sitt hus med flickan att leva och bo med henne i all sin tid. Den adopterade mår väl med sin fostermoder hos komministern, får ett barn, dör.

Komministern gifter sig åter, tager en sin barnflicka till hustru, som var släkt med den förra. Får några barn. Dessa senare kunna ej fördraga gumman. Gumman måste på dörren, taga tillbaka så många lappar hon ditfört och begiva sig till Gevle, där hon sålt sin lilla gård.

Efter denna dagen olyckas det. Unga fruns tvenne barn dö. Hon blir havande för tredje gången men går i förtidig barnsäng och dör snart.

Komministern är vän med inspektören över Fårbrotorp, obligerar inspektören att uppsäga torparen, som där bott länge och väl, på det att kapellanen må få dit sin dräng.

Några dagar derefter bliver kapellanen sjuk i hetsig sjukdom och får slutligen slag på ena sidan.

Cederhielm

Landshövding Germund Cederhielm lemnar sin syssla åt sin son. Sonen, som ej kunde anställa syn och taga husröta av sin fader, byter tjänst med en annan. Denne andre uttager av Germund C. i husröta allt det G. C. ägde. Gubben suckar över sin son.

Sonen blir president i Göta hovrätt. Han sänder två kvicka söner till Paris, vilka där göra otrolig skuld. Då de för skuld skola gripas, tager den ene en pistol och skjuter sig för pannan. Den andre sitter i Chatelet fången i all sin dag utan att fadern mäktade honom utlösa.

Friesendorf

Två fröknar Friesendorf bodde på Hammarby före mig, dogo 1725. De voro hela sin tid så oense att de ej kunde tåla varandra. Skiftade gården itu. Då den ena dog, fägnade sig den andra och sade sig skola sörja med scharlakan, men inom fyra dagar låg också hon på bår. De begrovos på en dag, i en grav. Då först ense.

Wallerave

Wallerave, kongl. räntmästarens son i Stockholm, går hem om aftonen i mörkret något rusig. Före honom går en karl med lykta. W. går emellan den främmande karlen och hans lykta. Då säger den obekante:

— Min herre, det är min lykta, den jag har att se och lysa mig vid. Gå på sides, så kunna vi begge betjena oss av henne.

— Vad säger du, kanalje, svarar Wallerave och sticker den obekante tvärt igenom med värjan.

Wallerave rymmer till Norge, får lejd, dömes till flere års landsflykt, studerar emellertid jus

och medicin, promoveras i Hardervijk till doktor, kommer hem, blir professor i romersk rätt i Upsala.

W. är begiven på källaregång. Efter tjugu år går han från källaren i Upsala — från Siwert S. Kölers till stenhuset nedanför bron — sent om aftonen i mörkret. Han nekar folket lysa sig, då han menar sig känna varje steg. Han går jämte bron och drunknar, sedan han samma dag hade gjort inventering hos akademiräntmästare Rommel, som han först satt på kneken. Se Julinschiöld!

W. dödade den andre för ljus skull. Nu dör han för det han själv intet ljus har.

Slichert

Drabant Slichert älskade änkefru von Bysen och gav henne ett säteri. Detta förtretar mågen, som om natten skjuter tre kulor genom fönstret, vilka gå tvärtigenom magen på Slichert, som dör.

Efter några år får mågen kräftan i magen med tre hål, som gruvligen dödade honom.

Strutz

Strutz, vice korpral vid drabanterna, bodde på Brusarbo, Enåker socken i Vestmanland. S. stack ihjäl en tobaksspinnaregesäll på Sahlbergs marknad. Rymde till Norge, kom hem på lejd, blev så småningom fri. Han köpte en grå häst, som han mycket älskade och troget vårdade. En dag då han är i stallen, sliter hästen sig lös, bär Strutzen ut, knuffar honom mot en timmerhög, att mannen dör efter ett par timmar.

Tornskiöld

Danske amiralen Tornskiöld, densamme som tog Marstrand ifrån oss, sköt en pojke med pistol

långt uppe i masten, för det pojken tycktes ej nog skynda sig. T. blev av en svensk skjuten i duell i Hamburg.

Norvegus

I Norge skedde ett mord, där tre voro ihop med den fjärde, som fick styng och dog. Efter ingen kunde övertygas, måste kastas lott om vem av de tre skulle mista huvudet. Lotten faller på en av de oskyldige, till vilken kungen sänder dödsdomen.

Denne dömd vill inte dö, säger sig i evighet vara oskyldig. En av de största advokater blir obligerad gå till honom, då han visar, att det var omöjligt, att han kunnat vara baneman, så klart som två gånger två är fyra.

Saken remitteras därpå åter till kungen. Kungen, då sysselsatt med annat, mindes namnet. Utan att läsa igenom nya rannsakingen säger han: han är dömd, han skall dö.

Fånge får domen och blir alldeles desperat. Advokaten går till honom och säger:

— Jag ser, att I haven Guds dom över eder; ären I ej skyldig till detta, så måsten I hava på eder något annat blod.

Härpå fann fången sig och sade:

— Jag ser Guds rättfärdiga dom; det var jag, som för fem år sedan slog ihjäl den karlen, som icke fick någon baneman, fast jag är oskyldig i det nyare dråpet.

Professor Strömmer har berättat detta.

Osterman

Osterman, student i Halle, duellerar med en student och sticker honom till döds, rymmer.

Bli'r premiärminister i Ryssland och kommanderar hela detta förfärliga rike.

Alltid fruktar han, att hans mord skall spöka, och alltid det ångrar.

Han blir olycklig tillika med Münnich. [Se sid. 46!] Måste sträcka huvudet på stupstocken, men i detsamma ropas nåd. Dock fängelse evigt.

Planting

Fänrik Planting befinnes julnatten i sin säng genomstucken. Han hade för 20—30 år hållits misstänkt att ha stuckit en underofficer men kunde ej bevisas. Ingen visstes eller gissades ha stuckit Planting om ej ett fruntimmer i huset, en enka, som var släkt med den dödade underofficeren.

Florin

Prosten i Kimito Florin avstår pastoratet åt sin son, som sedan är den otacksammaste son. Och fast sonen lovat föda sin fader till döddag, är han mot fadern så förtretlig, att gubben måste sitta inhyses på ett litet torp. Men konsistorium förbarmar sig över prosten och giver honom först ett litet sacellani, sedan det minsta pastorat på Öland. Prosten suckar till Gud över sin otacksamme son.

Studenten Peldan kallas till informator och husprest hos unga Florin. Då Peldan reser från Åbo, lägger hästen sig på knä och suckar. En åldring, som ser detta, säger:

— Res intet, I kommer aldrig tillbaka!

— Jag skall resa, om så många djävlar vore som träd, svarade Peldan.

Florin blir kär i befallningsmannens hustru och hon tillbaka i honom. Florin giver sin hustru, som ligger i barnsäng, gift — med husjungfruns tillhjälp — så att hustrun dör. Befallningsmannen med dess hustru kallas av Florin till julgästa-

bud. Befallningsmannen drickes full och utföres i en kammare att sova som ett svin. Peldan lockas att slå den sovande gubben i pannan med en yxhammare, medan en piga lyser.

Drängen sätter den döde på hans häst och för honom till en bro på vägen åt den dödes gård. Där kastar drängen den döde. Hästen går hem.

Folket går förbi, får se den döde. Det säges, att han i sitt fylleri rest hem, fallit av vid stenbron och slagit ihjäl sig.

En dräng, nyfiken att se julgästerna, går i mörkret utanför och ser ljuset i kammaren och hur Peldan slår fogden för pannan. Denne dräng får efter två år stryk av Florin och upptäcker då saken.

År 1722 avrättas Florin, Peldan, hustrun, husjungfrun, pigan, drängen. — Ords. XIX, 26: Den som sin fader förstör och sin moder förjagar, det är en skamlig och ovärdig son.

[Linné tillägger senare:] Peldan vardt förlovad med husjungfrun, prästens släkting, och ganska väl av pastorn upptagen.

Sinclair

Kapten Sinclair sticker under fångenskapen ihjäl en underofficer Lod. Vid hemkomsten går han genom process ifrån sig mordet.

Kapten Sinclair hade så dödligt hat mot ryssarna, att han sade sig ej vilja komma till himmelriket, om någon ryss komme med. Liksom Artedi hade dödligt hat till holländare, där han drunknade i Amsterdam.

S. sändes med depech till Turkiet att uppegga turken mot ryssen. Münnich, premiärministern i Petersburg, låter skaffa sig hans porträtt, sätter fyra officerare på försåt vid Ingerstedt i Tyskland, av vilka Keller mördar honom.

[En likartad historia berättar Linné om riksrådet Adlerfeldt, som år 1743 sköts utanför Norrtull i Stockholm av de upproriska dalkarlarna och som dervid drabbades av Nemesis för ett i Turkiet begånget mord, varför han varit dömd att arkebuseras, ehuru han lyckats rymma undan, tills saken var bortglömd.]

C

C, riksrådets son, råkar på sjön en bonde, som med sin dräng kör mot hans släde. Greven stryker bonden ett slag över huvudet att han dör.

Greven går ifrån sig saken, då bonden skulle sovande kört med huvudet mot grevens släde.

Efter några år reser greven samma väg över isen. Natten förut hade slagit sig en vråk över isen. Just på samma ställe, där greven kör ner, var rummet, där bonden förut blev ihjälslagen.

Drängen kommer lätt upp och hästen också. Drängen söker hjälpa greven på allt sätt men kommer ej åt.

Greven ropar: jag ser Guds hämd på detta stället. Och han drunknar.

Tysk

Tysk hade slagit ihjäl en ung man för 40 år sedan. Blivit befriad med ed.

T. blev hemsökt av många plågor. Han sade: jag vet, att hundarna skola slicka mitt blod, där jag ihjälslagit karlen.

Då han var 70 år, möta honom två ryttare. Den ena hästen kastade gubben under sig, att han uppgav andan, just på samma ställe, där han slagit ihjäl karlen.

Altona Mercurius 1764 n. 159.

Jönköpings dräng

En bonde vid Jönköping basar sin dräng. Drängen svär, att han en annan gång skall betala bonden.

Bonden har en kniv på en hylla, som ingen annan fick tälja med eller taga mer än han allena.

Efter två år har bonden slätteröl. Förre bonddrängen går dit klockan tolv, råkar hustrun hemma, säger sig ha gått dit för att få ett glas godt dricka, eftersom de hade slätteröl.

Hustrun går i källaren efter dricka åt drängen. Drängen tager bondens kniv och går efter. Han mördar hustrun eländigt i källaren, går sedan bort.

Bonden väntar sin hustrus kallelse till middag ända till inemot klockan tre. Bliver då ond, säger sig skola gå hem och lära sin hustru hava maten i tid färdig, att de ej arbeta sig till döds.

Hemkommen söker han sin hustru fåfängt, går ned i källaren, emedan luckan stod öppen, finner hustrun liggande, upplyfter henne, blodar sig, stannar i extas.

Gästerna gå strax efter, finna bonden i källaren mållös, försagd, blodig, hustrun ännu varm, hans heliga kniv därjämte blodig.

Han gripes, nekar, men det finns så många sannolika skäl, och han dömes, halshugges.

Efter några år råkar bonddrängen i handel med en annan, slår honom i huvudet med en stake, att han dör. Drängen dömes till döden och bekänner, att det var han, som mördat hustrun.

Assessorerna i hovrätten, som dömt bonden, mista sin lön för ett halft år.

Tavastbo

En bonde i Tavastehus bor långt bort mot gränsen. Han brukade mörda vilsne främlingar, som reste.

En främmande bonde reser att köpa säd, lånar hus. Bondens son skall ligga med honom i kammare och säng samt ovillkorligen vid väggen, så att ej främlingen måtte stänga dörren, utan att sonen kan oförmärkt öppna den.

Det faller främlingen i sinnet, sedan sonen somnat, att gå och se till sin häst. Då han kommer igen, har värdens son i sömnen rullat till stocken. För att ej väcka sonen lägger främlingen sig till väggen.

Värden inkommer hemligt midt på natten, slår yxhammaren i skallen på den, som låg vid stocken, kastar yxan, ropar till sonen och säger:

— Nu är det beställt.

Främlingen springer upp, får tag i yxan, tuktar värden, som dödat sin egen son. Värden tages därpå, dömes, steglas.

Voigtländer

Regementsfältskär Voigtländer i Upsala är en översittare. Full och förtretad svär han, att den förste han råkade skulle han ränna värjan igenom. Han råkar sin vän Cedererona, sedan riddarhusfiskal, sticker honom tvärt igenom bröstet, men över allas förmodan kurerar honom.

V. körde alltid som rasande Jehu på Upsalagator. En gång kör han arm och lår av en fattig akademikarl, som sedan all sin tid tiggde pengar utanför Kyronii hörn.

Voigtländer kommenderas år 1760 till Pommeren. En häst skenar med honom, att han bryter låret på två ställen. Låret bliver illa reparerat. V. får värk. Benet brytes åter av genom

hans ostadighet, att V. hemkommen måste hålla sig vid sängen i värk.

Halft återställd går han dock på jakt, får slag, dör, och den krymplige akademidrängen ser honom bäras till graven.

Tiliander

Tiliander, Abiel, pastor i Pjetteryd, studerade i Växjö, där en lärare hade för maner att alltid säga: sista.

T. skrev på tavlan med krita: sista, jag är väl lärd, fast jag skriver sista så ofta.

Kollegan förbannade den, som skrivit orden.

Med en sputbössa skjuter T. ut ögat på kollegan. Ingen fick veta, vem detta gjorde.

Efter fyrtio år är T. om natten törstig. Att ej väcka folket går han till brunnen att upptaga vatten. Han faller i brunnen och drunknar.

Carl Jaensson

Carl Jaensson, bonden i Danmarks kyrkoby, är elak mot sin hustru. Han slog henne ofta i huvudet, att hon blev fjollig i all sin dag, söp.

År 1772 reser han till Stockholm, blir tokig och rasande på vägen. Hela socknen måste turvis hålla vakt om honom. Annars var han en frisk, robust, arbetsam bonde.

Omsider kommer en så kallad klok bonde, öppnar alla ådror på den sjuke, att denne dör därav.

General H.

General H..... brände upp gästgivargården Rotebro nästan för ro skull.

Just när han sedermera låg på sin sotsäng, kom elden i hans gård, att han måste utbäras och själas under bar himmel.

Överste Kl.

Överste Kl..... var kapten vid gardet, då dalkarlarna år 1743 blevo slagna på Norrmalms-torg.

Sedan de nedlagt gevär och begärt pardon, red Kl. som rasande, högg neder och massakrerade de arme dalkarlar, även en, som stod på knä med upplyfta händer och tiggde om nåd, vilket miss-hagade själve hans kamrater.

År 1761 i Pommern blev Kl. i kriget av preussarna eländigt huggen i huvudet och ansiktet, att han all sin tid gick som ett fult spektakel med oändlig vedermöda och värk.

Georg Gallus

Georg Gallus, en gammal ogudaktig linvävare, får ofta påminnelse av presten indirekt att bättras.

Den 23 febr. 1755 i Soldan i Preussen begär G. genom klockaren på söndagen, förr än det ringde andra gången, att presten Tschepius skulle komma och giva honom sakramentet.

Presten kläder på sig men förhindras av näs-blod.

Gallus fruktar vederspelet, faller på knä för altaret, sticker sig själv i halsen.

Folket löper till. Han förbindes, bekänner sig ärnat döda presten, sedan sig själv, därför att presten så ofta varnat honom.

[Berättelsen angives hämtad ur Friess förut-nämnda skrift.]

Abraham Leyonhufwud

Abraham Leyonhufwud, Carl XI:s riksråd, gör med fru Grip en mycket kostsam grav i Upsala domkyrka. Liken skulle läggas i präktiga kistor

av engelskt tenn med uthuggna vapen, svepte i sammet med ringar och öronringar.

Baron Yxkull, ryttmästare, Marta Leyonhufwuds son, ättling, kilar i januari 1762 upp kistan, siktar jorden mellan sina fingrar att finna ringar och guld.

Han säljer tennet till tenngjutare, ja, han skulle sälja mulden, om han därför finge pengar.

Han trakterar kamraterna med Rhenano i graven, säljer graven.

Följden får eftervärlden se. Gissa på hur det går.

På ett annat ställe skriver Linné liknande reflektion: »Gis på hur det går, när Gud tager saken under ventilation. De, som leva, få det se.»]

Ett fruntimmer i Paris

Ett fruntimmer i Paris hade en man, som älskade henne troligt och hjärtligen. Mannen nödsakas att resa bort på ett par år. Hon har en hovmästare, — — — får med denne ett gossebarn, sätter det till en bondhustru på landet att uppfostras inkognito.

Mannen kommer hem, vet intet härav, dör efter tio år.

Modern tager omsider sin son till upppassare, men gossen är oartig. Inga förmaningar eller tuktan hjälper. Gossen gör det ena felet på det andra, tills modern nödgas alldeles för all sin tid visa honom ifrån sig.

Han går till sin fostermoder bondhustrun och beklagar sitt öde. Denna beskärmar sig och säger honom, att frun var hans rätta moder, och undrar, att ett modershjärta kunde vara så hårdt.

Gossen, som hittade i sin fru moders hus, går om natten och med en kniv mördar sin moder.

Ransakning blir anställd. Ingen vet, vem begått mordet. Man finner några blodiga fläckar på hovmästarens armlinjer, som han fått av en fågel, som var skjuten och som han köpt och handterat dagen förut.

Hovmästaren bliver misstänkt och lagd under tortyr, den han ej kunde uthärda, bliver dömd att rådbråkas, vilket exekveras.

Gossen begår efter några år ett annat mord, och då han skall exekveras, bekänner han, att han mördade frun sin mor.

Det bliver med pukor på alla gator proklamerat, att hovmästaren dött oskyldigt.

Men Gud hämnades på frun och hovmästaren.
C. Giedda.

Dan. Solander

Dan. Solander, auskultant i hovrätten, sökte juris professionen efter Reftelius.

Den i konsistoriet då allrådande professor Hermansson bedrev, att Solander fick professionen, ty S. friade till Hermanssons dotter, som sedan fick biskop Sirenius, och var så vida kommet, att hon stickade på brudtacket.

Så snart Solander fått professionen, gifte han sig med apotekaren Landberts enka, ty hon var vacker och hade pengar.

Denna frun begynte emellertid suppa och utsatte för starka drycker all Solanders och sin egen- dom, att S. blev helt fattig, till dess hon dog av lungсот.

Barnen vanvårdades. S. friade åter på åtskil- liga ställen förgäves, gick slantrig och usel och barnen eländige.

Welin

Professorn i Åbo Welin fick tillräckligt med pengar av en jungfru till hjälp att resa utomlands.

Han kom hem, men för att slippa jungfrun reste han andra gången till Paris, ty han var med henne förlovad.

I Paris var han i sällskap. Han hade stämt ett möte till en viss timme på ett annat ställe. Men hans fruntimmer höllo honom kvar.

Elden kom lös i en linbod på nedre våningen. Han hade ärnat kasta sig ut genom fönstret, men hans fruntimmer höllo honom. Huset brakade neder, och han med sex andra uppbrunno.

Han var bekant med många fruntimmer.

Buscagrius

Professorn i grekiska i Upsala Buscagrius, en lärd man, citerar i en disputation en auktor orätt.

Opponenten påpekar, att orden stodo annorlunda. Det kom till hetsig ordväxling.

Professorn säger i hettan:

— Om ej så står, beder jag Gud, att jag aldrig mer må komma i katedern.

Hemkommen, ser han sig hava orätt citerat, bliver melankolisk, dör efter två år och kom aldrig mer i katedern.

Maja Hierpe

Maja Hierpe var den dygdigaste, beskedligaste, vackraste, tjänsteaktigaste, bästa piga. Hennes moder och syskon dogo 1773 uti den smittsamma fläckfebern.

Hon tjänte hos mig och bad om lov att få gå hem till sin moders begravning. Alla, hela huset,

bådo henne med tårar det icke göra, ty hon skulle bli smittad och dö,

Men himmel och jord kunde ej avhålla henne. Hon sade sig eljest göra det icke godt vore.

Hon går och kommer åter, smittad. Vi flytta på landet. Hon lägges på akademiska sjukhuset (nosicomio) att ej smitta huset men mot villkor att ej, om hon doge, bliva anatomiserad.

Professor Sidrén, sjukhusets prefekt, lovar mig heligt att ej anatomisera henne. Hon dör där. Sidrén anatomiserar huvudet. Han hade haft många av denna sjukdom i nosicomio och gått osmittad. Men av denna smittas han och ligger illa sjuk.

Fru Dahlman

Teologie professorn och doktorn Nils Wallerius dog hastigt 1764. Hans fru Boje var fåfång i kläder och rober.

Fru Dahlman, fru till professor moralis, en prydnad för sitt kön, var med mig och min hustru hos herr Söderberg, då rykte kom, att Wallerius var död och lemnat sin fru i uselt och graverat tillstånd.

Då upphäver fru Dahlman sin mun i dessa ord:

— Jag undrar, vilken robe fru W. vill bruka i dag och vilken i morgon.

Professor Dahlman var då på sin landtgård. Han blev i samma stund sjuk och var inom åtta dagar död.

Gud ser och hör allt. Akta dig att icke Nemesis hör.

Ordspr. XVII, 5: Den som bespottar den fattige, han försmäddar hans Skapare; och den som gläder sig åt annans ofärd, han skall icke bliva ostraffad.

Job XXXI, 29: Haver jag gladt mig, när min

fiende gick illa; och kom jag i glädjerörelse, när ondt drabbade honom.

Syr. VII, 12: Dikta icke lögn emot din broder, och gör ej heller dylikt emot en vän. — Var mån om att alls icke ljuga; ty vanan därvid förer icke till godt.

*

Madame N. N. hade en piga. Denna skulle bära uppen porslinsskål för trappan men stupar och slår sönder skålen. Madam bliver som galen, bastionerar pigan först eländigt, sedan tager av hennes lön och köper en ny skål. Innan aftonen, då madam skulle gå ned för samma trappa, snavar hon och bryter benet av sig. — *Rothman.*

*

En man löser en tjuv från galgen. Samme man blir tagen av fiender och skall hängas. Det fattas rep, men tjuven kommer och giver rep.

*

Livmedikus — — — konsulteras av en kavaljer mot hederligt gage för en piga, som blivit havande. Livmedikus föreskriver abortiva, som lyckas. Samma kavaljer skaffar åt livmedikus sin fru, en hjärtans vacker dam. Frun var den fingerade pigan, som aborterade. Så bedrages konst av konst.

*

En bonde hade av samma fruktan — för att få för många barn — dragit bort från sin hustru och tjänar borta i tre år. Kommer sedan hem. Hustrun bliver havande och föder tre barn på en gång.

*

[En anteckning omtalar, hur för ett nyfött barns undanrödjande (uppbrännande i ugn) år

1746 avlivades barnets far, mor, mormor och mormors mor.]

*

Peter I

Ryssarnas kejsare Peter I lät slå huvudet av dem som revolterat mot honom, och under själva exekutionen dekolleerade han själv samt offereerade ministrarna att också dekollera.

En av dem som halshöggos fick ej rum på stocken. Han lade sig därför i raden jämte de andra på jorden. Detta behagade tsaren, som sparkade honom, bad honom stiga upp och gav nåd.

En avkomling av den benådade var den, som strypte Peter III, tsarens sista gren.

Falun

I Falun brinner gruvstugan 1761. En gruvdräng klämtar där i tornet, till dess elden var över honom. Han måste alltså antingen brinna levande eller kasta sig neder att krossas. Han väljer det senare. När han kastar sig utför, kommer en gruvdräng utbärande ur elden ett bord på huvudet. Den nedfallande gruvdrängen faller på bordet, som sviktar, och han behåller däri-genom livet. Den som bär bordet dör av den nedfallandes stöt.

SPÅDOMAR

Om Carl XII blev det spådt av general Carl Cronstedt med punktering, att han skulle stupa innan november månads slut. Cronstedt meddelade spådomen bland sina förtrogna vänner officerare.

En Cronstedts vän sade till honom sista november:

— Nu är sista november, och kungen lever ännu.

Cronstedt svarade:

— Det är så men dagen är ej förbi.

Om natten blev kungen skjuten vid Fredrikshald.

Men somliga mena, att det var samme Cronstedt, som sköt kungen vid Fredrikshald. Troligast var det dock franske översten Stickart.

*

Ett fruntimmer fördes omkring som sjuklig och fattig på alla gårdar av kondition och sades kunna spå.

Hon sade på vår gård i Stenbrohult, att gården stod i fara för eldsvåda. Min mor blev ängslig. Kvinnan sade:

— Bed Gud, så uppskjuter han det i Eder tid. Gården brann efter min mors död.

*

Min broder Samuel, kvick yngling, gick i Växiö skola. Jag ansågs dum, var nyss kommen till Lund. Alla kallade min bror professor och sade, att han skulle bli professor.

Nämnda fruntimmer, som icke sett någon av oss, begärde få se något av våra kläder och sade om broder Samuel: han bliver prest. Om mig sade hon: han bliver professor, reser vida, bliver namnkunnigare än någon i riket, och hon svor därpå.

Min broder visade för att bedraga henne en annan klädnad, sägande denna vara min broders. Nej, svarade fruntimret, det är dens, som skall bliva professor och bo fjärran.

*

Då pastor Collin var studerande med mig i Växiö, sänder hans moder honom ett klöv mat, på vilket drängen rider. En båtsman uppifrån landet, kommer också ridandes, gör följe med drängen ett stycke, men midt för galgen tager han om aftonen upp kniven, sticker drängen, att denne faller av, och spolierar vad han tyckte av klövet.

Drängen kvicknar vid, kommer till staden, gvaldigern utsändes, den brottslige fås fast, dömes till döden.

En gammal officer ser den brottslige i handen och svärjer på, att denne icke kommer att dö någon våldsam död.

Den brottslige dör i arresten, två dagar innan hans dödsdom kommer.

Om Gud har tecknat våra öden, förr än de blivit gjorda, på händerna, böra vi hava medlidande med de olycklige, eftersom deras öde varit sådant.

*

Stjärntydare sade till Domitianus, att denne skulle dö inom kort.

Domitianus frågade, om stjärntydaren visste själv sin död.

— Jag skall ätas upp av hundar, blev svaret.

Domitianus befalldes då, att han skulle dödas och brännas.

Elden blev emellertid av ett oförmodat slagregn utsläckt, och hungriga hundar åto av det obrända.

*

Bödeln halshöggs år 1767 en tjänstflicka för barnamord i Upsala, varest på trettio år ingen blivit avrättad.

Då bödeln skulle gå, sade han åt presterna:

— Snart kommer jag igen för en likartad förrettning. Efter två månader födde en annan i hemlighet och dränkte sitt barn, varför hon på samma sätt måste lida döden.

VARSEL

Jag bodde på ena sidan om salen, min hustru på den andra. Min hustru hör med fem à flere personer på gången mig inkomma i salen, låsa upp min kammare, gå in, gå ut, låsa efter mig, och hon tror att jag lagt från mig hatt, käpp etc. och ämnar komma in till henne. Men ingen kommer. Hon säger då:

— Min man kommer strax.

Något som också sker efter en halv timma. Och detta hände ej en utan många gånger, även då jag var i Stockholm och kom strax efter hem.

*

Aftonen innan min svärfader dör, hörde två fruntimmer i kammaren, huru liksom likkistor tillspikades i salen bredvid. De kommo in förskräckta och sade, att han snart skulle dö.

Min hustru sitter om natten jämte honom. Ett vitt kläde faller neder utanför fönstret, såsom nedfallet från taket. Hon bliver rädd, går in i nästa kammare, där en annan var och sitter lika förskräckt, ty det har nedfallit också för hennes fönster. De gå in och gubben utblåser sista anden.

*

Jag bodde hos arkiater Stobæus år 1728 i översta våningen, på gaveln allra överst, dit ingen stång i Lund kunde räcka. Det slår två gånger tre slag så hårt, att jag vaknar. Jag bliver hjärtligen rädd, fruktade, det betydde mig.

Efter två dagar får arkiatern beklaglig notifikation om en betydande persons död, som han skulle kureras.

Modern altereras för kolera och dör dagen därefter.

Detta är det enda, jag hört och vet visst. Detta är res facti.

*

År 1765 kl. 12 emellan den 22 och 23 juli hör min hustru utur vår sängkammare, huru det går i övre kammaren, mitt museum. Någon går helt tungt av och an länge. Hon väcker på mig, som också hör det väl.

Jag visste, att ingen var där och att dörrarna voro väl låsta och nyckeln hos mig.

Efter några dagar får jag notifikation, att min besynnerlige vän och förtrognaste kommissarien Carl Clerck dött den 22 juli kl. 9 om aftonen, och

sannerligen var gången så lik hans, att om jag hört honom i Stockholm, hade jag känt igen honom på gången. Men nu var jag på min gård Hammarby, sex mil från Stockholm.

*

Pigan Maja Hierpe tjenar hos mig. I Myrsjö by, där hennes mor bodde 1733, kommer rötfeber, som dödar mest hela byn och hennes moder. Pigan vill hem till sin moders begravning. Hon avrådes alldeles, men dagen efter gråter, skriar hon och vill hem.

Hon blir smittad och dör.

Natten innan modren dör, se pigorna ett kvinnfolk i min förstuga. Och sedan pigorna dött, förr än de visste det, höra två henne gråta i köket. Och på min landtgård slår två gånger tre, då tvenne voro vakne och det strax omtalade, innan de visste henne vara sjuk.

*

Min fader såg om natten liksom en människa med lakan sitta i spisen. Han talade om det för alla. Efter två dagar kom dansmästare Sobrant, sjuknade strax därefter och dog.

*

Åtta dagar innan min hustru förlöstes ifrån dottern Helena sågo grannarna om natten ljus i alla fönster, som om de voro illuminerade. De talade om det för alla.

Min hustru fick veta det och fruktade det som spåddes, att hon skulle dö i barnsängen, men hon kom sig före. Flickan åter dog kort efter det hon blivit född.

*

Prosten Risell i Filipstad hade många barn. En natt ser frun ett barn komma in och lägga ett

vitt kläde i den fjortonåriga dotterns skrin. Fruen säger till barnen:

— Sover ni?

Flickan om fjorton år är vaken och svarar:

— Ja, jag såg lilla barnet lägga min svepning i mitt skrin.

Dagen efter går denna flickan ner till informatorn att kalla honom till middagen. Hon säger:

— Där sitter en skata på gården och skriar. Skjut den!

Informatorn tager bössan, och då han går ut, springer hanen neder, förladdningen slår igenom flickan. Hon dör.

[Såsom sagesman angives professor Risell, som av Elias och Th. M. Fries antages vara en bror till flickans far.]

*

Då Löfling före avresan till Spanien skulle taga avsked av mig, stapplade han. Han kom ej åter. Likaledes med Forskåhl.

*

Överste Freydenfelt reser från Piteå åt Finland över Kvarken om vintern. Då han stiger på hästen, stupar hästen och lägger sig på knä två gånger och suckar.

Fru Solander, som såg detta säger strax:

— Han kommer aldrig åter.

F. drunknade på resan.

*

Per Månsson, rusticus junior, kom att se på en avrättning, och innan delikventen kom fram, blevo hästarna av trängseln yra. Per Månssons häst stupade nästan vid stocken.

Mästerman säger:

— Akta Eder, att I ej stupar härnäst.

Mannen slår då i hast och vrede sin kamrat, att denne dör. Per Månsson måste på samma ställe därnäst räcka halsen.

*

En av Danmarks förnämste män, som hade oin-skränkt inflytande hos konungen, blev genom sina fienders avund anklagad för högförräderi och dömd till döden.

Natten före avrättningen föll hans konterfej från väggen ned på stengolvet, varvid glaset lossnade utan att dock gå sönder. Härav drog han den slutsatsen, att han ej skulle bliva halshuggen och var fullt förvissad därom.

Han benådades också från dödsstraff men fick livstids fängelse.

SPÖKEN

Spöken omtalas i skriften, i äldste tider, mest i fabulösa tiden. Slutligen höras de ej mer av i de florisante riken. Allestädes omtalas de dock på landsbygden.

Det mesta är fabulöst. Intet har jag sett.

Barn bli skrämda och tro på spöken allenast då de gå ut i mörkret eller om dagen, då luckor stängas. Det sitter inrotat hela livstiden, att de bli mörkrädda. Mest frukta de för kyrkogårdar och galgbackar.

Av tusen sägner är näppeligen en veritabel.

Men varför spökar det om natten, ej om dagen? Natten kl. 2 om vintern; sommaren är då ljust. Männe liksom stjernor ej synas om dagen?

*

Professor Dahlmans dotter är dödssjuk och längtar efter sina döttrar. De besöka henne. Hon lovar hälsa på dem det första hon blir frisk. Efter två dagar dör hon.

Om natten kl. 12 spökar det hos döttrarna i kammaren, stolarna dragas, sängkläder avdragas, det krafsas på sängen. Alla tre äro vakne.

Pigan är vaken och upptänder eld för att se, om någon katt eller hund vore inne, men intet synes. Ljuset släckes. Åter spökar det likadant till kl. 4. De skrika och rädas. Kl. 6 om morgonen få de veta, att M. Dahlman dött kl. 12 om natten.

DRÖMMAR

Prinsessan Elisabets revolt i Ryssland var ut-satt till medio av januari 1742, och därför sändes Lewenhaupts armé till Finland att begynna kriget, och saken hålls ganska tyst.

Ryska regeringen nödgades sända sitt garde emot de våra, och just detta garde var det som Elisabet förlitade sig på. Alltså nödgades hon företaga saken dagen innan gardet skulle marschera.

Den 21 oktober 1741 drömmer greve Magnus Stenbock, som kommit från Lifland till Stockholm, att om natten hade hans barns informator kommit till honom och sagt honom, att Elisabet genom revolt vore stigen på tronen.

Han talar om drömmen för åtskilliga. Riksrådet Anders von Höpken, som visste av saken, blev rädd, att saken kommit ut för tidigt, kallar Stenbock till sig och frågar om han så sagt och drömt. Stenbock jakar. Höpken råder honom för

Guds skull ej tala sådant, ty det kunde kosta hans huvud hemma, då han återvänder.

Efter åtta dagar får man veta, att samma natt hade revolten skett och Elisabet upphöjts. Vad är detta!

*

Man säger, att aningar i allmänhet icke förekomma. Att drömmar ingenting förutsäga, där-om äro alla ense. Då jag för min del drömmer om lik och begravningar, råkar jag emellertid följande dag alltid i vrede, vilket jag redan fem gånger iakttagit. I dag på morgonen drömde jag om begravning i hemmet. Jag ansåg mig kunna vänta vrede. Jag aktade mig därför på det nogaste för vrede. Men omkring middags-tiden blev jag högst uppretad av min hustru, som svarade mig spotskt och försmädligt. Den 15 nov. 1765.

ANINGAR

Den dagen min moder dog i Småland och jag var i Upsala, var jag så melankolisk, att jag aldrig varit sådan, fast jag ej visste därav.

*

En officer ser en piga i Gävle, som var mycket beskedlig. Han beder folket för all ting hava ifrån sig den pigan. Detta aktas intet. Året därpå blir hon havande, mördar barnet, brännes.

Han tillfrågas sedan, om han visste sin egen död.

— Ja, svarar han, därför är jag alltid bedrövad. Jag skall både brännas och sänkas.

Efter några år seglar han från Gotland på en

kalkskuta, som tager läck och itändes av kalken, och han med de andre förgås.

*

En skarprättare spisar okänd på Diö gästgivaregård [nära Linnés födelseort i Småland]. Dit kommer en resande krigsman.

Medan denne väntar på häst, ber gästgivaren honom stiga in. Han gör det, men han kan ej fördraga den andre obekantes sällskap utan går ut i regnet. Värden uppmanar honom ånyo att inträda, men han går åter ut, vadan värden frågar, varför han ej stannar under tak.

Han svarar, att han ej kunde fördraga den andre. Värden frågar därför den okände skarprättaren:

— Vad är mellan Er och den främmande resanden, eftersom han ej kan vara tillsammans med Eder?

Skarprättaren svarar, att han ej ens talat med främlingen, men vid bortgåendet säger han åt denne:

— Akta Eder att ej bliva min son!

Inom ett halft år måste krigsmannen böja sig under skarprättarens bila.

NATURENS RÖST

Några bönder slogo hö, samlade det i hög och lade det på båtar för att hemföras. Emellertid föder strax före hemfärden en piga i hemlighet barn och döljer detta avsides i en buske.

Sedan båten lagt ut, kommer en hynda, som valpat på ön, springande med sin unge i munnen,

tjuter och försöker att med ungen simma till båten. Bönderna förbarma sig över hyndan, ro tillbaka, upptaga henne jämte valpen och begiva sig därifrån.

Då pigan såg detta och besinnade, vilken kärlek det oskäligen djuret hyste till sin avkomma, bönföll hon på det allra bevekligaste, att de måtte ro tillbaka. Då de neka detta, svär hon, att om de ej gjorde det, skulle hon kasta sig i sjön och dränka sig. Hon kastar sig t. o. m. på knä och bönfaller.

Häpna av förvåning, ro bönderna tillbaka. Pigan går bort, finner sitt barn vid liv och tager det med sig.

II

NEMESIS DIVINA-
MANUSKRIFTET
OCH DESS ÖDEN

NEMESIS DIVINA- MANUSKRIFTET OCH DESS ÖDEN

När Olof Rudbeck d. y. inför Kgl. Vetenskaps-societeten i Upsala den 11 maj 1731 föredrog inledningen till Carl Linnæus' *Adonis Uplandicus sive Hortus Uplandicus*, hälsades detta Linnés arbete, som omfattar just hans systematiska uppställning av växtvärlden, med odelat bifall av societetens ledamöter enligt vad societetens sekreterare And. Celsius betygat. Den tjugufyraårige Linnæus var emellertid närvarande vid sammankomsten och skriver härom till sin vän och lärare Kilian Stobæus i Lund: »Jag har vist inledningen för societeten, som tänkte i förstone, att jag var galen, men när jag fick explicera min mening, höllo de sig från löje och lovade sig skola befrämja mina uppsåt.»

Snart slog också Linnés sexualsystem igenom inom den bildade världen, och protesterna bli mera enstaka och kuriösa, såsom t. ex. Jac Gerards i Oxford omdöme om Linné: »Denne är det, som bringar hela botaniken i oordning». Eller åsikter sådana som framfördes av demonstratorn i botanik J. G. Siegesbeck i Petersburg, vilken menade, att ett så osedligt system som Linnés aldrig borde framläggas för en anständig, studerande ungdom. Linné mottog dylika angrepp med stort lugn. Han förklarade t. o. m., att han fann i dem »en stor

ära». »När jag har de bästa i Europa, som approbera mitt, så bryr jag mig litet om en million ignoranter vilja det fördöma. Det vore väl, att de inte tröttnade för bittida.»

Linné själv insåg sitt systems värde i den förvirring, som vid hans framträdande rådde beträffande naturföremålens ordnande, men han förstod också dess svagheter och hoppades, att ett verkligt naturligt system att indela växterna skulle bli upptäckt. Linnés sexualsystem innefattade emellertid, som Th. M. Fries framhåller i sin Linnémonografi, flera fullt naturliga klasser än något annat dittills framställt. »Naturhistoriens mäst framstående män — — ha varit sällspordt eniga i att uttala sin beundran och sin tacksamhet mot honom, som bragte ordning och reda i det kaos, vari vetenskapen var nära att drunkna, samt stiftade lagar, vilka till största delen ännu äro och antagligen allt framgent skola bliva bestående.»

Lyckades Linné jämförelsevis tidigt vinna gehör för sina revolutionerande idéer, så nådde han dock icke sina framgångar utan strid och intensivt arbete. År 1734 var Linné 27 år, detta år betecknar han som en vändpunkt i sitt liv. Vid denna tid var han, som han själv berättar i sina självbiografier, förbittrad över förtryck och avund samt bekymrad över det armod som han trodde hota. »Dessa känslor», skriver Fries, »alstrade hos honom tankar på en våldsam hämd, men dessa stävjades snart genom en äldre väns föreställningar och dennes vädjande till de varma religiösa känslor, vilka ända sedan barndomen genomträngt Linnæi hela väsen.» »Gud skulle bliva min hämnare», säger nu Linné och tillägger: »sedan gick mig allt väl i handom.»

Utom självbiografier och brev med intima själv-

bekännelser har Linné efterlemnadt ett manuskript, som han troligen aldrig ämnat för offentligheten utan främst avsett för sin ende sons personliga bruk. Det är *Nemesis Divina*. Bland anteckningarna i dessa handskrivna blad finns också följande bekännelse: »Allt gick olyckligt för mig, då jag ärnade hämnas, men jag ändrade mig och lemnade allt i Guds händer. Sedan gick allt lyckligt 1734.» (Se sid. 39.)

Oscar Levertin var under sina sista år träget sysselsatt med en Linnémonografi men medhann tyvärr endast några brottstycken på tillsammans ett hundratal tryckta oktavsidor. Det är här Linnés ungdom som skildras men också så viktiga kapitel som »Linné som diktare» och »Linné som moralist».

I det sistnämnda avsnittet behandlar vår framstående kulturhistoriker just Linnés *Nemesis divina*. Levertin anser, att Linné med den citerade bekännelsen från 1734 antydtt, att »tanken på en gudomlig Nemesis, upprätthållande rättfärdigheten genom världen, pressat sig fram ur hans egna djupaste upplevanden under hans själskris 1734. — — Från och med den stunden var sannolikt Nemesis hans husgudinna, och uttryck för en kristligt fatalistisk tro på en gudomlig predestination och rättsledning äro icke sällsynta i hans brev.»

I sin bok om sin västgötareisa 1747 talar Linné för första gången i tryck om *Nemesis divina*. Då gäller hans tal en bonddräng, som steglats för blodskamsbrott. Några år efteråt, 1753, skriver han till sin »käraste discipel» botanisten Loeffling, som meddelat, att han skulle få medfölja en naturvetenskaplig expedition till Spaniens sydamerikanska besittningar, att Loeffling borde hålla tyst med en sådan stor sak, »att icke Nemesis

måtte spörja det». I brev till Giörwell, som äro från ungefär samma tid och beröra även Loeffling, skriver Linné: »Om jag säger, att jag är hatare av beröm, så ljuger jag som alla andra som säga så: vem hatade sitt eget kött? Självkärlighet är grunden till allt godt. Men nog känner min Herre vår egen nation. Lek, sade Helena, hos Ovidius, men i hemlighet! — — — — Vad mina saker angår, så ser jag hälst att så litet som görligt är därom taltes, ty det gör alltid mera ondt än godt och uppväcker avund, som störtar allt.»

Det kan antagas, att Linné börjat sina anteckningar under rubriken *N e m e s i s d i v i n a* efter sin son Carls födelse, som skedde år 1741. Han dedicerar samlingen i ett poem till sonen. Tydligt fortsätter han dessa anteckningar till sitt livs slut eller åtminstone till 1773. Från detta år föreligger, såvidt manuskriptet är riktigt genomforskat, den sista tidsbestämningen. Han strök, ändrade och gjorde tillägg. Man kan se av handstilen, att han gjort anteckningar på samma pappersblad under vidt skilda tidpunkter av sin 71-åriga levnad.

Manuskriptet till *N e m e s i s d i v i n a* omfattar 203 sidor i vår vanliga brevoktav. Dessa sidor föreligga i mycket oordnat skick. Kanske var det Linnés mening att ordna dem så, att de en gång skulle kunna utgivas. Levertin anser saken mycket tvivelaktig. »Sannolikt», säger Levertin, »har han gjort dessa anteckningar till egen uppbyggelse och tillfredsställelse för att styrka sin egen inre övertygelse. Senare har han — som förordet visar — tänkt att samlingen kunde bliva ett andligt testamente till 'ende sonen', vilken redan som yngling visade sig väl behöva allvarliga fadersråd.»

Att Linné under sin livstid höll dessa anteck-

ningar väl bevarade, är tydligt, även om hans intimare vänner visste av att han upptecknat en del händelser och även då och då fingo del av brottstycken ur hans berättelser.

I sin skrift »Minne av von Linné, Fader och Son» skriver medicinalrådet Sven Hedin: »Nemesis divina eller Vedergällningsrätten antog v. Linné för en aldrig uteblivande följd av vissa begångna brott, — — vartill han även räknade det svagare könets förledande under löften om trohet. Häröver hade han samlat en mängd ganska besynnerliga historiska drag och antecknat dem på små papperslappar, instoppade i ett fodral, som liknade dem, i vilka psalmböcker förvaras. En dag, då v. Linné med mig, såsom kurator för Småländska nationen, förehade vissa angelägenheter, föll talet på en landsman, som begått brott av förenämnda slag. Linné framtog då detta fodral och lät mig på höft uttaga tvenne särskilda anteckningar. Den ena var — — — (se Billmark, sid. 58!) Den andra anteckningen rörde en man som under löfte om äktenskap vanhedrat och bedragit ett ungt fruntimmer och därför pliktat igenom beständigt vidriga öden. Med hänförande till den landsman, om vilken talet nyss varit, sade v. Linné — med tryckning på *I*, som han alltid vid tilltal nyttjade —: 'I leven längre än jag, I skall få förnimma, att N. N., som så nedrigt förhållit sig, tar en ömkelig ändalykt.' — Denna mannen uppdrogs tjugutvå år därefter ur sin brunn, i vilken han hade som sjelvspilling dränkt sig.»

För Linnés vänner var det ej obekant, skriver Fries, att anteckningarna voro »uteslutande bestämda att vara en döende faders sista varningsord till den ende sonen och att de därför höllos alldeles hemliga.» Såsom framgår av den metriskt

avfattade tillägnan med begynnelseorden: »Du är kommen i en värld den du icke känner», var Linné angelägen om att anhöriga till de i berättelserna namngivna personerna icke skulle få veta vad han skrivit. Ingen skulle skadas till namn och heder.

Då sonen dött ogift år 1783 vid 42 års ålder, blev en av den Linnéska familjens umgängesväner, dåvarande medicine adjunkten Joh. Gustaf Acrel av fru Linné och hennes döttrar ombedd att ta hand om boets samlingar för att realisera dem med det snaraste till högsta möjliga pris. Under loppet av 1784 blev Linnés stora herbarium, »det största i världen», som Linné själv säger, jämte det mästa av hans övriga rikhaltiga naturhistoriska samlingar försålt till en ung, rik engelsman, medicine studeranden James Edvard Smith för en summa av omkring 1,000 pund sterling. »Linnés samlingar, hans glädje och stolthet, hade sålunda», skriver Th. M. Fries, »kommit till England, och deras förvärvande betraktades där nästan som en nationalära. Den unge naturforskaren Smith, förut en obekant medicine studiosus, blev med ens allmänt känd och aktad. Ett bevis därpå bland många är, att han redan i maj följande år (1785) kallades till ledamot av Royal Society.»

Och vidare skriver Fries: »Kände han än någon glädje över dessa utmärkelser, fann han dock en ännu större i de Linnéanska skatterna, vilka vid ordnandet befunnos värdefullare än han förut antagit. Särskilt överraskad blev han, då han däribland fann hela Linnés vidlyftiga och värdefulla korrespondens samt alla hans efterlemnade manuskript, vilka fått medfölja, såsom det med rätt eller orätt uppgives, för att fylla tomrummen i de för rymligt tilltagna lårarna. Bland hans egna, mycket värdefulla samlingar intogo

de Linnéanska sedan hedersplatsen; efter hans 1828 timade död inköptes de av Linnean Society i London, där de ännu förvaras» — åtminstone största delen av dem.

Bland de manuskript som stoppats i packlårarna, då »denna svenska riksklenod» till så mångas sorg och förtrytelse sändes till England, befann sig icke Nemesis-handskriften.

Efter Linné den yngres död var den försvunnen och förblev länge borta trots energiska efterforskningar i Sverige och England. Först år 1844 påträffades den i Kalmar i dödsboet efter regementsläkaren Olof Acrel. »Man har därför grundad anledning antaga», skriver Fries, »att dennes fader, professor J. G. Acrel, ansett det vara en samvetsplikt att undandraga den samtidens nyfikna blickar och därför också underlåtit att låta den medfölja de övriga Linnéanska manuskripten, då dessa översändes till England.»

Numera förvaras manuskriptet till *N e m e s i s d i v i n a* i universitetsbiblioteket i Uppsala. Dit överlemnades det mot den blygsamma summan av 100 riksdaler banko utav provinsialläkaren professor O. Ch. Ekman i Kalmar. Ekman, som hade stort intresse för gamla historiska papper, har försett de 203 lösa bladen med nummer för att de skulle behålla samma inbördes ordning som de hade då han mottog dem, liggande i sitt fodral. Nu äro de inbundna enligt den Ekmanska numreringen. Ett blad, nr 112, har på obekant sätt förkommit. Dess innehåll var emellertid innan dess avskrivet, varför man vet, att där stod att läsa berättelsen om Renhorn. (Se sid 53!)

*

Linnés anteckningar över *Nemesis divina* ha i urval offentliggjorts av Elias Fries och Th. M. Fries.

Professor Elias Fries har redogjort för dem i den inbjudningsskrift som utgavs till filosofie doktorspromotionen i Upsala den 16 juni 1848. Anteckningarna hade då varit tillgängliga några få år och bearbetades av Fries. Promotionsprogrammet avtrycktes sedan i oförändrat skick i andra bandet av de småskrifter, som Fries utgav under titeln »Botaniska utflykter».

Linnés nu offentliggjorda anteckningar väckte uppmärksamhet även utom Sverige. De överflyttades på franska av A. Geoffroy i en lång uppsats i *Revue des deux mondes* för 1861.

I Upsala utkom så Carl von Linnés anteckningar över *Nemesis divina*, utgivna av Elias Fries och Th. M. Fries, i en ny, omarbetad och tillökad upplaga år 1878 med anledning av hundraårsminnet av Linnés död. Utgivarna försäkra i sitt företal, att många under årens lopp efter 1848 inkommit med uppmaningar beträffande en ny, särskilt tryckt upplaga av det nämnda promotionsprogrammet.

Vid detta programs författande hade E. Fries ansett som sin huvuduppgift att med tillhjälp av de oordnade originalanteckningarna lemna en så översiktlig framställning av Linnés åsikter om Guds hämnande vedergällning, som det då var honom möjligt. Utgivaren begagnade sålunda med en viss frihet originalet och hade sin tanke mera riktad på att åskådliggöra Linnés tankegång än att ordagrant återgiva dennes täxt, »detta så mycket hellre som anteckningarna äro sådana, att Linné antagligen, om han skulle överlemnats dem till trycket, hade i viss mån omredigerat desamma.»

I upplagan av 1878, naturligtvis sedan länge utgången ur bokhandeln, förklara utgivarna, att

de trott sig »böra mera troget återgiva urtextens egna ord, i synnerhet som vi äro förvissade därom, att de flästa med oss skola känna sig tilltalade av Linnés okonstlade, kärnfriska och trohjärtade skrivsätt».

Det heter till sist i företalet: »Vår avsikt har blott varit att i någon liten mån bidraga till en närmare kännedom om vår mest frejdade landsman, i vilken man måste vörda ej mindre den ädle, renhjärtade, barnafrome mannen än den oförtröttlige, skarpsynte och snillrike naturforskaren.»

*

För den upplaga, som nu på 145:de året efter Linnés död utgives för att ytterligare sprida kännedomen om Linnés märkliga livsåskådning, ligga professorerna Fries förtjänstfulla arbeten till grund. Utgivaren har icke kunnat bereda sig tillfälle att grundligare genomforska den i Upsala-biblioteket förvarade originalkällan men har dock rådfrågat densamma, något som emellertid icke föranledt anmärkningsvärda ändringar i den täxt, som förut utgivits.

En särskilt framträdande avvikelse från upplagan av 1878 är den, att jag låtit Linnés ord framträda i ett sammanhang utan uppblandning av kommentarier. Dessa ha fått sin plats för sig, och i Linnés text har jag endast tillåtit mig inflika en och annan kortare anmärkning inom klammer.

Beträffande ordnandet av Linnés anteckningar har jag också vidtagit några förändringar och har då vanligen återgått till Linnés urtext eller — kanske rättare sagt — till den numrering av manuskriptbladen, som gjordes av dr Ekman. Utgivarna Fries ha tydligen lagt ned mycket och samvetsgrannt arbete på att åstadkomma en systematisk gruppering av Linnés meddelanden,

och denna ordning finns det i stort sedt ingen anledning att störa, i alla händelser icke av hänsyn till grundtexten. Utgivarna ha låtit det mästa av Linnés exempelpredikningar i stil med medeltidens »Copia exemplorum» läsas i ett sammanhang och fört hans principuttalanden och allmänna grundsatser tillsammans i bokens första del. Denna princip har jag ytterligare velat betona som den lämpliga, och den överensstämmer också med Levertins uppfattning. »Det verk», skriver Levertin, »som under studiet av dessa anteckningar skymtar för ögonen, skulle bestå av en allmän del, innehållande de religiöst-filosofiska grundtankarna, och en speciell del, där Linné, trogen sin vana som exakt naturvetenskapsman, med största möjliga antal enskilda fall velat styrka sin ålderdoms system om de mänskliga handlingarna och deras hemlighetsfulla sammanhang.»

»Allt är ytterligt oordnad och fragmentariskt», betonar Levertin. »Infall och reflektioner mer nedkastade på papperet än verkligt nedskrivna.» »Allt vittnar därom», heter det i Fries-upplagan, »att anteckningarna i många fall blivit gjorda i största hast, vadan något avseende på framställningens form näppeligen kunnat fästas. Utstrykningar och överkorsningar äro ej sällsynta, omsägningar äro vanliga och flera av bladen innehålla uppenbarligen endast koncept till det som på andra blad närmare utförts. Linnés handstil har ej oriktigt blivit beskyld att ofta vara 'smågnatig och ojämn', och det träffande i dessa epitet kan även ett flyktigt bläddrande i ifrågavarande handskrift bestyrka. På sina ställen närmar den sig oläslighet. Åtskilliga blad äro alldeles rena och på andra äro endast några få rader tecknade. Flerestädes finnas små skämt-

samma anekdoter, lösryckta uttryck på vers och prosa o. s. v., som Linné av en eller annan anledning antecknat, ehuru de uppenbarligen hava intet att skaffa med Nemesis. Så t. ex. är en hel sida på bladet nr 4 fylld med fragment ur Gyllenborgs satirer.» »Samlingen är», heter det vidare, »så oordnad, att ej säga vårdslösad, att den aldrig i sin helhet kan eller bör offentliggöras. Språket är blandadt latin och svenska om varandra, varför utdragen — — — icke alltid kunnat ordagrant återgivas.»

I 1878 års upplaga har Linnés handskrift till stavning m. m. noga blivit följd, där ej annat uttryckligen säges. Endast kommatering, som i manuskriptet så godt som alldeles saknas, ha utgivarna bringat närmare i överensstämmelse med sin tids bruk för att göra framställningen lättare begriplig, varjämte förkortningar och tecken blivit utbytta mot fullständiga ord. Ett och annat otvivelaktigt skrivfel har också rättats. Utgivar-nes åsikt att samlingen aldrig bör i sin helhet offentliggöras beror givetvis på att den innehåller berättelser om en mängd obscena saker, varvid Linné enligt tidens sed icke skrädde orden. Man kan jämföra t. ex. Swedenborgs »Drömmar». Utgivarna skriva härom: »några (anteckningar) äro — av den sedligheten sårande art, att de aldrig kunna eller böra till tryck lemnas.» »Ehuru», skriva de vidare, »ett helt århundrade förflutit sedan Linnés död, har grannlagenheten emot hans minne och vörnaden för hans klart uttalade vilja för oss gjort det till en helig plikt att utesluta allt, som i något hänseende kan vara sårande. Bland en mängd av Linné upptecknade händelser hava vi huvudsakligast utvalt sådana, som kunna tjäna till belysning av hans uppfattning om Nemesis divina, då de allmänna

satser, som däröver på spridda ställen finnas framställda, sakna full klarhet.»

Det har gått åtskilliga lustrer sedan 1878. I den här föreliggande upplagan ha stavning och interpunktion förts närmare vår tid, och en del andra små ändringar ha också vidtagits för att göra Linnés mening klarare och lättfattligare. Det händer t. ex. icke sällan, att Linné handskas med pronomina, så att det är svårt att veta vem han åsyftar med sina han, honom, hon eller henne. Där jag själv funnit hans mening otvetydig, har jag i sådana fall tillåtit mig att ersätta hans tve tydiga ord med andra genom att upprepa namnen eller på annat sätt. Då jag någon gång tvekat om Linnés mening, har jag icke vågat ändra hans formulering.

1700-talsstämningen över Linnés språk har jag icke i onödan ändrat. Men det latin, som på så många ställen blandas in i hans svenska har jag sökt översätta mer eller mindre fritt och detta utan att särskilt angiva att det är fråga om översättning. Så talrika som de latinska orden äro skulle noggrann hänsyn till grundtexten åstadkomma alltför mycket förvirring inför de flesta moderna läsares ögon. Någon gång då det varit fråga om en mycket bekant latinsk fras eller där latinet är särskilt expressivt, har jag låtit det stå kvar bredvid översättningen. Även när Linné både tänkte och skrev på latin, finner man att han inte fäste alltför stor vikt vid en klassisk eller vacker form. Alltjämt är för honom innehållet viktigare än orden. Om andan är riktig, betyder bokstaven mindre. Han förklarar, att han »hällre vill få tre örfilar av Priscianus (den store latinske grammatikern) än en av naturen».

Ur stilistisk synpunkt är Linnés *Nemesis divina* ingenting märkvärdigt, det är inte en konstnär-

lig form utan sakinnehållet som ge anteckningarna värde. Linné är dock, skriver Levertin i sitt kapitel »Linné som diktare», »icke blott den förste skildraren och systematikern av Sveriges Flora och Fauna utan också den förste skildraren av dess natur och — — den svenska bygdens och torvans skald, i lika hög grad som Bellman är stadens». Linné »grundlade hos oss reseskildringens konst». Men även här är det det sakliga som är det värdefullaste, och Linné inser det själv: »skrivarten är», säger han, »mycket enfaldig, varför jag torde bliva hårdt ansedd av många Plinii näktengalar», men, fortsätter han, »om hos andra folkslag allenast *Eloquentiæ Doctores* fått skrivit, torde världen i dag vetat mindre.» »Jag tillhör dem», säger han på ett annat ställe, »som ej kunna tala utan att tala om något.»

Linnés stil är gärna knapp. Den går rakt på sak. Linné ironiserar över okritiskt folks pratsamhet. Han var en av de främste stiftarna av Vetenskapsakademien och dess förste preses. Till akademien insände en del okunniga människor »rön» och »decouverter» av skilda slag, av vilken anledning Linné skriver: »Stackars folk, de vilja ganska väl men äga ingen insikt i saken. Inga äro skadligare för vetenskaperna än halv-lärda; de uppfylla med prat hela världen, skriva mycket och kunna därmed ej hjälpa vetenskapen, utan det tusen andra sagt tro de vara nytt.»

Linné skrev också han mycket — *nulla dies sine linea*, ingen dag utan en skriven rad, hade även han som valspråk — men han skrev icke så många överflödiga ord. Dem ville han absolut undvika. Jean Jacques Rousseau förklarar också om hans *Philosophica botanica*: »i denna bok finnes mera visdom än i de största folianter; i densamma finnes icke ett enda umbärligt ord.»

Likafullt har Linné en omiskännlig personlig stil, då han uttrycker sig i skrift. Han är enkel och naiv, frisk och originell. »Han skrev kort och nervöst» (vilket ord här betyder bestämt och kraftigt) »allt vad han utarbetade», skriver han om sig själv i en av sina autobiografier. Men han kan också göra upprepningar för den sakliga och konstnärliga effektens skull.

Det har sagts, att han tänker på latin även när han skriver svenska, och hans svenska satsbyggnad är också ofta mera latinsk än svensk. Ortografien försummar han betydligt. Samma ord kan vara stavat på olika sätt i samma mening. Och denna inkonsekvens gäller även personnamn.

Skänkte honom latinet hans humanistiska bildning, hans förmåga att distinguera mellan skrivers skal och kärna, och var naturen och dess trenne jordiska riken hans studiers främsta föremål, så hade han också såväl för sin tankevärld som för sin framställningskonst en givande inspirationskälla i bibeln. »Ättling av präster på fäderne och möderne, uppvuxen i ett ensligt, småländskt prästhem, har Linné», skriver Levertin, »från barndomen levat sig in lika mycket i bibelns och särskilt gamla testamentets tankar som i dess anda och bokstav. — — Linné är av alla seklets män den ende store skriftställare, som tänker bibliskt, känner bibliskt och skriver bibliskt.» Linné skriver gärna aforistiskt eller i en rytmisk prosa, rik på allitererande paralleler, liksom skalderna i Gamla testamentet, vilka han så gärna citerar, icke minst i sin *Nemesis divina*.

III

LINNÉ'S
VÄRLDSÅSKÅDNING

LINNÉS VÄRLDSÅSKÅDNING

I sina inledningsord till sin första botaniska föreläsning i Stockholm i maj 1739 ger oss den då trettiotvååriga Linné en god inblick i den åskådning han har om »vårt jordklot».

»När vårt jordklot så förträffligen av den store Skaparen var inrättat, bepryddes det överallt med grönskande växter, vilka var för sig voro så makalöst hopsatte, att alla mästaress konst i världen ännu icke kunnat ett enda dylikt blad imitera eller frambringa.

Sedan världen så var utsirad och utsmyckad, behagade naturens Herre och Mästare på den samma inkvartera djurriket till att födas av växterna, av de ädla örter, som så härligen och obegripligen voro ihopsatte. Snäckan åt bladen, biet honungen, fisken tången, fåglarna fröen, boskapen gräset, men ingen bland alla fanns, som betraktade växten, av vilken de föddes, mycket mindre tänkte på Mästaren, som för dem allt så härligen tillredt hade.

Behagade därför Evighetens inrättare att frambringa det yttersta, det fullkomligaste och sitt på vår jord största mästerstycke, vilket skulle vara det enda djuret, som utav verket Mästaren erkänna, värdera och prisa skulle.

Ack, vad dråplig egenskap är icke den enda människan förunnad, att en odödlig ande skall

vara inbegripen uti en så förvansklig maskin, så att hon kan och förs döma om sig själv, om de fjärran stående kroppar, om planeternas rörelse, om allt, ja, om Gud själv. De andra djuren, möt och häst, smaka, lukta, höra, se och känna som vi, men veta intet, vad rör deras känselsträngar (nerver). Boskapen ser, att marken är överdragen med en grön och fläckig tapet men kan dock aldrig examinera eller betrakta en enda blomma. Svinen bli feta av ollonen, men ej en gång se uppåt trädet, av vilket frukten fallit, mycket mindre tänka på Den, trädet så härligen inrättat.

Varför instänger Skaparen människan, då hon var skapad med sådana sinnen och sådant förnuft, som dömde efter sinnen; varför insatte Han henne sådan på denna jorden, där ingenting föll uti de fem sinnen annat än naturalier, av vilka de mästa voro örter och växter med sådant förundransfullt konststycke hopsatta? Männe för annat än att hon, föranlåtet av verket, Mästaren beundra, vörda och tillbedja skulle? Så tycks mig första naturliga lagen varit uti gyllene tiden.

Men sedan människans kättja vek från naturen till konsten, från menlösheten till våldet, blev det annan regering. Man tänkte då ej mer på detta sälla paradis' lustgård utan endast hur man inrätta skulle sin ekonomi med arbete, svett, konst och uträkningar och hur den ena brodern skulle regera den andre, då envar ville härska och köra Faetons vagn. Sedan var och en ville taga in hela jordklotet, som dock är mer än tillräckligt för alla, fick människan helt andra sysslor än dem vartill hon först tyckts varit skapad.

Vi, klarsyntare än lodjur, uträkna tider och år, vad som varit och komma skall, ofta blinda som mullvadar inom vårt eget näste. Då vi tycks

förskaffat oss all vetenskap i världen, måste vi likväl ofta tillstå, att vi ej veta, vadan vår föda tagen är, av vilken vi födas och bli feta, mer än de oskälige djuren.»

Linné är vid denna tid läkare och anser också den vetenskap, som uppehåller och restaurerar människans korta jordeliv, som den noblaste uppgift, och »vill alltså mitt nöje vara ställt på den samma».

Den världsåskådning, som får uttryck i detta den unge Linnés tal till sin föreläsningspublik, blev han i grunden trogen hela sitt liv. Gud har skapat denna planet »under solen» och satt människan som dess högsta varelse. Denna varelse har en odödlig själ. Och skapelsen har ett ändamål, som vi härnere »under solen» visserligen icke förstå men som vi måste tro på som på Gud, vilken vi heller icke kunna fatta.

I företalet till Linnés skrift om kung Adolf Fredriks museum förekommer ett parallelställe till det nyss gjorda citatet. Denna parallel är författad femton år senare:

Djuren, säger här Linné, »hava icke som vi fått den egenskapen, som hoplägger det de rönt med sina sinnen och därav drager allmänna slutsatser. Då vi ransake människan invärtes, vad för ett instrument månne vara i henne till en sådan verkan, som icke skönjes hos djuren, så finnes där platt intet; alltså måste vi nödvändigt tillskriva detta ett immateriellt väsende, som Skaparen endast förlänat människan, det vi nämne Själen.»

Och vidare i samma företal: »Har nu Skaparen, som aldrig gjort något utan orsak, inrättat jordklotet som en naturaliekammare helt och hållet av sin allmakts och allvishets mästerstycken och alla dessa utan åskådare hade varit ingen-

ting; har Han också här planterat det fullkomligaste och yttersta av alla sina verk, människan, som det enda där kunde fatta Hans dråpeliga inrättning; så följer också, att människan är gjord till att här åskåda Hans verk, då hon under denna betraktelsen och i denna sin skyldighet även måste se och finna den allsmäktige Gudens oändliga vishet.

Således är allt gjort till Skaparens ära, icke allenast efter alla moralisters och teologers, utan också efter själva naturens vittnesbörd, och människan är hitsatt till en tolk av denna sin Skapares vishet. Den som icke ser densamma av naturens inrättning, kan det väl aldrig av människors berättelse; ty om vi icke tro det vi se, huru skola vi då tro det vi icke se? — —

Hade världen endast varit inrättad för oss, att här någon tid prövas, utan något annat ändamål, så hade ock den visheten, som ingenting gjort utan orsak, och allting på kortaste sättet, ofelbart skapat jordklotet som en massa, varuti vi fått sova som masken i osten; då hade vi ej haft naturlig orsak att tänka på annat än mat och sömn och således kunnat leva som de oskälliga, vilka endast fråga efter vad som duger att svälja.»

Linné såg emellertid ingen absolut artskilnad mellan människa och djur lika litet som han kunde dra skarpa gränser mellan »naturens tre riken». »Herre Gud», skriver han 1746, »gränsa icke Regnum Animale och Vegetabile nära intill varandra, att vi måste snart hava nya dandtmätare, som göra gränsskilnaden!» Och lever icke Regnum minerale? Linné intresserar sig mycket för kristallerna som bevis på stenrikets liv. Och hur ser det ut utom det lilla jordklotet »under solen», som han väl ibland enligt gammal hävd

kallar »världen» men som han vet är en så försvinnande del av världsalltet!

Han sätter människan högst bland jordens däggdjur under benämningen »herredjur». Lamethrie angriper Linné därför att denne sätter »människan i samma klass som hästen och svinet». Då Lamethrie en gång inför Voltaire uttalade sin förbittring över Linnés »djuriskhet», lär Voltaire ha svarat: »Ni får väl medge, att om Linné är en häst, så är han den förnämste av alla hästar.»

Linné skrev i sin *Philosophia botanica* följande ord: »vi räkna så många arter, som från begynnelsen i diverse former ha skapats.» Med anledning härav har man med rätta betonat, att Linné, då han skrev detta, icke synes ha trott på arternas föränderlighet, men i sina senare skrifter anför Linné skilda arter under sådana uppgifter som att de äro »döttrar av tiden», »barn av föregående art» o. s. v. eller under antagandet, att alla arter, som höra till samma släkte, ursprungligen utgjort en enda art o. d. Mycket hos Linné erinrar, såsom Th. M. Fries påpekar, om både Darwins och H. de Vries åsikter. Även Darwins lära om släktskapen mellan människa och apa finns förebådad hos Linné, som kallar aporna »människornas kusiner».

Albert von Haller, den berömde Göttingenprofessorn, som en tid önskade se Linné som sin efterträdare, blev senare Linnés vedersakare och beskyllde honom bl. a. för att »han har ansett sig själv som en annan Adam och benämt alla djur efter deras kännetecken utan att taga hänsyn till sina föregångare, så att han kan knappt avhålla sig att göra människan till apa och apan till människa».

Linné var liksom sedan Darwin road av att stu-

dera det »mänskliga» hos djuren, hos papegojor t. ex. och särskildt apor, emedan de senares »upptåg, narraktighet, slughet och efterapande äro så makalösa». Han betraktade dem som djurrikets clowner, skriver han i ett brev till sin vän arkitekt Bäck, inga andra djur äro »så rolige, så sällsamme och differente och så för alla putslustige. En komedi må vara så rolig hon vill; när narren kommer fram, få alla åskådare nytt liv. Skaparen har gjort världen till en teater; där hade fattats mycket, om endast somliga människor skolat spela Harlekin och ej någon annan.»

En spefull gliring åt sitt eget släkte ger han också i sin beskrivning — i Vetenskapsakademins handlingar 1754 — av den namnkunniga markattan Diana, då han börjar: »Apesläktet är säkert det allra vidlyftigaste släkte ibland alla fyrfotade djur, så att man ser även bland djuren, att de fåvitska göra största antalet». Markattan var ju också, påpekar Levertin, »rococons älsklingsdjur, som till tiden hade all grimasens och oblyghetens frändskap.»

Det är naturligt, att ortodoxa teologer korsade sig inför vad de kallade Linnés kätterier, liksom biskopen av Oxford och dennes meningsfränder gjorde, när Darwin uppträdde. Det behövdes icke mer än att Linné förklarade sig tvivla på syndafloden eller på att det förflutit endast 6,000 år sedan världens skapelse för att man skulle inränga honom bland dem som icke godkände de kristliga trosartiklarna. I stort sett trivdes han dock bra med sin tids teologer och de med honom. Linné förblev ju hela sitt liv en innerligt barnafrom man, »en from naturens präst», som Karlfeldt kallar honom. Man kan se av hans — delvis ironiska? — anteckningar och citat rörande »fritänkare» under rubriken Naturalismus (se

sid. 29!) att han icke i onödan vill »förarga någon av dessa små», att »de enfaldige ej må bliva förförde».

Linné blev också på sin ålderdom medlem av kungl. bibelkommissionen. Arbetet intresserade honom tydligen icke alltför mycket. Det berättas i ett brev efter hans död från E. M. Fant till C. G. Gjörwell, att kommissionens teologer funnit, »att de icke haft mycken hjälp av Linné utan att han mästadels brydt dem med hypoteser och paradoxer». Han skulle givetvis som naturvetenskapsman särskilt övervaka att inga oriktigheter insmögo sig beträffande de i bibeln nämnda naturföremålen.

Av föreliggande handlingar kan man finna en del exempel på Linnés medverkan. Han förklarar t. ex., att Adams och Evas »fikonalöv» icke kommo från fikonträdet, vars blad äro dels frätande och sträva dels flikiga så att ej kunna skyla, utan från pisangen, av Theophrastus kallad *Ficus justus*, vilkens blad äro »som tunnt pergament, släta, glatta, tre alnar långa, två alnar breda, hela utan flikar», och »väl voro de i paradiset med de andre». Han antager mannat i öknen vara gummit av *Mimosa nilotica*, han förstår med isop en art mossa, allmänt växande på Jerusalems murar, han tror, att »den myckna fisken, som lärjungarna uppfiskade», var *Sparus galilaeus* etc.

Med något enstaka undantag togs föga hänsyn till Linnés anmärkningar. Linné brydde sig icke håller om att urgera sina meningar för att få dem igenom. Tämlichen tidigt fattade han den principen att icke inlåta sig i polemik: »efter vår död skola barnen, som nu leka, bliva våra domare». Och försynen skall laga, att rättvisa skipas. Särskilt betecknande för hans Nemesis-åskådning är

berättelsen ur en rabbinskrift. (Se sid. 43!) Denna har han också själv pekat på som viktig och lärorik.

Linnés livsåskådning skulle kunna uttryckas i tre ord: allt är rättvist. Samma optimism förfäktar ju en av tidens tongivande filosofer Leibniz. Denna »världen» är den bästa möjliga. Den är skapad av en allgod Gud, och Han kan icke göra något annat än det som är allgodt. Hänvisade man då baron Leibniz till det onda i världen, — trettioåriga kriget hade ju nyligen pinat Europa — så förklarade denne, att allt som vi kalla ondt visst icke är ondt. En bitter krydda i en rätt kan förhöja rättens smak, ett disharmoniskt ackord i ett musikstycke dess skönhet, skuggan på en tavla är nödvändig för att dess ljus skall stråla fram och för en vacker helhetsverkan. Om vi bränna oss av elden, så är svedan ett godt, eftersom den undervisar oss och lär oss att gå klokt tillväga en annan gång. Vad vi kalla lidande i världen tjänar samma goda ändamål. Vad vi kalla orättvisor måste en gång utjämnas. Jag har för övrigt, fortsätter Leibniz, icke talat endast om denna »världen», om denna lilla planet »under solen», utan jag har talat om världen i betydelsen världsalltet, universum, som vi icke känna. Vi känna endast till vårt lilla jordklot, och det är ju möjligt, att detta är den sämsta av alla världar. Leibniz använder också han i sin Theodice samma citat om Rufini straff¹, som Linné antecknat på första bladet till sin Nemesis divina.

Ungefär som Leibniz synes också Linné ha re-

¹ Rivalitet mellan den romerske fältherren Flavius Stiliko och pretorianprefekten i östern Rufinus ledde till mord på den senare år 395. Skalden Claudianus tar varmt sin välgörare Stiliko i försvar. Stiliko blev emellertid även han mördad år 408.

sonerat. Liksom Leibniz i motsats mot sin föregångare Spinoza strängt höll på viljans frihet, så gör också Linné. (Se sid. 40!) Vi ha frihet att synda, och friheten kan alltså bli oss ett ondt, men hur skulle vi kunna vara planetens högsta varelser, vara Guds beläte eller ha möjligheter att utveckla oss för att bli det, om Gud skapat oss utan fri vilja? Linnés syn på det onda och lidandet i världen kan kallas frommare, undergivnare, allvarligare, djupare än Leibniz'. Hans många citat från Job visa bara dessa, vad han lägger in i ordet *autopathia*, som han präntar på sin *Nemesis divina*s titelblad. Det onda, lidandet, blir för Linné det godas födslosmärta.

Gud har givit oss en ledstjärna i vårt samvete. Höra vi samvetets röst och lyda den, gå vi rätt. Göra vi det icke, måste Gud leda oss på bättre vägar utan att dock kränka det goda han skänkt oss i vår fria vilja. Hans finger kan synas oss hårdhändt, men han vore ju icke häller god, om han läte oss fortsätta på de orätta vägarna.

Linné, heter det i kommentarierna i Fries-upplagan, »slöt sig väl troget till kyrkans lärobyggnad, men en orubblig tro på en oundviklig Nemesis, vilken han även benämde *Autopathia*, var hans själs innersta religiösa övertygelse. Den utgjorde summan av hans levnadsvishet, vilken han icke tilltrrodde sig kunna filosofiskt bevisa men väl genom en lång och iakttagelserik levnads erfarenhet bestyrka.» Den katolska kyrkan fann icke nåd inför Linné, som man kan se av de provbitar på hans uttalanden om katolicismens villfarelser, som meddelats. (Se sid. 34!)

Levertin gör i sitt kapitel »Linné som moralist» en utredning om Nemesis-lärens ursprung och utveckling. I Fries-upplagan kallas läran »människlighetens äldsta folktrö», och vedergällningsfilo-

sofin påträffas utan tvivel mer eller mindre utbildad i all kultur, som nått någon grad av ideell utveckling.

Även det primitivaste samhälle måste ha någon rättskänsla, en teori för vad som är rätt och vad som är orätt. Annars kan det icke kallas samhälle. »Som man kokar får man äta», »som man bäddar får man ligga». Sådana ordspråk synas bestå sedan urminnes tider på skilda språk. »Som man ropar i skogen får man svar», »den som gräver en grop åt andra faller själv däri», säga landtborna, »betalt kvitteras», varierar köpmannen, och handtverkaren supplerar: »sådant läder ska sådan smörja ha».

I ett primitivare samhälle möter man rättskränkningen, brottet, med självhämd. Så småningom drar man emellertid upp gränser för denna hämd. Denna bör inte, menar man då, i sin tur begå nya brott. Och så framträder en princip om vedergällningsrätt, som går ut på att en rättskränkning skall mötas med ett ondt, som är så mycket som möjligt likartat med det onda, som rättskränkningen inneburit. Självhämden får inte längre husera hur som helst.

Ännu ett framsteg sker, då den enskildes rätt till självhämd tvingas att upphöra och straffet lägges i samhällets hand, medan dock principen om lika för lika kvarstår.

Den gammal-babyloniska lagsamlingen, *Hammurabis' lagar*, som påträffades vid tiden omkring senaste sekelskiftet vid grävningar i det gamla Susa, räknas som världens äldsta hittills kända lagkodex, likaväl som den utgör den längsta och bäst bevarade kilskrift, man känner och kunnat tyda. Dessa lagar gå tillbaka till två och ett kvarts årtusende före Kristus. Rättsprin-

eipernas grundtanke är här »liv för liv, öga för öga, tand för tand, hand för hand» etc.

Samma tankar stå att läsa i Gamla testamentet, där de äldsta judiska lagarna återfinnas i Andra Moseboks tjugonde och följande kapitel. Med den roll Gamla testamentet kom att spela i västerlandets kulturutveckling kom också den gamla vedergällningsprincipen att länge stå kvar i västerländsk strafflagstiftning. Den ansågs ju också nu av gudomligt ursprung.

I vad vi kalla hedniska gudaläror finna vi emellertid liknande principer. Vi kunna studera vår egen folkstams gamla myter, våra underbara Eddasagor, och läsa om nornor, diser, domen över de döda och om dessas salighets- och strafforter. Även våra förfäders sagor berätta om ett första människopar. Ask och Embla, skapade av Odin, samt deras närmaste släktled leva i Midgård i en oskuldens och fridens ålder. Men detta liv är utan kultur, det är djurets tillvaro, man kunde säga husdjurets fridfulla lycka. Så kommer en Gud, Heimdall, till Midgård för att undervisa människorna. Han blir deras förste präst. Han efterträdes av den förste domaren, ty nu behöver man en domare. Och därefter kommer den förste konungen, vars tre söner sedan bli germanfolkens första stamkonungar, ty nu har folket splittrat sig i tre skilda grenar.

Behöver man läsa mellan raderna i dessa sagor för att dra ut den storartade konsekvensen i dessa redogörelser för mänsklighetens utveckling framåt mot »det mål som är oss fördolt»? Människorna levde i ett paradys, ja väl, men det var det obekymrade djurets paradys, djurets, som icke tänker över en idé, så vidt man vet, inte grubblar över livets gåtor. Så åt man av kunskapens träd, men

det var en Gud som bjöd att äta av frukten, här talas icke om syndafall. Visserligen kom nu ondt och straff, ty friden upphörde, brott började begås, domare och regenter uppträdde, härskare över massorna med dessas låga lidelser krävdes, men hjältar skapades, och mänskligheten gick genom trångmål, strider och lidanden fram mot högre mål. Ingen högre tillvaro utan offer! Icke håller gudarna, icke håller Odin ha nått sin ställning utan offer. Odin fick offra sitt ena öga i vishetsbrunnen. Livet skall skapa allt högre individer, allt bättre människor och gudar, men icke utan individens kamp. I grunden är också här det onda det godas födslosmärta.

I den grekiska mytologien framträder Nemesis som vedergällningens gudinna, vilken tilldelar människorna lycka eller olycka allteftersom de förtjänat. Nemesis visar sig oftast som en hämnande och straffande makt. Så är det också hos Linnés *Nemesis divina*. Här talas så godt som uteslutande om straff, egentligen endast en enda gång om lön för begångna gärningar. (Se sid. 55 om den ryske kaptenen och den svenske Gyllenborg.) Men att detta »casus» är enstaka, får icke betyda mer än tillbörligt. För Linné är livet rättvist, varmed han menar även rättmätig lön.

Grekernas Nemesis bestraffar särskilt övermodet. Perserna voro övermodiga, då de gingo i krig mot grekerna. När de tågade fram mot Marathon, hade de med sig ett väldigt marmorblock för att därav göra ett segertecken. Till straff för denna *hybris* lät Nemesis dem förlora slaget. Grekerna erövrade marmorblocket och skapade av detsamma en bild föreställande vedergällningens gudinna, som de satte upp i köpingen Rhamnus nära slagfältet. Nu finns bara det kolos-

sala huvudet kvar, till oigenkänlighet stympat, och förvaras i British museum.

Men den idé, som representeras av den en gång så stolta marmorstoden — vi ha en föreställning om statyns utseende genom Pausanias' beskrivningar — har levat kvar i all kultur, som påverkats av klassisk-grekisk anda.

I den grekiska litteraturen påträffas ordet Nemesis redan hos Homeros. När prins Paris, som rövade bort den sköna Helena, dröjer kvar i älskogslek med henne i stället för att deltaga i striden, förebrår honom Helena själv, att han saknar känsla för Nemesis, att hans heders- och pliktkänslor sova.

Nemesis utvecklas inom det grekiska tänkandet till Sokrates' daimonion, Guds röst i varje människas inre. Och denna Guds röst blir hos de kristna samvetet.

Romarna gjorde ju i stort sedt ingen ny, verkligt epokgörande insats i den andliga kultur, som de togo i arv från Grekland. De populariserade förträffligt grekernas idéer, om de också förflackade dem i många stycken. Nemesis kunde i Roms myter uppträda som Fortuna, en lyckans och slumpens gudinna, vars symbol blev det planlöst rullande hjulet i stället för den höga, grekiska Nemesisgestaltens svärd och gissel. Men det fanns även romare, som hade svårt för att tro på någon slump. En av dessa, vilken Linné, som vi sett, flitigt citerar, är Seneca.

I den romerska rätten uppenbarar sig emellertid också vedergällningsprincipen lika för lika. Det är romarnes *talio*, och Linné använder även detta ord på titelbladet till sin *Nemesis divina*.

Med kristendomen kommer en ny tro på en gudomlig försyn, som inte gärna tål någon enskild

vedergällningsrätt. Nu talar evangeliet om att man bör svara på en kindpust med att vända den andra kinden till. Ty Gud ensam är den som belönar och som straffar vem Han vill och gör det rättvist; Han vet allt och använder sig av det redskap Han behagar för att skipa sin omutliga rättvisa.

»Den som griper till svärd skall förgås med svärd». »Med den dom varmed I dömen skolen I dömas, med det mått varmed I mäten skolen I mätas». Men Guds är hämden. Hans nåd är också stor och outransaklig. Och för Linné blir lycka och Guds nåd detsamma. (Se sid. 39!)

Den kristna kyrkan blev så småningom en världslig makt. Det var dess olycka, säger Swedenborg. Den beskyddade staten och måste upprätthålla dess och sin egen vedergällningsrätt, om också dess lära frantog den enskilde samma rätt.

Under medeltiden dömde man gärna till straff, som symboliskt motsvarade brottet. Man högg av den hand som förfalskat, man dömde till bålet för mordbrand. Dantes »Inferno» överflödar av bevis för hur den gamla tanken om öga för öga lever kvar i kristen åskådning.

Samma tanke finns hos den nyare tidens främsta rättslärda och filosofer. Hugo Grotius menar även han, att hämden är Guds, men en förbrytelse bär omedelbart en frukt, ur vars frö straffet oundvikligt spirar. Och Immanuel Kant, som studerat Leibniz och andra äldre och nyare tänkare, utformar med sitt klara och skarpa ingenium vedergällningsteorierna som det centrala i sin sede- och rättslära.

Av Kant har Linné veterligen icke rönt någon påverkan vid arbetet på sin Nemesislära. Linné studerade livet och naturen mer än böcker. »För

det till självmedvetande vaknade förnuftet», begynna utgivarna Fries — själva naturvetenskapsmän och Linnés efterföljare som botaniker — sin Nemesis-upplaga, »ligga inga föremål närmare till forskning och begrundande än dess eget väsende och den omgivande yttre naturen. Dessa stå i ett så oskiljaktigt samband med varandra, att man icke kan fatta det ena utan att känna det andra. Snart förnimmer den uppmärksamme forskaren, att en ständigt växelverkan, en sträng lagbundenhet, en orubblig världsordning genomströmmar det hela; att slumpen, det blinda ödets tyranni, ingenstädes härskar, utan att allt ledes av en högre osynlig hand och efter eviga, oföränderliga, heliga lagar. Varje avfall från dessa åtföljes av sitt straff. Har i den fysiska världen varje orsak sin bestämda verkan, så ledes man lätt till den tro, att inom den moraliska varje handling har sina bestämda följder, straff eller belöning — eller med andra ord, att samma lagbundenhet äger rum inom den moraliska som den fysiska världen. Detta torde förklara, varför läran om en hämnande Nemesis är mänsklighetens äldsta folkstro, varför bland vetenskapsmän naturforskare företrädesvis hyllat densamma samt varför många bland dessa med Swedenborg slutat sin bana med teosofisk tankeforskning. Även Linné, den nyare naturalhistoriens fader, var en varm anhängare av denna lära.»

Man kunde ha rätt att betona att det finns mycket av den teosofiska karmateorin i Linnés livsåskådning, hur fjärran från buddhistiska Nirvanafantasier och allsköns kvietism han än var. Han upprepar ofta satsen: »Varmed någon syndar, därmed varder han plågad». Och han betonar med styrka sin tro på själens odödlighet.

Som den realistiske naturvetenskapsman han var sysslar han ju främst med detta livet och de

erfarenheter det skänkt. Och han litar mer på sitt studium av livet och naturen än på vad han läst i böcker. Man anklagade honom även för detta och kritiserade honom för att han icke gärna citerade andras arbeten och för att han t. ex. uraktlät att nämna av andra upptäckta och beskrivna växtarter, såvida han ej haft tillfälle att själv se och examinera dem. Han svarar själv på detta: »Många givas som tala om det de icke sett, men Linnæus talar aldrig om annat än det han själv haft för ögonen och examinerat»; »han var ock därför auktor men ej kompilator». Han skrev också en gång: »Ju mera misstag och fel hos mig upptäckas, desto tacksammare är jag, ty då kan jag själv under min livstid avhjälpa dem; efter döden kan man ej själv förbättra sina arbeten.»

Men gärna lemnade också Linné liksom sin frände Swedenborg, vilken år 1741 intog sin plats i Vetenskapsakademien på förslag av Linné, sina »filosofiska» göromål som naturvetenskapsman för att grubbla över »teosofiska»¹ frågor, och det finns mer än ett belägg ur hans skrifter och brev, som visa, att han icke torde haft något att invända mot vad som yttrats i metafysiska ting av en samtida till honom i England, den som brukar betraktas som Englands största tänkare, »erfarenhetsfilosofen» David Hume. Denne bekänner sin tro på reinkarnationen och kallar denna tro det enda odödlighetssystem, som filosofien kan lyssna till. Finge vi icke tro att vår själ är odödlig och evig och att evighet innebär att vi funnits till även före vår födelse till detta jordeliv, liksom vi skola fortleva efter vad vi här kalla döden, så vore det icke möjligt att tro på en rättvis försyn.

¹ Termerna »filosofisk och »teosofisk» användas här i 1700-talets betydelse.

Linné anser icke döden för någon olycka. Han tror ju icke häller på något slut med döden. I många av hans exempel på Nemesis, särskilt i dem från hans samtid, får döden uppträda som hämnare, men det är då fråga om en ond och bråd död. Eljest förekommer bland hans Nemesisblad en mängd till största delen mycket svår- lästa anteckningar under rubrikerna *Obitus* och *Mors*, d. v. s. *Döden*, där, såsom i Friesupplagan betonas, bortgången från detta jordeliv framhål- les såsom en välgärning, vilken av den rättrådige bör motses med lugn och glädje. Det mesta synes här vara stympade citat från Linnés älsklingsför- fattare Seneca. Det är midt bland dessa latinska anteckningar som berättelsen på svenska före- kommer om hur försynen lät många bland bor- garna i Uppsala dö för att skona dem från 1766 års brand. (Se sid. 32!)

Hur människan placeras vid födelsen till detta liv, då hennes själ får en jordisk kropp, skulle enligt Linné ske enligt Nemesis lagar. »Olyck- liga födas av elaka föräldrar», säger han. Direkta själsliga arv mellan föräldrar och barn skulle alltså vara uteslutna, men överensstämmelse kan ju finnas icke blott kroppsligen utan även andli- gen, eftersom barnen få de föräldrar de förtjänat och — tvärtom — föräldrarna de barn som passa dem enligt Guds outransakliga rättvisa. Ungefär på detta sätt tycks Linné betrakta de bibliska orden om fädernas missgärningar, som drabba barn och barnbarn etc. Då han skriver berättel- sen om pastor Collin (se sid. 101!), gör han denna reflektion: »Om Gud har tecknat våra öden, förr än de blivit gjorda, på händerna, böra vi hava commiseration med de olyckliga, eftersom deras öde varit sådant.» Vi ha dock alltjämt fri vilja åtminstone inom vissa gränser (se sid. 40!) och

kunna alltså under det nya liv, som en lika nådig som rättvis försyn skänkt oss, söka arbeta oss fram ur det olycksöde vi förut genom vår fria viljas missbruk ådragit oss. »Synden fortlever, om icke skulden blivit ersatt».

»Låt oss smyga och ej stånga oss genom världen, på det att icke Nemesis hör oss», säger Linné. Men inför Gud smyger ingen. Han genomskådar den falska ödmjukheten. Ambition är åter intet ondt. Rörande sin egen vetenskapliga gärning och sina kollegers betonar Linné, att denna gärning bör vara en frukt virtutis amore, av kärlek till dygden, samt av frivillig tävlan professorerna emellan. »Ambition kan driva dit men ej kanonskott». »Hade det varit mig ett tvång, det jag arbetat med min trädgård, hade jag länge sedan satt upp näsan.» »Visa mig någon litterat som tvungits att vara lärd; alla goda regenter hava sökt uppmuntra dem, men ej tvinga.» Han är ibland synnerligen missnöjd med Sverige, den kungliga avundsjukans land, och då han fått ett mycket förmånligt anbud från England, något som för övrigt skedde från flere andra håll, skriver han: »Hade jag ej familj, hade jag länge sedan resolverat mig att mottaga engelska tillbudet, ehuru litet jag älskar den nationen. Men Oxford står mig än i dag öppet.»

Det är icke för rikedom och jordisk ära han arbetar. Pengar äro visserligen nödvändiga i det nuvarande samhället, men det är sällan som åt en människa »lyckan skänkt rikedom och naturen vett, eljest så aviga systrar». Själv var han, säger han, »varken rik eller fattig men rädd för skuld». »Främmande var honom», skriver C. A. Agardh i sitt äreminne, »det slags blygsamhet, som gärna vill låta ana en förborgad, en stor förtjänst under försäkringarna om egen oduglighet,

och som hoppas, i samma mån man nedsätter storskrytarens värde, skall man även upphöja den ödmjuke hycklarens.» Linné kan utan att hans ord få en övermodig klang tala om sig själv som utvald för ett stort värv. »Gud själv», skriver han i sina självbiografiska anteckningar, ämnade endast för barnen, där han talar om sig själv i tredje personen, »har låtit honom uppspritta ur en stubbotan rot, omplanterat honom på en fjärran ort härligen, låtit honom uppstiga till ett ansenligt träd, — — — låtit honom få koxa in i sin hemliga råds-kammare etc. 2. Sam. VII, 9.»

Kunde han visa sig likgiltig för den vinst, hans arbeten inbringade, så glädde han sig åt den heder de skänkte honom. »Om jag säger, att jag är hatare av beröm så ljuger jag...» Han måste förvalta sitt pund, men fullt äkta klinga hans ord under rubriken *Ävlan* (se sid. 22!) Namn, titlar — ett väder. Och rikedom! (sid. 19!) Allt vad vi hava är ett lån av Gud. Guld är mull. En människa »samlar guld för att samla sorger».

Den berömde mannen, som aldrig upphörde att arbeta på sin berömmelse, kunde önska sig gömd och glömd. Rörande är brevväxlingen mellan A. J. von Höpken och Linné. Bland »de förmåner och käraste förmåner», skriver greve Höpken, »som mitt kansleriat vidhäfta, räknar jag billigt, att herr arkiatern levat i min tid»; »jag känner många fältherrar och ministrar i världen, vilkas namn dö bort, medan herr arkiaterns lever.» »Jag längtar», skriver han 1774, »till Upsala, dock ej för Upsala skuld, utan blott för att äga det nöjet att ännu få tala med herr arkiatern och nyttja dess uppbyggliga undervisningar, vilka äro numera för mig långt intressantare än alla de rörelser, som den stora världen föreställer, och varige-

nom man blir övertygad, att den största lyckalighet är att kunna säga: *bene qui latuit.*»

Samma sentens — Lycklig den som lever obemärkt! — skriver Linné som slutkläm redan 1734 i de dietiska regler, *Diæta naturalis*, som han utarbetade för sin undervisning i medicin. Han angriper här föregående medicinska auktoriteters uttalanden, och det är egentligen endast en som riktigt finner nåd för honom, nämligen Padua-professorn Sanctorius, »vars bok jag kysser». Han åsyftar *Ars de statica medicina*, utkommen i den första av sina många upplagor 1614. Eljest äro, säger han, »så oräkneliga många sundhetsregler givna, att de ej mer kunna räknas», så att »härav är sannt: medicinskt levnadssätt är sämsta levnadssätt». Men, heter det vidare, »orsaken är, att medici tagit människan för ett litet urverk, en maskin, och ej vetat hon varit ett djur». Därför, »vill du leva länge, så lev som ett djur av din släkt; ingen är så nära i cousinage som apan; lär av den vilda apan leva och du skall få leva».

Bland de omkring sjuttio mer eller mindre märkliga dietiska reglerna anför Th. M. Fries i sin Linnémonografi några stycken. Regeln nummer 39 strider uppenbart mot rådet att leva som den vilda apan, ty den lyder: »Vegetabilier bör du ej förtära, om tillräcklig animalisk föda finnes att tillgå». Linné förordar rent källvatten som dryck och varnar för öl, te, kaffe, vin, särskilt i varmt tillstånd, samt för brännvin och tobak. Och sista regeln är: *Qui bene latet, bene vivit*. Linné skriver härom ytterligare: »En rik bonde skulle jag önskat mig vara, om jag av barndomen vant mig därvid, men ännu hållre, om det ej vore så kallt, en förmögen fjällapp. Nu önskade jag äga ett litet säteri på en ö, som låge väl till, där jag utan alltför mycket besvär kunde

hava min föda, utan allt för stort compagnie under tiden konversera med några enskilda och menlösa vänner, att jag där måste få akta min kropp och förnöja mig med naturens studium — — O, I lycklige landtbor, som ej veta av något bättre än det Gud och väderleken gör. Och med nöje sitta i ro med tillräcklig föda och se de store dragas och träta om brödstycket, som de ej hava godt av.»

När Linné som inspektor för sin småländska nation i Uppsala närvar vid landskapen, så uraktlät han sällan att tolka för sina unga landsmän sin syn på livet. Så t. ex. när han håller sitt i form som innehåll högst märkliga minnestal över den år 1765 avlidne akademibokhållaren magister Andreas Neander:

»Två ting hålla mig handfallen och snart sagt mållös vid hans grift: hans arbetsamhet och därigenom ernådde (ringa) vinst; hans tjänstaktighet mot var man utan att bliva hulpen och tjänad tillbaka.

Vad se vi nu av hela hans vardel? Jo det, att han tagit alldeles tömmarna från lyckan och givit dem hel och hållna i dygdens händer. Därför har också lyckan varit honom vidrig i allt det han sökt. Hon har icke allenast aldrig låtit honom smaka ett enda glas av sin nektar, utan förhindrat allt det hon kunnat till hans förmån. Dygden har måst tillskansa honom allt och emot lyckan tävla för honom att få det han åtnjutit.

Således, mina herrar landsmän, när jag slår ut för eder hans lyckohorn, är det helt tomt. Här äro varken titlar, sköldar, stjärnor, gods, familjer eller annat lysande prål. Men när jag utslår på hans grav dygdens horn, sen I, hur de lysande blommor nedfalla, som aldrig förändra sin glans och aldrig förvissna, nemligen Gudsfruktan, flit,

ordentlighet, dygdighet, tjenstaktighet och den kejsarekronan ärlighet. Gån och plocken åt eder dylika blomster!»

Ärlighet är en dygd, som Linné ofta framhåller som den som varar längst. Men det är märkligt att se, hur mildt han bedömer sådan oärlighet som brott mot äganderätten. Den »heliga äganderätten», all ävlan för ägandets skull, var för honom innerst endast ohelig. »Jordklotet är mer än tillräckligt för alla.» Detta understrykes — kanske rent av litet för starkt — i Friesupplagan. Nemesis divina följer, heter det där, »icke alla brott, så t. ex. ej stöld och andra sådana, vilka äro av den beskaffenheten, att den skedda skadan kan ersättas. Däremot gives å den andra sidan för alla de brott, vilkas följder ej kunna återupprättas, ingen timlig försoning, förrän vederläggningens rätten utkräft straffet. På en mängd ställen upprepas satsen: *non solvitur peccatum, nisi restituatur patratum.*» (Se sid. 18, Lagen 5!)

De brott, vilkas Nemesis aldrig vilar, har Linné själv angivit i följande ord:

»Akta dig för stora synder» etc. (Se sid. 42!)

Att döma av de antecknade exemplens mängd synes han bland svåra brott ha »framför allt velat varnande framhålla alla låga stämplingar för att störta andras och grundlägga egen lycka. Undergår den brottslige ett mot brottet svarande borgerligt straff, löses han från sin skuld, men i vidrigt fall övergår den på efterkommande intill tredje och fjärde led.»

Nemesis drabbar all rikedom, som förvärvats genom ränker, orättfärdighet och isynnerhet hårdhet mot fattiga. Straffet drabbar innehavaren eller hans barn. Linné upprepar ofta: »Orättfånget gods går ej till tredje arvingen.» Och han lemnar flera exempel på detta. Ibland går det

orättfångna icke ens till första arvingen. Han visar också, hur förmögenhet, som genom hårdhet och låga beräkningar undandragits den som bort bli delaktig därav, dock slutligen tillfaller den förorättade eller dennes avkomlingar.

Om den brottslige — det är fortfarande Friesupplagan som citeras — »till en tid njuter stor, skenbar framgång, sker detta, på det att han genom desto djupare fall måtte hårdare straffas. Varje orättvisa, som begås i lagens namn eller då man ger en orättfärdig handling sken av rättvisa, drabbas av Nemesis i dubbelt mått.»

Linné såg likväl häri »icke något omedelbart Försynens ingripande eller avbrott i naturens lagar, utan antog, att liksom i den fysiska även i den moraliska världen varje handling, vare sig ond eller god, hade sina oundvikliga följder.» På grund av »en evig, oföränderlig rättvis världsordning måste således den brottslige, ofta med kvävande av samvetets röst, mot sin vilja störta sig i fördervet. Flerestädes antages det dock även, att oskuldens och de förtrycktas suckar över brottslingen nedkalla hämdens domar.»

Följande reflektioner ur Friesupplagan må också citeras under påpekande av att Linné givetvis kan försvara sina synpunkter med att t. ex. ett oäkta barn kunnat begå synden i ett föregående liv och därför förtjänat att födas till jorden av en ogift mor med den olycka, som detta kan innebära:

»Liksom det måste synas vår tid en hård lära, att barn och avkomlingar i tredje och fjärde led måste lida för fädernas missgärningar, så måste detta ännu mer gälla en sådan dom över vissa personer och släkter, över vilka olyckor hopat sig, att 'något hemligt måste vara syndat, fast de levde hederligt och ärbart inför världen'. Ock-

så hava åsikterna i flera avseenden betydligt förändrat sig sedan Linnés tid, såsom att oäkta barn skola vara hemfallna under Nemesis för föräldrarnas skuld, att syskonbarns äktenskap alltid bliva olyckliga o. s. v. Att sluta av Linnés berättelser måste man även antaga, att sedligheten och framför allt familjelivets renhet inom de högre klasserna under senaste århundradet långt ifrån att hava fallit, betydligt stigit.»

Linné levde under en tid, då allsköns gammal vidskeplighet frodades även i jämförelsevis bildade kretsar. Levertin ger en kanske icke sann men mycket trovärdig skildring av Linnés födelse i komministerhemmet i Råshult, hur man lade en blank vit silverdaler i badbaljan för att barnet skulle bli rikt, knöt psalmboksblad i dess lindor mot trolldom och lade stål i vaggan till skydd mot bortbytning. Linné drar många gånger i härnad mot yttringar av sin tids vidskepelse, men han var mycket intresserad som etnograf för allt gammalt skrock. Folkets kultur, dess seder och bruk, var också det en verklighet för honom, som han gärna och med vördnad studerade. Hans skriver i »Öländska och Gotländska resan»: »Emellertid är märkvärdigt med desse och flere vidskepelse, huru de blivit bibehållne av nationen ifrån urminnes tider och hedenhögs. En del får man igen hos poeter strax efter eller före Kristi tid; en del äro lemningar ifrån hedendomen i Sverige, en del ifrån påviska tiden; en del äro med konst upptäckte att förekomma något annat. Jag håller före, att det skulle vara ett artigt argument, om någon av vidskepelse ville göra en ansenlig samling och visa varifrån var och en först kommit.»

Linné var otvivelaktigt väl förtrogen med både sin hembygds och andra svenska bygdens oskriv-

na och nedskrivna folklore. Och mycket av hans egen metafysiska förkunnelse synes ha sin rot i nordisk mytologi. Kanske skulle han ha gillat vad en senare tids vetenskapsman Svante Arrhenius sagt om våra hedniska religiösa urkunder: »Eddans underbart vackra och sanna världssaga överträffar vida allt vad som i samma riktning åstadkommits av andra naturfolk.» Man kan ha rätt att säga, att ingen av de stora idéer, som uppstått hos andra folkslag på liknande kulturnivå och som befruktat det mänskliga tänkandets utveckling, saknar förebildande symboler i våra fädernas sagor. I många fall äro dessa djupare än både österlandets och den grekiska antikens myter.

Även en sådan teori som orfismen, vars ursprung vi bruka söka i Indien, läran om själavandringen eller återfödelsen, finns i asaläran. De nornor, som kallas diser, utvälja, heter det, mödrar åt de barn, som framom jordelivets tröskel vänta på att ikläda sig en jordisk kropp och födas till världen. Hur straffas inte i våra gamla folksägner kvinnor, som undandraga sig att föda! Det själiska är evigt, det kan icke dö, säga våra germanska mytologiska urkunder. I själva verket är allting besjäladt, liksom Leibniz och tydligen också Linné trodde. Allt har liv. Så tänkte också spiritualisten Christoffer Jacob Boström i sin äktsvenska filosofi.

Balderssagan säger oss, att det finns liv även i det som synes oss livlöst. Det finns en ordning, vari varje varelse och varje ting inrangeras. Elden, vattnet och luften lyda sina härskare, refererar Viktor Rydberg i sin »Fädernas gudasaga», stenarna, malmerna, örterna och djuren bilda samhällen och släkter. Och genom hela skapel-

sen spänner nornan Urd trådarna av de lagar, som bjuda vördnad för det heliga. De oskyldiga tingen rysa för edsbrott. Endast bland de själar, som fått ett personligt öde, finnas trotsare av nornans stadgar, men för dem finnas också strängaste straff.

Vi kunna härmed jämföra ett uttalande av Linné, innan vi gå vidare, och läsa hans lovsång till Skaparen i företalet till hans sista upplagor av *Systema Naturae*:

»Jag såg den oändlige, allvetande och allsmåktige Guden på ryggen, då han gick fram, och jag hisnade! Jag spårade efter Hans fotsteg över naturens fält och märkte utur vartenda, även i dem som jag näppeligen kunde skönja, en oändlig vishet och makt, en outransaklig fullkomlighet. Jag såg där, huru alla *djur* underhölls av växterna, *växterna* av jorden, *jorden* av jordklotet; huru jordklotet välvdes natt och dag kring *solen*, som gav det liv; huru *solen* med *planeter* och *fixstjärnor* rullade liksom på sin axel, till ett obegripligt antal och oändlig vidd, samt uppehölls uti sitt tomma intet av den obegripligt första rörelsen (*primum movens*), alltings varelse, alla orsakers drivfjädrer och styresman, denna världens Herre och Mästare.

Vill man kalla Honom *Öde (Fatum)*, så felar man intet, ty allting hänger på hans finger; vill man kalla honom *natur*, så felar man ock icke, ty av honom är allting kommet; vill man kalla honom *Försyn*, säger man ock rätt, ty efter hans vink och vilja går allt.

Han är hel och hållen sinne; hel och hållen syn; hel och hållen hörsel; han är själ, han är sinne, och Han är endast sin egen! Ingen mänsklig gissning kan hitta hans gestalt; det är nog, att han är ett evigt och oändligt gudomligt vä-

sende, som är varken skapat eller födt, ett väsende, utan vilket intet är, som gjort är; ett väsende, som har grundat och byggt allt detta; som allestädes skimrar för våra ögon utan att kunna synas och allenast kan ses av tanken, ty ett så stort majestät residerar på en så helig tron, där ingen kan få tillträde utom endast själen.»

Som vi sett av Nemesisanteckningarna, sammanbinder han också, som Friesupplagan uttrycker det, sin uppfattning av Nemesis med spådomar, varsel, aningar, andesyner o. d. »Hans uppfattning synes ha varit följande: liksom kroppen åtföljes av sin skugga, fast ej alltid synlig, åtföljes själen av en hamn. Är själen from och ren, är nämnda hamn hennes skyddsängel, som avvänder olyckor; är själen fläckad av brott, för den henne sitt olycksöde till mötes. Genom aningar, drömmar o. s. v. sätter den sig i rapport — Linnés eget uttryck — med människan; varsel, självskådning äro dess fullkomligaste uppenbarelse sätt. Ehuru Linné vida mindre än hans samtida trodde på händelser, som efter naturens lagar icke kunde förklaras, och stundom själv betvivlar berättelsernas tillförlitlighet», gör han en del anteckningar om dylika saker. (Sid. 100 o. f.) »Förvisso förtjäna de någon uppmärksamhet såsom visande, huru under förra seklet den intellektuella atmosfären var, så att säga, fylld av dylika töckenbilder, på samma gång som de låta oss få kännedom om hur dylika ämnen uppfattades av en man, som — — stod på höjden av sin tids bildning.»

Att själen har en hamn, är också gammal nordisk folketro. Varje människa har en skyddsande, som kallas hennes fylgia. Fylgian har sina likheter med Sokrates-Platons daimonion och det kristna samvetet. En fylgia lemnar icke den,

som anförtrotts åt hennes vård. Hon kan möjligen göra det kort före sin skyddslings död men gör det då endast för att återförenas med honom i en högre värld. Somliga myter veta dock berättas, att en fylgia kan överge en människa, vilken då »går förlorad», om för evigt eller ej, är icke direkt utsagt.

Mesta vikten har Linné, framhåller Friesupplagan, lagt på att visa, hur alla intriger för att störta andras lycka och därmed söka grundlägga sin egen träffas av ett oundvikligt straff. En del exempel härpå har Linné samlat ur gamla historien, en del ur fäderneslandets hävder. Av särskilt intresse är det att se, »hur några historiska, med Linné samtida händelser och personer bedömdes av en utom partierna stående, ädel man. Som den verksamma delen av Linnés liv i det närmaste sammanfaller med den s. k. Frihetstiden, då man snart sagt dagligen såg partisinnet förgifta alla både allmänna och enskilda förhållanden, torde exemplens mängd även därav kunna förklaras.»

»Linné var för konungsk i sin vetenskap att ej överflytta samma tänkesätt till politiken; hans ära vilade på fastare grund än den tvetydiga ryktbarhet, som vinnes på den korta vägen: hyllning av dagens meningar; hans sinne var för ädelt att icke avsky båda de stridande partierna, vilka — såväl det ena som det andra — i frihetens namn förtryckte eller förtrycktes, blott eniga i att eftersträva konungamaktens förnedring. Efter 1772 framlyser ock Linnés hjärtinnerliga glädje över den nämnda år skedda revolutionen, för vars skull Gustaf den tredje av honom alltid benämnes *den vise*.»

Under frihetstiden gällde det för var och en, i vad mån han »kring sig kunde bilda ett parti

och genom ränker framdraga de sina genom andras fall och på andras bekostnad. Lärorikt är att se, hur dessa partichefer ofta störtades genom någon av sina egna gunstlingar. Linnés anteckningar innehålla i detta hänseende många bidrag till tidens historia — —» På ett ställe säger Linné: »Nog hade N. N. olikviderade räkningar hos Gud, men inte hade jag velat varit hans ris, sedan han upphulpit mig.»

När någon frågade Linné om han tillhörde hattarna eller mössorna, kunde han svara: jag är född barhuvad. Det framgår av anteckningarna i hans *Nemesis*, att han sympatiserade även med revolutionären-martyren Brahe.

Bland de bidrag, Linné samlat till sin samtids inre historia finnas, framhåller Friesupplagan, även de sorgligaste bevis på hur partisinne den tiden herskade bland Upsala professorer. (Se sid. 71 om Ullén, Melander, etc.)

Linné synes — skriva kommentatorerna i Friesupplagan — ha hyst den övertygelsen att »Akademiörtagårdsmästaren Brobergs otrohet mot vetenskapen ej skulle undgå att slutligen drabbas av straff. Någon annan förklaring torde nämligen ej kunna sökas till det förhållandet, att på ett par ställen finnas i *Nemesis divina* anteckningar härom. Såsom bevis på hur djupt Linné känt sig kränkt av Brobergs beteende» meddelas ett stycke om Broberg, »skrivet med åldringens tämligen orediga stil.» (Se sid. 81!)

På lättsinnighetens och okyskhetens självbestraffning anföras en mängd varnande exempel, vilka giva en mörk bild av det sedliga tillståndet, även inom de förnåma och bildade klasserna, under 1700-talet. — Då anteckningarna voro närmast ämnade åt hans son, betonas också i Friesupplagan, att Linné just därför gärna samlade

varningar för följderna av de laster, för vilka en ung man i hans sons levnadsställning företrädesvis var blottställd: okyskhet, egennyttig eller högmodig hårdhet och varje syfte att genom låga och ränkfulla medel vinna egna avsiktens framgång. —

»Flera av dessa tidsbilder visa, huru lidelsernas första seger nästan oundvikligt leder till olycksbringande brott; andra, huruledes de, som stört friden mellan äkta makar, sedan mångfaldigt fingo det själva uppskära. Makar, mellan vilka under enderas föregående äktenskap ett brottsligt förhållande ägt rum, leva tillsammans i ständigt hat och bitterhet, äro 'alltid oense, slås och träta all sin tid', 'bliva dödliga ovänner, stämma och stämmas till domaren' och detta fastän 'böner hållas hela året för dem på predikstolen'. — — Som hemfallet under Nemesis var enligt de åsikter, som hystes av Linné och antagligen flertalet av hans samtida, vad Linné benämner *Incestus*, d. v. s. äktenskap inom förbjudna leder. I hans, för övrigt temligen knapphändiga anteckningar härom, framlyser förnämligast läkaren; det faktum, som han anför såsom bevis därpå, att äktenskap mellan nära släktingar sällan äro lyckliga, förefaller synnerligen torvtigt och föga bevisande.» (Se sid. 34 om biskop Menander!)

Ett lättsinnigt löftesbrott kallar på den hämnande Nemesis, »om ett rent, oskyldigt, älskande hjärtas frid därigenom störes.» (Friesupplagan). »Det tyckes den tiden ej varit alldeles ovanligt, att förbindelser ingingos för att vinna befordran och annan timlig fördel, men, sedan denna blivit vunnen, brötos. (Se sid. 95 om Solander etc.!) Yttringar av hårdt sinnelag bestraffas. (Se sid. 97 fru Dahlman m. fl.!)

Hårdhet och otacksamhet mot föräldrar, an-

höriga och välgörare drabbas nödvändigt av Nemesis. (Sid. 82, Jakob i Såanäs etc.)

Mycket talrika äro Linnés exempel på hur mord kräver liv för liv. (Se sid. 84 om Wallerave och följande!)

»Linnés minnestecknare hava», slutar kommentaren i Fries-upplagan 1878, »sökt framställa hans liv mer i legendens skimmer än i historiens ljus. Såväl i Linnés egenhändiga levnadsmålning som i den upptecknade traditionen har en förstörande inbillningskraft fäst sig vid det yttre och oväsentliga, mera vid blomstervärlden utom än inom honom.»

»Linnés inre liv, hans religiösa övertygelse har så godt som alldeles lemnats ur sikte, och dock var denna av den art, att hela hans väsen, alla hans tankar och handlingar därav genomträngdes. Överallt i den yttre naturen sökte han, såsom hans vetenskapliga skrifter till överflöd visa, spår av Guds allmakt och vishet; i folkslagens liksom i den enskilda människans öden fann han bevisen för Guds rättfärdighet och helighet. I N e m e s i s d i v i n a är det som vi företrädesvis lära känna denna senare sida av hans religiösa tro, och redan av den orsaken förtjäna dessa hans anteckningar en ej ringa uppmärksamhet, även i den okonstlade, stundom nästan vårdslösa form, vari de föreligga för eftervärldes blickar.»

»För det kalla förståndet erbjuda dessa anteckningar, liksom hela Linnés lära om en redan här i tiden drabbande Nemesis, säkerligen en mängd svaga punkter, som kunna lemna rikt tillfälle till kritik och motsägelse; de som med eller utan inre övertygelse föra på tungan nymodiga fraser om en mera frisinnad, fördomsfri världsåskådning kunna för visso häri finna en källa till gyckel och

löje. Men även om det samband mellan orsak och verkan, brott och straff, som Linné trodde sig redan här på jorden skönja, ej med matematisk noggrannhet kan bevisas, torde det näppe- ligen kunna nekas, att för människans rätts- känsla, för hennes medfödda behov att veta brot- tet ej bliva ostraffat, ligger i tanken och tron på en hämnande Nemesis något tilltalande, tillfreds- ställande.

Tron på en sådan Nemesis har därför alltid varit en *vox populi*, vari den stora mängden även trott sig höra en *vox Dei*. Har man än icke kun- nat bevisa, så har man känt ett behov att hoppas, att så är. Och icke har en åsikt förlorat därige- nom att en barnafrom, oskuldsfull, stundom nästan rörande naiv, men alltid orubbligt fast tro på dess sanning blivit hyst av en man, i vilken sam- tid och eftervärld vördad och beundrad ett av de största vetenskapliga snillen som funnits. Vid genomläsningen av Linnés *Nemesis divina* tycker man sig höra från varje sida viskas: *'innocue vivito, numen adest!'*

Även i ett annat avseende äro dessa Linnés an- teckningar av synnerligt intresse och värde. Framför oss ligga här avslöjade den fräjdade ve- tenskapsmannens innersta tankar, denne mans, som väl om någon kunnat bliva förledd till hög- mod över vunnen ära, — en ära, som ännu efter ett sekels förlopp förlänar glans åt det lärdoms- säte, där han verkat, åt det land, där hans vagger stått. Och vad förråda dessa innersta tankar? Tala de om ett framhållande av egen storhet, narraktig fröjd över vunna utmärkelser? Giva de stöd åt den av tanklösheten och okunnigheten mot honom framkastade beskyllningen om en illa dold, över allt framlysande egenkärlek? Bort det! Tvärtom, liksom hans tryckta skrifter bära

vittnesbörd om en djup vördnad och en glad beundran för världens skapare och upprätthållare, så tala hans Nemesisanteckningar otvetydigt om hans ringaktande av jordisk storhet och ära samt på samma gång om hans ödmjuka tacksamhet mot den ej blott helige och rättfärdige utan även nådige och kärleksrike Gud, vilken ensam kan giva äran för varje med framgång krönt företag och åt vilken han på Nemesis-anteckningarnas sista blad bringar sitt tackoffer i de enkla orden:

Tack, du store, allsmäktige Gud, för allt godt, du gjort mig i världen!»

*

På sin upplagas första blad skriva Elias Fries och Th. M. Fries följande rader, som belysa även dessa naturvetenskapsmäns idealistiska livs-åskådning och som också säga oss, hur de betraktade tiden för omkring fem decennier sedan, en tid som de flästa i våra dagar torde vara ense om att finna »lugn och lycklig» i jämförelse med vår. Med dessa ord, ägnade att väcka vår tids människors eftertanke, vill jag avsluta den upplaga av Linnés *Nemesis Divina*, som härmed lägges i allmänhetens händer:

»Dessa en naturkänslig själs bekännelser ur dess inre liv torde ock äga något värde i en tid, då alla såväl lärobyggnader som samhällen skakas; då, under de smärtsamma offren av samtidsens lugn och lycka, för en ny, efter vad vi alla hoppas, fullkomligare samhällsordning, en fast förtröstan erfordras på en högre ledande hand — på den kraft, som icke är av världen, utan övervinner världen.

Även sanningens, i ändligheten alltid brutna, ljus endast bländar oss dödliga, om ej dess strålar

förenas i det heligas brännpunkt. Utan att ledas av helighetens polstjärna seglar tidsandan endast blindt mot sitt mål och förfelar detta genom ensidighet eller ytterlighet; den blir så i försynens hand medel för något högre, och just det, som tiden hyllar som sitt käraste skötebarn, finner framtiden vara dess egentliga förvillelse.»

INNEHÅLL .

	SID.
I. LINNÉS ANTECKNINGAR ÖVER NEMESIS DIVINA	5
II. NEMESIS DIVINA-MANUSKRIFTET OCH DESS ÖDEN	111
III. LINNÉS VÄRLDSÅSKÅDNING	127

QK91 .N4 1923

gen

Linne, Carl von/Nemesis Divina

3 5185 00090 2690

JAN. 69

N. MANCHESTER,
INDIANA

